D. Gregorij Nysseni
OPVSCVLA NONNVLLA, NVNC primùm in LVCEM edita.

PER

R. P. FRONTONEM DVCAEVM Societatis IESV Theologum.

QVIBVS ACCESSERVNT QVÆDAM ALIA EIVSDEM D. GREGORII ex Bibliotheca Bauarica Serenissimi Principis GVLIELMI vtriusque Bauariæ Ducis, &c.

Indicem opusculorum reperies post Præfationem.

Cum gratia & priuilegio Cæsareæ Maiestatis.

INGOLSTADII

Ex Typographia DAVIDIS SARTORII.

Anno M. D. XCVI.

ILLVSTRISSIMO

PRINCIPI ERICO A LOTHARINGIA NICOLAI COMITIS VAVDEMONTANI F. ANTONII LOTHARINGIAE DVCIS N. EPISCOPO ET COMITI VIRDVNENSI ELECTO SACRI IMPERII ROM. PRINCIPI HAEC S. GREGORII NYSSENI OPVSCVLA EX VARIIS GALLIAE BIBLIOTHECIS ERVTA ET IN ACADEMIA LOTHARINGIAE LATINITATE DONATA DVM EIVS SCHOLAS THEOLOGICAS ASSIDVITATE AC DILIGENTIA SVA RAROQVE VIRTVTVM EXEMPLO COHONESTARET, FRONTO DVCAEVS PRESB. SOCIET. IESV ET IN EAD. ACAD. SCRIPTVRAE INTERPRES NVNCVPABAT ET DEDICABAT.

AN. CHRISTI CIƆ. IƆ. XCIV. KAL. OCTOB.

AD LECTOREM.

HABES hic, amice Lector, opuscula nonnulla D. Gregorij Nysseni. Primò quidem Epistolam contra Apollinarem ad Theophilum Episcopum Alexandrinum Latinè tantum, quia Græcè iam edita est. Meminit eius Synodus V. Generalis collatione 5. fol. 530. & 542. edit. Colon. Profertq; illum locum; *Qui Apollinaris dogmatibus*, &c. vsque ad illa verba; *neque prædicari.* Deinde ex duobus diuersis eiusdem aduersus eundem operibus multa citat Euthymius tit. 13. Panopliæ; alterum appellat orationem ad Theophilum Alexandriæ Pontificem; cuius loca ab eo prolata in hac epistola reperiuntur: alterum orationem, qua confutat Apollinarij opiniones, ex quo item inter cætera locum vnum exscribit, cuius sentētia propè eadem est, quæ fragmenti alterius ex duobus, quæ infrà tibi exhibemus. Accedit Ioannes Cyparissiotus, qui in expositione materiaria eorū, quæ de Deo dicuntur, Decad. 6. cap. 6. adducit locum illum non procul ab initio huius epistolæ: *Non enim propterea, quod in nouissimis diebus*, &c. vsque ad illa verba: *oblatam esse visionem.* Prętерea Franciscus Turrianus in epistola ad Gregorium de Valentia contra Vbiquistas profert ex hac epistola hunc locum non procul à fine: *Diuinitas enim quod humile fuit*, &c. vsque ad illa verba: *vnio declaratur.* Denique hæc eadem epistola manuscripta Græcè

exſtat in Bibliotheca Sereniſsimi Principis Gulielmi, Bauariæ Ducis, &c. & in pauciſsimis voculis diſcrepat ab exemplari, quo vſus eſt Ducęus, vt & ab illo, quod Lugduno Batauorum prodiit. Secundum locum obtinet libellus in illud Geneſ. 1. *Creauit Deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam*; qui ex antiquiſsimo Codice Bibliothecę Medicææ ac penè conſumpto, literis fugientibus, charta dilabente, erutus eſt. Ac licet in altera ex duabus homiliis, quæ adiungi ſolent B. Baſilij orationibus in Hexaemeron, ſed Nyſſeni ſunt propriæ, (non enim plures quàm nouem Suidas Baſilio tribuit) de hac quæſtione diſſeruerit Nyſſenus, hoc tamen non impediuit, quò minus vt verum opus agnoſceretur eius, illud de opificio hominis, in cuius aliquot capitibus de hoc ipſo argumento tractat; ſic neq; vetabit quidquam, quò minus hoc tanquam verum eius γέννημα legamus. Præſertim cum notum ſit ſanctos Patres de eadem materia ſæpius ſcribere & dicere fuiſſe ſolitos. Nam argumentum de Reſurrectione noſtra & Chriſti, quoties hic idem D. Gregorius luculentiſsimè & eloquentiſsimè tractauit?

Huic libro ſuccedit epiſtola ad Theodoſium Epiſcopum de Pythoniſſa, & oratio in ſanctam Domini Reſurrectionem, de qua materia exſtant iam nonnullæ latinæ conciones inter opera diui Nyſſeni, & oratio in propriam Ordinationem, quæ etiam Venetiis in Bibliotheca Græci cuiuſdam Epiſcopi aſſeruari fertur. Decem ſyllogiſmi contra Manichęos inueniuntur itidem in Bibliotheca Bauarica: Duo fragmenta alterius operis contra

contra Apollinarem desumpta sunt ex codice Bibliothecæ Medicææ, qui continebat expositionem in epistolam ad Hebræos ex multis Patrum locis contextam. In priori fragmento tractat locum illum cap.1.ad Hebræos; *Et cum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: & adorent eum omnes Angeli eius.* In posteriori autem illum; *Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ eius.* Porrò Euthymius tit.13. hoc posterius fragmentum descripsit aliquot verbis omissis. Et huius amplioris & grandioris contra Apollinarium, τῶν ἀντιῤῥητικῶν λόγων, voluminis meminit Nicephorus lib.11.cap.19. non autem prioris illius ad Theophilum, vt quidam imperitè hallucinatur, qui etiam in eadem epistola indoctè legit & edidit: τὴν σὴν ἐυχῶν τελειότητα: cum legendum sit; τὴν σὴν ἐν χριστῷ τελειότητα, vt legit Interpres Synodi quintæ, primo loco supra citato; vtq; habet Codex Bauaricus. Ipse etiam Gregorius in fine epistolæ ita loquitur: ζητοῦμεν ἢ παρὰ τῆς σῆς ἐν χριστῷ τελειότητος. Libellum de fato suppeditauit nobis Bibliotheca Bauarica; Citatur is ab Anastasio Nicæno in libro Responsionum ad quæstiones orthodoxorum, quæst.18.tomo 1. Bibliothecæ SS.Patrum fol.59.& 60. secundæ edit. Nec tantum citatur sed & testimonium satis prolixũ inde ab Anastasio describitur; Quia verò Bauaricum exemplar vnicum erat, neque id satis correctum, neque nomen continebat eius, ad quem Nyssenus hunc librum misit; ideo probabiliter aliquoties diuinandum fuit Interpreti, quidnam sibi Gregorius velit, præsertim

initio.

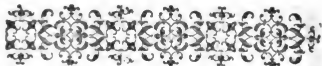
initio. Ex eodem Bauarico Codice deprompſimus orationem contra fœneratores. Fragmenta ex libris contra Eunomium; quæ Ducæus ſtudioſè collegerat, omiſimus; quia in Bibliotheca Bauarica Græcè exſtant integri & quidem duodecim libri contra Eunomium; licet Ioannes Cypariſsiotus Decade 10.ca.4. tredecim libros Nyſſeni contra Eunomium citet, ſed fortè liber duodecimus in Codice Bauarico longiſsimus, non tamen ſine lacunis, in aliis exemplaribus diſtinctus eſt in duos. Habet eadem Bibliotheca alia eiuſdem ſancti Patris egregia monumenta nondum typis excuſa; vt commentarios in Pſalmos Dauidis. Sed quia nondum exſtitit, qui è tenebris educeret, patienter illis careamus oportet, & his quæ iam publicantur, grato animo fruamur.

CATA-

CATALOGVS OPVSCVLORVM GREGORII NYSSENI QVÆ HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

Sancti Patris nostri GREGORII NYSSENI EPISCOPI AD THEOPHILVM EPISCOPVM ALEXANDRINVM ADVERSVS Apollinarem epistola.

NON sacularis tantum sapientiæ ferax est magna ciuitas Alexandrinorum, sed & ipsius vera atq; genuinæ sapientiæ fontes apud vos iam inde à principio manant. Quamobrem rectè vt mihi quidem videtur, sese res habebit, si quibus ad ea quæ recta sunt promouenda plus suppetit virium, ab iis ad mysterium veritatis tuendũ plus subsidij conferatur. Vt enim ait vspiam sublime Euangelium, Cui multum datum est, plus repetent ab eo. Itaque meritò feceris, si omnem quæ in te est ex gratia diuina, et in Ecclesia tua virtutem falsò nominatæ scientiæ opposueris eorum qui semper aliquid noui contra veritatem comminiscuntur, à quibus ea quæ secundum Deum est societas dirimitur, magnum autem & venerabile Christianorum nomen silentio inuoluitur atque in humanas appellationes Ecclesia diuiditur, quodq; omnium est indignis-

dignißimum tum gaudent homines cùm ab iis, quos in errore duces sequuntur nouum se nomẽ inuenisse cognouerint. Ac si quidem fieri posset, vt omnino votum propheticum perficeretur & deficerent peccatores à terra & iniqui, ita vt nõ essent, res ea foret omnibus præferenda: postquam autem præualent iniquorum sermones quibus contra veritatem ab aduersarij adiumentis vires dantur, præclarè nobiscum agi videbitur, si mala saltem imminuere atque impedire poßimus: ne quæ in dies efferuntur deteriorum rerum incrementa longius prouehantur. Quid autem hæc verba sibi volunt? Qui Apollinaris dogmatibus fauent reprehensionibus in nos paratis, res suas stabilire conantur carnale verbum, atque seculorum conditorem hominis filium & mortalem filij deitatem facientes. Proferunt enim tanquam quibusdam in Catholica Ecclesia duos filios colentibus in dogmate, vnum quidem secundum naturam, alterum autem secundum adoptionem postea acquisitum: nescio à quo talia audientes, aut cum qua persona luctantes, nondum enim cognoui qui talia effutiret. Veruntamen quoniam istam proponentes aduersum nos causam, ex eo quod videntur tale flagitium impugnare, suas opiniones corroborant, bonum est vt tua in Christo perfectio prout tibi in mentem iniecerit Spiritus sanctus, eorum occasiones amputet, qui quærunt aduersus nos occasiones, & persuadeat eis qui per calumniam hæc Ecclesiæ Dei crimini vertunt, nullum eiusmodi apud Christianos esse dogma neq; prædicari. Non enim propterea quod in nouißimis diebus in

terris visus est conditor seculorũ & cum hominibus conuersatus est, ideo duo filij in Ecclesia numerantur, vnus conditor seculorum, & alter qui in consummatione seculorum per carnem humano generi apparuerit. Etenim si quis ex vnigeniti filij Dei apparitione in carne, quæ dispensationis caussa facta est, colligat editum fuisse filium alterum, is dinumeratis etiam omnibus quæ se viris sanctis obtulerunt apparitionibus ante vnigeniti Dei filij incarnationem, & iis quæ post illam sanctis rursus oblatæ sunt, pro numero diuinæ manifestationis multitudinem statuet filiorum, eritq; illi vnus quidem filius ille qui cum Abrahamo colloquutus est, alter verò qui Isaaco apparuit, & qui cum Iacobo pugnauit, alius etiam & diuersus, qui variis apparitionibus Moysi se ostendit in lumine, in caligine, in colũna nubis, in visione facie ad faciem, in posterioribus: alius rursus filius qui cum Moysis successore in acie stetit; & alius qui Iobum per turbinem alloquutus est, quique in excelso throno Esaiæ apparuit, & qui humana specie ab Ezechiele oratione descriptus est, quiq; post illa Paulum in luce circumfulsit, & qui ante istud in monte Petro in excelsiore gloria apparuit. Quod si hoc absurdum planéque impium est, vt pro numero diuersarum apparitionum vnigeniti filij Dei tot etiam filios aßignemus, parem profectò absurditatem incurrit is, qui ex apparitione per carnem ad constituendum alterum filium arripit occasionem. Sic enim censemus pro modulo facultatis eorum qui diuinas apparitiones excipiebant: semper illius supremæ ac præstantißimæ

naturæ

naturæ oblatam esse visionem: maiorem quidem ac Deo digniorem his qui assequi sublimitatem illam poterant, minorem verò atque ordinis inferioris iis qui maioris capaces non erant. quocirca neque simili ratione atque in præcedentibus apparitionibus in dispensatione secundum carnem generi humano sese offert. Verùm quoniam omnes, vt inquit propheta, declinauerũt, simul inutiles facti sunt neq; erat, sicut scriptum est, qui posset intelligere, & perquirere sublimitatem diuinitatis, propterea, vt magis carnali generationi appareat vnigenitus filius caro fit, seq; pro exiguitate eius à quo excipitur contrahit, vel potius, vt cum scriptura loquar, seipsum exinanĩt: vt quantum capit natura, tantum excipiat. Illam enim generationẽ præter cæteras quæ præcesserant, damnationi obnoxiam fuisse palam ex Domini voce didicimus cum iis tolerabiliores Sodomitas ac Niniuitas fuisse dicit, & Reginam Austri generationem illam in resurrectione condemnaturam Dominus pronũtiauit. Enimuero si omnes vt Moyses caliginem ingredi potuissent, in qua vidit Moyses, quæ spectari non possunt, aut quemadmodum sublimis ille Paulus supra tres cœlos attolli atq; in paradiso de secretis doceri rebus, quæ verbis efferri non possunt, aut cum illo Zelo ardente Elia curru igneo in locum æthereum transferri, neq; corporis mole ac pondere grauari vel cum Ezechiele atque Esaia sedentem, in gloria throno contueri, aut supra Cherubim sublatum aut à Seraphim collaudatum, nihil penitus opus fuisset, hac Dei secundũ carnem apparitione si tales omnes fuissent.

sent. sed quoniam, vt inquit Dominus, generatio praua & adultera erat illa generatio, praua quidē, quod, sicut ait Euangelium, totus mundus in maligno tum positus esset. adultera verò quod optimum suum sponsum deseruisset eiq́; qui per improbitatem animas adulterio polluit, fuisset commixta. Quam ob caussam verus medicus qui malè habentes curat: prout medicinam morbus exigebat, ita laboranti sollicitudinem suam & curationem adhibuit, vt quodammodo simul æger ipse ad naturæ nostræ ægritudinem se conformaret & caro fieret quæ naturæ suæ ac substantiæ insitam habet infirmitatem, vt nobis Dei ipsius verba testantur, spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Idcirco si quod immortale est & potens in mortali & infirmo, & in mutabili & corruptibili, quod immutabile est & incorruptibile manere permisit mortale in mortali, corruptibile in corruptione, & alia in aliis eodē modo, meritò quis binarium numerum in filio Dei obseruarit, cum vtrumque eorum, quæ contraria ratione spectantur separatim apud se numerauerit. sin autem mortale in immortali positum immortalitas factum est pariterq́; corruptibile in incorruptionem mutatum est, aliaq́; omnia pari ratione in impatibilitatem quandam diuinitatemque conuersa sunt quis locus relinquitur eorum commentis, qui in differentiam duorum id quod vnum est diuidunt. Verbum enim & ante incarnationem & post dispensationem in carne verbum, & erat & est, itemq́; Deus & ante formā serui, & post ipsam est Deus, verumq́; lumen. Si ergo immobilis

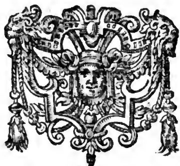
lis

lis & immutabilis Deo conueniens omnis notio de vnigenito semper & cernitur, & est ipse idem, eodem modo se habens apud se, qui fieri potest, vt ab vllo cogamur eius apparitionem per carnem binarium filiorum numerum appellare perinde quasi hic quidem filius sit qui erat ante secula, ille autem per carnem alius filius Deo fuerit in lucem editus? Nos enim naturã quidem humanã verbo coniunctam seruatam esse ex mysterio didicimus & credimus. Filium autem Dei carnalem esse & priuatim apud se spectari neq; didicimus, neque vnde id colligi possit intelligimus. Nam neq; quod peccatum & maledictum propter nos factus sit, vt inquit Apostolus, Et infirmitates nostras acceperit, vt Esaias testatur, peccatum apud se non sanatum, & maledictum & infirmitatem dereliquit, sed mortale quidem absorptum est à vita, crucifixus autem ex infirmitate viuit ex virtute, & maledictum in benedictionem mutatum est, & quicquid in natura nostra infirmum est, & caducum diuinitati commixtum in id euasit, quod ipsa est diuinitas. Vnde ergo fieri potest, vt alicui binarius iste filiorum numerus in mentem veniat tanquam ex necessitate ab ipsa dispensatione in carne ad eiusmodi opinionem impulso? Qui enim semper est in patre, semperq; patrem in se ipso habet ipsiq; vnitus, sicut & olim erat, ita & est & erit, & aliud ab illo filius neque erat neque fuit, neq; adeo erit, primitiæ verò naturæ humanæ, quas iam omnipotens diuinitas assumpsit, vt dixerit quispiam apta similitudine vsus, tanquam aceti gutta quadam immenso mari com-

commixta, ſunt illæ quidem in diuinitate, non tamen in peculiaribus ſuis proprietatibus, ſic enim binarius filiorum numerus colligi poſſet, ſi ineffabili in diuinitate filij diuerſi generis natura quæpiam peculiaribus ſuis inſignita notis agnoſceretur, ita vt hoc quidem infirmum eſſet aut paruum aut corruptibile aut momentaneum, illud verò potens & magnum & incorruptibile atque æternum. Quando autem, omnibus immutatis, in diuinitatis proprietatibus, quæcunq; in mortali cum mortali ſtatu cerni poſſunt, in nullo differentia comperitur. Quicquid enim filij videt quiſquam, diuinitas eſt, ſapientia, virtus, ſanctificatio, impaſſibilitas, qui fieri poteſt vt quod vnum eſt in notionem duplicem diuidatur cum nulla ſit differẽtia, qua numeri diſtinctio nitatur. Diuinitas enim quod humile fuit, ſuperexaltauit & ei quod humano more nominabatur, largita eſt, vt ſuper omne nomen eſſet: quod ſubditum & ſeruum erat, Dominum regemq; fecit ſicut & Petrus inquit, Dominum eum & Chriſtum fecit Deus. Per Chriſtum enim regnum intelligimus, & propter exactam vnionem aſſumptæ carnis & aſſumentis diuinitatis cõmunicantur & mutuò dantur nomina, ita vt & humanum ex diuino & diuinum ex humano denominetur. quapropter & qui crucifixus eſt Dominus gloriæ à Paulo vocatur, & ille qui ab omni creatura cæleſtium, terreſtrium & infernorum adoratur, Ieſus nominatur. his enim vera indiuiduáque vnio declaratur, ex eo quod & ineffabilis gloria diuinitatis filij appellatione deſignetur: cum omnis caro confiteatur

&

& lingua, quia Dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris, ita vt qui crucis tormenta ſit paſſus & clauis confixus ac lancea vulneratus, à Paulo gloriæ Dominus appelletur. Si ergo quod humanum eſt non in proprietatibus naturæ eſſe oſtenditur, ſed gloriæ Dominus eſt, neque ideo quis binos gloriæ dominos auderet affirmare cum vnum eſſe didiciſſet Ieſum Chriſtum per quem omnia, vnde quæſo nobis binarium numerum filiorũ obiiciunt, aut confictam in nos accuſationem tanquam ſpecioſam occaſionem ad ſuas ſtabiliendas opiniones prætexunt? Hæc ſunt igitur quæ ad defenſionem noſtram afferre poſſumus: à tua verò in Chriſto perfectione maius ac perfectius ad propugnandam fidem ſubſidium exigimus: ne qua illis anſa ad veritatem inſectandam relinquatur, qui ex noſtra reprehenſione ſua commenta corroborant.

Eiuſ-

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀπόρων περὶ τοῦ τί ἐστι τὸ κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

Οἱ τὴν ἑαυτῶν ἀπλανῶς τοῦ προσώπου θεόκτιστον ὡραιότητα κατανοεῖν βουλόμενοι, οὐκ ἄλλως πῶς τὴν οἰκείαν εἰκόνα καὶ τοῦ προσώπου τὸν χαρακτῆρα ἐνοπτρίζεσθαι δύνανται, ἀλλ' ἢ διά τινος καθαρωτάτου ἐσόπτρου, ἐν ᾧ τὴν οἰκείαν τῆς ὄψεως εἰκόνα προσστηγγίζοντες ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' αὐτοῦ ὁρῶσι τρανῶς ἔνδον ἀντίμιμόν τινα χαρακτῆρα κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἑαυτῶν. οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ τινὶ πρὸς τὴν θείαν ἀκτῖνα τοῦ νοεροῦ ἡλίου ἀτενίσαντες ἐκεῖθεν ἐναργῶς τὸ ἀποσκίασμα καὶ τὴν μορφὴν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τῆς ἡμετέρας καταμάθωμεν φύσεως. ἔστι γὰρ ὄντως, ὡς ἐμοί γε δοκεῖ, ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ φοβερά τις καὶ δυσερμήνευτος, καὶ πολλὰ καὶ ἀπόκρυφα ἐν αὐτῇ μυστήρια θεοῦ ἐξεικονίζουσα, καὶ ὥσπερ ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ φύσις, τὰ μὲν ἐκτὸς ἑαυτῆς εὐχερῶς κατανοεῖ, ἑαυτὴν δὲ κατανοῆσαι ὁποία ἐστὶν οὐ δύναται, οὕτω παντὶ ὀφθαλμῷ ἀνθρωπίνης διανοίας δυσθεώρητος καὶ δυσκατάληπτος ὁ τῆς ἡμετέρας δημιουργίας λόγος καθέστηκε· συντελέσας γὰρ ὁ κτίστης τὸν ἁπλοῦν καὶ νοερώτατον τῶν ἀοράτων δυνάμεων κόσμον, μεθ' ὃν καὶ τὸν ὑλικὸν τοῦτον καὶ ὁρώμενον τὸν ἐκ τεσσάρων στοιχείων συγκείμενον, τότε φησί, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ποιεῖ ζῶον, ὥσπέρ τινα μικτὸν κόσμον συγγενῆ τῶν δύο κόσμων ἐξ ἀσωμάτου καὶ ἀθανάτου καὶ ἀφθάρτου ψυχῆς καὶ ἐξ ὑλικοῦ καὶ ὁρωμένου τετραστοίχου σώματος συγκείμενον: οὗτινος γινομένου πάλιν φησὶν ἡ γραφὴ ὅτι καὶ ἐποίησεν ὁ

θεὸς

Eiuſdem, ex quæſtionibus de eo, quid ſit, ad imaginem Dei & ad ſimilitudinem?

QVI conditam à Deo vultus ſui pulchritudinem certiſsimè volunt cognoſcere, non alia opinor ratione propriam imaginẽ formamq́ faciei contemplari poſſunt, quàm mundiſsimi cuiuſdã ſpeculi opera, cui ſpeciem oris ſui admouentes, in eo & per ipſum intus formã quandam, velut ex æmulatione repræſentatam ad imaginẽ & ſimilitudinem ſuam clarè intuentur. Et nos igitur tanquã in ſpeculo quodam conuerſis ad diuinum ſpiritalis ſolis radium oculis inde manifeſtè adumbratã ſpeciem formã & imaginem illius, quod in natura noſtra eſt ad imaginẽ ſimilitudinemq́ Dei, diſcamus. Eſt enim, eſt inquam, vt mihi quidem videtur, hominis creatio & ſtructura formidabilis atq́ ad interpretandũ difficilis, multaq́ & recondita Dei exprimit in ſe myſteria. Et quemadmodum oculi natura facilè quidem ea, quæ ſunt extra ſe, percipit, ſeipſam ſuamq́ qualitatẽ non poteſt capere: ſic & omni humanæ mentis oculo, viſu cognituq́ difficilis eſt ratio noſtræ creationis. Poſtquam enim ſimplicem maximeq́ ſpiritalem virtutum inuiſibilium mundum creator abſoluit, & poſt illum hunc etiam materialem & aſpectabilem ex quatuor elementorum corporibus conflatum, tunc ait; Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinẽ noſtram; & animal condit quaſi mixtũ quendã mundũ duobus mundis cognatũ, ex incorporea & immortali & incorruptili anima

θεός. τὸν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· θεὸν δὲ λέγει τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. πολλαὶ μὲν οὖν καὶ διάφοροι γνῶμαι περὶ τούτου τοῖς ἐξηγηταῖς ἐρρήθησαν· οἱ μὲν γὰρ τὸ ἀρχικὸν καὶ ἐξουσιαστικὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν εἶπον. ἕτεροι δὲ τὸ νοερὸν καὶ ἀόρατον τῆς ψυχῆς. ἄλλοι τὸ ἄφθαρτον καὶ ἀναμάρτητον, ὅτι γέγονεν ὁ Ἀδὰμ, ἕτεροι προφητείαν αὐτὸ εἰρήκασι περὶ τοῦ βαπτίσματος, ἔσχατον δὲ πάντων ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κἀμοὶ ἔνια περὶ τούτου εἰπεῖν, καὶ πρῶτόν γε πάντων ἐκεῖνο ζητῆσαι ἄξιον, τὸ, τί δήποτε μὴ μᾶλλον τοὺς νοεροὺς καὶ ἀΰλους, καὶ οὐρανίους, καὶ πλησιοθέους ἀγγέλους ὠνόμασεν ὁ θεὸς κατ᾽ εἰκόνα καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν αὐτοῦ; καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀρχικὸν καὶ ἐξουσιαστικὸν πάσης τῆς γῆς, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοὶ ἔχουσι, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον· ὁμοίως καὶ τὸ ἄφθαρτον, καὶ τὸ ἄϋλον καὶ τὸ ἀόρατον, καὶ τὸ καθαρὸν, καὶ πάντα ὅσα ἄλλα ἐγκώμια περὶ τοῦ Ἀδὰμ εἴποις, ὑπερβαλλόντως εἰσὶν ἐν τοῖς νοεροῖς καὶ οὐρανίοις τῶν ἀσωμάτων χοροῖς. οὐκοῦν τί βαθύτερον ἡμῖν τῶν προκειμένων τὸ κατ᾽ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου αἰνίττεται. οὐ γὰρ μίαν τινὰ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ ὁ ἄνθρωπος κέκτηται. ἀλλὰ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἐξεικονίζων ὥσπερ ἐν ἐσόπτρῳ τινὶ καὶ σκιαγραφίᾳ τυπικῇ οὐ

φυσικῇ

& ex materiali oculisq; subiecto corpore ex quatuor elementis composito coagmentatum & iunctū. Quo facto rursus ait scriptura: Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum: Deum verò dicit Patrem & Filium & Spiritum sanctum. Ac multæ quidem diuersaq; sententiæ de hoc argumento ab enarratoribus sunt dictæ. quidā enim facultatem imperandi & principatum hominis illud ad imaginem & similitudinem esse dixerunt: alij verò eam conditionem animæ, vt sit spiritalis & inuisibilis: alij quòd incorruptibilis & à peccato immunis esset, cùm editus fuit in lucem Adam: alij prophetiam istud esse dixerunt de baptismo: Postremò omnium autem tanquam abortiuo visum est & mihi de hac re nonnulla verba facere, atq; inprimis illud quærere operæpretium esse, quanam tandē de caussa non spiritales potius & ab omni materia concretione seiunctos ac cœlestes Deoq; proximos angelos appellarit Deus ad imaginem & similitudinem suam creatos. Etenim principatum atque imperium in terrā vniuersam atq; in hominem ipsum obtinent illi; imo etiam amplius quàm homo. Pari ratione immortalem esse, à materia segregatum, inuisibilē & purū, atq; omnia, quæ de Adamò dixeris, excellentius insunt spiritalibus & cœlestibus incorporearum mentium choris. Quippiam igitur profundius nobis, quàm prima fronte pateat, illud ad imaginem, quod est in homine, obscurè indicat. Non enim vnā quandā imaginem ac similitudinē Dei possidet in se homo, sed & secundā, & tertiā tanquā in speculo

φυσικῇ τῆς τρισυποστάτου θεότητος τὸ μυστήριον. οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ ἑνὸς τῆς ἁγίας τριάδος θεοῦ λόγου σαφῶς περιγράφων. καὶ τάχα κατ' εἰκόνα μέν ἐστι γυμνὴ ἡ ψυχὴ τῆς θεότητος, καθ' ὁμοίωσιν δὲ τῆς τοῦ λόγου σαρκώσεως τὸ σύνθετον τῆς ἡμῶν ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. μᾶλλον δὲ ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ἀναδράμωμεν ἐκεῖθεν ὥσπερ ἔκ τινος βαθυτάτης πηγῆς πρῶτον ζητοῦντες, τὸ, τί δήποτε μὴ καθ' ὁμοιότητα τῶν λοιπῶν λογικῶν ἤγουν τῶν ἀγγέλων, ἢ πάλιν κατ' ἰσότητα τῶν ἐμψύχων ζώων ὁμοιοτρόπους τὰς προπατορικὰς καὶ κορυφαίους ἡμῶν ὁ θεὸς ὑποστάσεις, τοῦ Ἀδὰμ λέγω καὶ τῆς Εὔας καὶ τοῦ προελθόντος ἐξ αὐτῶν υἱοῦ πεποίηκεν; ἀλλὰ τὸν μὲν Ἀδὰμ ἀναιτίως καὶ ἀγεννήτως ὑπέστησε, τὸν δὲ δεύτερον αὐτοῦ ἄνθρωπον τὸν υἱὸν γεννητὸν, τὴν δὲ Εὔαν οὐ γεννητῶς, οὐδὲ πάλιν ἀναιτίως, ἀλλὰ ληπτῶς, ἤτοι ἐκπορευτῶς ἐκ τῆς οὐσίας, τοῦ ἀναιτίου Ἀδὰμ ἐξελθοῦσα ἀρρήτως οὐσίωσις, καὶ μήπως ἄρα τρεῖς αὗται τῶν πρωτογόνων κεφαλαὶ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος ὁμοούσιοι ὑποστάσεις κατ' εἰκόνα τινὰ, ὡς Μεθοδίῳ δοκεῖ, τυπικῶς γεγόνασι τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος· τοῦ μὲν ἀναιτίου καὶ ἀγεννήτου Ἀδὰμ τύπον καὶ εἰκόνα ἔχοντος τοῦ ἀναιτίου καὶ πάντων αἰτίου παντοκράτορος θεοῦ καὶ πατρὸς, τοῦ δὲ γεννητοῦ υἱοῦ

αὐτοῦ

quodam & adumbrata effigie fictitia & typica, non physica diuinitatis, in qua sunt tres personæ, mysterium exprimens. neque verò id solum sed & vnius ex sancta Trinitate Dei verbi incarnationem prænuntiat. Ac fortasse ad imaginem quidem est diuinitatis nuda anima, ad similitudinem autem incarnationis verbi istud animæ nostræ, corporisque compositum. Verùm ad ipsum orationis principium ipsius recurramus, atque inde tanquam ex altissimo quodam fonte, primùm deducamus, quid caussa sit, cur non ad similitudinem cæterorum rationalium nimirum angelorum, aut rursus pari ratione, qua præditas sensu animantes, eodemq; modo affectas, principes generis nostri ac primarias personas, Adami inquam & Euæ filiique ex ipsis procreati in lucem ediderit? sed Adamum quidem sine caussa & generatione condiderit, secundum vere ab ipso hominem filium per generationem; Euam autem non per generationem, neque rursus sine caussa vel principio, sed per sumptionem siue processionem ex substantia Adami caussa carentis ineffabili ratione progressa naturam acceperit? An verò etiam hæc tria primorum parentum capita totius humanæ naturæ personæ consubstantiales ad imaginem quandam, vt Methodio visum est, sanctæ & consubstantialis Trinitatis figuratè sunt facta? sic vt Adamus quidem, qui sine caussa & ingenitus est, figuram & imaginem gerat eius, qui caussam & principium

αὐτοῦ εἰκόνα προδιαγράφοντος τοῦ γεννητοῦ υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ θεοῦ. τῆς δὲ ἐκπορευτῆς Εὔας σημαινούσης τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκπορευτὴν ὑπόστασιν. διὸ οὐδὲ ἐνεφύσησεν αὐτῇ ὁ θεὸς πνοὴν ζωῆς διὰ τὸ τύπον αὐτὴν εἶναι τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος πνοῆς καὶ ζωῆς, καὶ διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν δι' ἁγίου πνεύματος δέξεσθαι θεὸν τὸν ὄντως ὄντα πάντων πνοὴν καὶ ζωήν. ὅθεν ἔστιν ἰδέσθαι καὶ θαυμάσαι ὅτι ὁ μὲν ἀγέννητος Ἀδὰμ ἄλλον ἀγέννητον ἢ ἀναίτιον ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἔσχεν ὅμοιον, ὥσπερ οὐδὲ ἡ ἐκπορευτὴ Εὔα, ὡς τύποι ἀληθεῖς ὑπάρχοντες τοῦ ἀγεννήτου πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὁ δὲ γεννητὸς υἱὸς πάντας ἀνθρώπους γεννητοὺς υἱοὺς ὄντας ἀδελφοὺς ὁμοίους ἔσχεν, ὡς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τυπικὴν ὑπάρχων Χριστοῦ τοῦ γεννητοῦ υἱοῦ, ὃς ἐγένετο ἄνθρωπος πρωτότοκος ἄνευ σπορᾶς ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. εἰ δὲ μὴ οὕτω. μηδὲ κατὰ τοῦτο τὸ κατ' εἰκόνα, τί δήποτε μὴ τέσσαρες ἢ δύο ἢ πλείονες ὑποστάσεις τῶν προπατόρων γεγόνασι παρηλλαγμένας ἔχουσαι τὰς ὑποστατικὰς αὐτῶν ἰδιότητας, λέγω δὴ τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκπορευτὸν, ἀλλὰ τρεῖς καὶ μόνας; οὐκοῦν ἔχεις κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τυπικὴν τριάδα ἐν μονάδι ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν· ἀκόλουθόν σε λοιπὸν μαθεῖν καὶ μονάδα ἐν τριάδι: πῶς δὲ τοῦτο καλῶς διαγνῶναι δυνήσῃ

ἄκουσον

non habet, eſtq́; omnium cauſſa, omnipotentis ſcilicet Dei, & patris: filius autem, qui genitus eſt, geniti filij ac Dei verbi delinearit imaginem & adumbrarit: Eua demum, quæ in lucem procedendo ſit edita, Spiritus ſancti perſonam ex proceſſione ortam deſignarit? Quamobrem neque vitæ flatum in eam Deus inſufflauit, quod ſancti Spiritus flatus vitæq́; figura eſſet ipſa, quodq́; per Spiritum ſanctum Deum, qui omnium verè ſpiritus eſt & vita, eſſet excæptura. Vnde intueri licet ac mirari quòd Adam quidem, qui genitus non erat, alium inter homines ſimilem non habuerit, qui ingenitus eſſet, aut ſine principio, vt neque Eua quæ ex proceſſione orta erat, vtpote qui veræ figuræ patris ingeniti & Spiritus ſancti eſſent: filius autem qui genitus erat omnes homines, qui geniti filij erant, ſimiles fratres habuerit: vt qui ad imaginem & ſimilitudinem typicam eſſet Chriſti geniti filij, qui factus eſt homo primogenitus ſine ſemine in multis fratribus. Quod ſi ita non ſit, neque hac ratione exponi oporteat illud ad imaginem, cur quæſo non quatuor, aut duæ aut plures ortæ ſunt primorum parentum perſonæ, quæ variatas haberent ſuas hypoſtaticas proprietates? ingenitum inquam eſſe, genitum eſſe, & ex proceſſione prodiiſſe, ſed tres & hæ ſolæ? Habes igitur ad imaginem & ſimilitudinem typicam Trinitatem in vnitate in tribus perſonis: ſequitur deinceps vt intelligas etiã in Trinitate vnitatem. Quo verò pacto id optimè interno-

ἄκουσον τινὸς τῶν σοφῶν σοι παραινοῦντος, καὶ λέγοντος· εἰ βούλῃ γνῶναι θεὸν, προλαβὼν γνῶθι σεαυτὸν· ἐκ τῆς σαυτοῦ συνθέσεως, ἐκ τῆς σαυτοῦ κατασκευῆς φησὶν, ἐκ τῶν ἐντὸς σεαυτοῦ, εἴσιθι ὑποδὺς ἐν σαυτῷ, διάβλεψον ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τινὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἑαυτοῦ διακείμενον τὴν ταύτης κατασκευὴν, καὶ ὄψει σεαυτὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ τυγχάνοντα. ἀνώνυμός σου καὶ ἄγνωστος ἡ νοερὰ καὶ ἀθάνατος τῆς ψυχῆς οὐσία κατ' εἰκόνα τυπικὴν τοῦ ἀνωνύμου καὶ ἀγνωρίστου καὶ ἀθανάτου θεοῦ καθέστηκεν. οὔτε γὰρ θεοῦ οὔτε ψυχῆς λογικῆς οὐσίαν ἔγνω τῶν ἐξ αἰῶνός τις γεγεννημένων ἀνθρώπων. ζωοποιὸς καὶ συστατικὴ καὶ προνοητικὴ ἡ ψυχὴ ὑπάρχει τῆς τετραστοίχου τοῦ σώματος φύσεως κατ' εἰκόνα θεοῦ τοῦ προνοητοῦ πάσης τῆς τετραπεράτου καὶ τῆς ἄνω κτίσεως. διόπερ οὔτε τὸν τοῦ θεοῦ τόπον ἔγνωμεν ἔνθα κατοικεῖ, ἀλλὰ μόνον πιστεύομεν, ὅτι πάντη ἐστὶν, οὔτε μὴν τὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἔνθα οἰκεῖ ἐν σώματι ἐπιστάμεθα· ἀλλὰ μόνον οἴδαμεν ὅτι ἐν τῷ παντὶ σώματί ἐστι καὶ ἐνεργεῖ. ἔχει σου καὶ ἕτερόν τι κατ' εἰκόνα θεοῦ ἡ ψυχὴ, λέγω δὴ τὸ ἑτεροούσιον αὐτὴν εἶναι πάσης τῆς κτιστῆς φύσεως. τὸ δὲ πάντων παραδοξότερον τοῦ ἐν ἡμῖν κατ' εἰκόνα ἐκεῖνό ἐστιν, ὅτι οὔτε τῆς τοῦ θεοῦ ὑπάρξεως τοὺς λόγους, οὔτε μὴν τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν οὐσίαν, πῶς εἰς ὕπαρξιν πέφυκέ τε καὶ παραγίνεται ἀνθρώ-

ternoscere poßis, audi ex quodam è sapientibus, qui te adhortatur, itaq; alloquitur: si Deum vis nosse, prius teipsum nosce: ex tua constitutione, ex tua structura, inquit, ex iis quae intra teipsum sunt, eum agnosces. Ingredere interius in teipsum, respice tanq̃ in speculo quodam in anima tua; discerne eius conditionem, & teipsum ad imaginem & similitudinem Dei factum videbis. Nomine carens & ignota spiritalis & immortalis animae tuae substantia ad imaginem & similitudinem typicam nomine carentis & incogniti atq; immortalis Dei est condita. nam neq; Dei, neq; animae rationalis substantiam vllus hominum, qui à seculo fuerunt, vnquam nouit. habet enim viuificandi ac constituendi prouidentiaq; regendi corporis vim, cuius natura ex quatuor constat elementis, ad imaginem Dei prouidentis ac praesidis totius ex quatuor elementis conflatae, & coelestis illius creaturae. Quocirca neque locum nouimus in quo habitat Deus, sed omnino esse eum tantum credimus: neq; adeo locũ animae, in quo habitat in corpore, scimus, sed hoc tantũ nouimus eam in to to corpore esse & operari. Habet & aliud quippiam anima tua, quod est ad imaginem Dei: quod nimirum diuersam habeat à reliquis omnibus rebus creatis substãtiam, &, quod omnibus, in quibus consistit haec imago & similitudo, mirabilius est, quòd neque rationes existentiae Dei, neque quo modo animae nostrae substantia ad existentiam producta sit & prodeat, comprehendere mens humana

 poßit.

ἀνθρώπινος νοῦς καταλαβέσθαι δύναται. ὅθεν οἱ ταύτην καταλαβεῖν κακῶς δογματίσαντες οὕτω προσέκοψαν· οἵτινες ἐξ οὐρανοῦ φάσκουσι τὰς ψυχὰς ἐν τοῖς σώμασι καταπέμπεσθαι, οἱ δὲ σὺν τῷ σώματι φασὶν αὐτὰς εἰς ὕπαρξιν ἔρχεσθαι ὑπὸ θεοῦ δημιουργουμένας· ἕτεροι δὲ τὸν ἄνθρωπον λέγουσιν ὡς κατ' εἰκόνα ὄντα τοῦ δημιουργοῦ γεννητικὸν εἶναι σὺν τῇ σπορᾷ καὶ τῆς ψυχῆς· ἄλλοι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τοῦ ἄρρενος καὶ τῆς θήλεος φασὶ τὴν ψυχὴν ἀποτίκτεσθαι ὥσπερ λίθου τινὸς καὶ σιδήρου προσκρουομένων, καὶ τῇ πυρώσει τὸ πῦρ ἀπογεννώντων. καὶ οἱ μὲν φασὶν αὐτῇ τῇ ἀκαριαίᾳ ῥοπῇ τῆς συλλήψεως τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν ὑφίστασθαι· οἱ δὲ τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν σύλληψιν, φέροντές τινα, ὡς οἴονται, νομικὴν περὶ τούτου σύστασιν· καὶ οἱ μὲν ὁμοούσιον αὐτὴν τῶν ἀγγέλων ἐφαντάσθησαν· οἱ δὲ κάτω, οἱ δὲ ἐν τῷ ἀέρι· οἱ δὲ ἐν τῷ παντὶ ὡς θείαν τινὰ περιεῖναι οὐσίαν. διὸ καὶ σώματι ἑνουμένη καὶ ὡς κατ' εἰκόνα θεοῦ οὖσα καὶ τοῦτο ζωοποιοῦσα ἀπαθὴς μένει τῶν σωματικῶν παθῶν καὶ φθορῶν τῶν τοῦ σώματος, μήτε ὁρωμένη, μήτε ἑρμηνευομένη, μήτε καταλαμβανομένη τῇ ψυχῇ, οὔτε τῷ εἴδει, οὐ σχήματι, οὐ μορφῇ, οὐ ποιότητι, οὐ ποσότητι, οὐχ ὑπάρξει, οὐ συστάσει, οὐ κάλλει. ὅθεν καὶ φησὶ τὴν ψυχὴν ἐν τῷ συμποσίῳ ὁ Μεθόδιος ἀμήχανον καὶ ἀδιή-

ἀδιή-

poßit. Unde accidit, vt qui perperam aſſequutos ſe eam eſſe docuerunt, adeo lapſi ſint: qui nimirum è cœlis animas in corpora demitti dicunt; alij verò cum corpore ipſas incipere, exiſtere à Deo creatas aiunt; alij demum hominem autumant, quod ad imaginem conditoris ſit factus, facultatem animam generandi cum coitu habere, alij ex vtraque parte maris & fœmina animam proſeminari tradunt, quemadmodum cum lapis aliquis, & ferrum collіſa fuerint, ex inflammatione ignis gignitur. Atque hi quidem volunt intra exiguum conceptionis corporis momentum produci animam; illi verò quadrageſimo poſt conceptionem die, déque ea re tanquam aliquam legis ſanctionem, vt putant, ferunt. Nonnulli rurſus eiuſdem cum angelis eam eſſe ſubſtantia ſomniarunt, alij etiam inferius, alij in aëre, alij in vniuerſo tanquam diuinam quandam naturam circumire. Quapropter & corpori vnita, cum ad imaginem Dei ſit, licet illud viuificet, à corporeis omnibus morbis ac vitiis & corruptionibus corporis manet immunis, neque videri, neque explicari, neque comprehendi natura poteſt, neque ſpecie, non forma, non qualitate, non quantitate, non exiſtentia, non ſtructura, non pulchritudine. Idcirco & animam, inquit Methodius in ſympoſio, immenſa quadam & inenarrabili pulchritudine

ἀδιήγητον κάλλος ἔχειν, καὶ τούτου χάριν ὥσπερ ζηλοτυπεῖσθαι καὶ ἐρᾶσθαι αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἐναντίων πνευμάτων· ὡς κρείττονα αὐτῶν τῶν νοερῶν περικειμένην μορφήν. πᾶσα δὲ ἡ περὶ αὐτὴν ἀκαταληψία καὶ ἀσάφεια καὶ ἀδηλία οὐδὲν ἕτερον αἰνίττεται εἰ μὴ τὸ κυρίως καὶ ἀληθῶς εἰκόνα αὐτὴν εἶναι τοῦ ἀκαταλήπτου θεοῦ. ὅθεν πάντα τὰ κατ' αὐτὴν ἀγνοοῦντες ἐκ μόνων τῶν ἐν τῷ σώματι ταύτης ἐνεργειῶν τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς πιστούμεθα. καθὰ καὶ τὸν θεὸν ἐκ τῶν ἐν τῇ ὁρωμένῃ κτίσει αὐτοῦ ἐνεργημάτων τὴν αὐτοῦ βεβαιούμεθα ὕπαρξιν. ἀλλά γε δὴ ἐπ' αὐτὸ τὸ καιριώτατον τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἔλθωμεν, ὅπως κατὰ τὰς ὑποσχέσεις δείξωμεν τὸ μοναδικὸν τῆς ἐν τριάδι θεότητος. ποῖον δέ ἐστι τοῦτο; εὔδηλον ὅτι ἡ ἡμετέρα πάλιν ψυχή, καὶ ὁ ταύτης νοερὸς λόγος, καὶ ὁ νοῦς ὅντινα ὁ ἀπόστολος πνεῦμα προσηγόρευσεν, ὅτε διακελεύεται ἁγίους ἡμᾶς εἶναι τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. ἀγέννητος μὲν γὰρ πάλιν ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ ἀναίτιος εἰς τύπον τοῦ ἀγεννήτου καὶ τοῦ ἀναιτίου θεοῦ καὶ πατρός· οὐκ ἀγέννητος δὲ ὁ νοερὸς αὐτῆς λόγος, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς γεννώμενος ἀρρήτως καὶ ἀοράτως καὶ ἀνερμηνεύτως καὶ ἀπαθῶς· ὁ δὲ νοῦς οὐδὲ ἀναίτιός ἐστιν, οὐδὲ ἀγέννητος· ἀλλ' ἐκπορεύεται παντὶ διατρέχων καὶ τὰ πάντα διασκοπῶν, καὶ ἀοράτως ψηλαφῶν κατ'

εἰκόνα

tudine pellere, quam ob caussam quadam Zelotypia & amore in eam flagrare spiritus aduersarios, vt pote quæ præstantiori quàm ipsi, licet spiritales & intelligentes sint, forma sit prædita. Quod verò percipi cognoscique non potest, nullius alterius rei est argumentum, quàm illam verè ac propriè incomprehensibilis Dei esse imaginem. Vnde cùm omnia, quæ in ea sunt, ignoremus, ex solis eius in corpore operationibus eius existentiam comprobamus, quemadmodum & Deum ex eius in hac sub oculos cadente creatura operibus eiusque existentiam confirmamus. Verumenimuero ad ipsa huius mysterij, ad imaginem & similitudinem, penetralia progrediamur, vt sicut polliciti sumus vnitatem diuinitatis in Trinitate demonstremus. Quæ tandem illa sunt? Non obscurum est nostram vtique ipsam rursus animam esse & intellectuale verbum eius, ac mentem, quam Apostolus spiritum appellauit, cum nos sanctos esse anima & corpore & spiritu iubet. Etenim rursus anima est ingenita & caussa carens in figuram ingeniti & caussa carentis Dei patris: at intellectuale verbum eius non est ingenitum, sed ex ipsa ineffabili, inuisibili, inexplicabili ratione ac sine paßione genitum, mens autem neque caussa caret, neque est ingenita, sed ex processione orta vndiquaque discurrens & cuncta dispiciens & inuisibiliter pertractans ad imaginem & similitudinem sanctißimi &

εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ παναγίου καὶ ἐκπορευτοῦ πνεύματος. περὶ οὗ εἴρηται ὅτι τὸ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ. οὐκ ἔστιν ἐκπορευτὴ ἡ ψυχὴ ἕως οὗ ἔστιν ἐν τῷ σώματι. ἐπεὶ εἰ ἐκπορευτὴ ἦν, ἄρα αὖ καθ' ὥραν ἀπεθνήσκομεν. οὐκ ἔστιν ἀγέννητος ὁ λόγος ἡμῶν ἐπεὶ ἄλογοί τινες καὶ κτηνώδεις ὑπήρχομεν. τὸ δὲ παραδοξότερον τῶν παραδόξων τούτων ἐκεῖνο ἐστιν, ὅτι ψυχὴν μὲν ἁπλῆν τινα ἔχομεν ὁμοίως καὶ νοῦν μοναδικὸν καὶ ἀσύνθετον· λόγον δὲ διπλοῦν ἔχοντες τὸν αὐτὸν τὴν γέννησιν καὶ ἕνα καὶ ἀμέριστον φυλαττόμενον. γεννᾶται γὰρ ὁ λόγος ἐν τῇ καρδίᾳ γέννησίν τινα ἀκατάληπτον καὶ ἀσώματον, καὶ μένει ἔνδον ἀγνώριστος· καὶ γεννᾶται δευτέραν γέννησιν σωματικὴν διὰ χειλέων, καὶ τότε τοῖς πᾶσι γνωρίζεται· τῆς δὲ γεννησαμένης αὐτὸν ψυχῆς οὐ χωρίζεται, ἵνα διὰ τοῦ λόγου τῶν δύο ἡμῶν γεννήσεων σαφῶς τὰς δύο τοῦ θεοῦ λόγου γεννήσεις κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν μάθωμεν. γεγέννηται γὰρ ἀοράτως καὶ ἀνερμηνεύτως καὶ ἀκαταλήπτως ἐκ πατρὸς πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἦν ἄγνωστος ὡς ἔν τινι ψυχῇ πρὸς τὸν πατέρα, ἕως ὥσπερ ἐκ καρδίας τινὸς τῆς ἁγίας παρθένου ἀφθόρως καὶ ἀσπόρως γεγέννηται κατὰ σάρκα, καὶ ἐνεφανίσθη τῷ κόσμῳ μὴ χωρισθεὶς τῆς πατρικῆς κρυφίας οὐσίας τοῦ γεννήτορος θεοῦ. ὥστε δέδεικται ἐν τῷ μοναδικῷ τῆς ἀθανάτου ἡμῶν καὶ

νοερᾶς

& per processionem orti spiritus, de quo dictum est, spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Non ex processione orta est anima. nam si ex processione esset, in singulas horas moreremur. non est ingenitum verbum nostrum, alioquin muta quadam & bruta pecudes essemus. quod autem omnium mirabilium maxime est admirabile illud est, quod animam quidem vnam & simplicem habemus, similiter & mentem vnam, minimeque compositam, verbum autem duplex & vnum tamen ac generatione idem & indiuisum conseruatum. Generatur enim in corde verbum generatione quadam incomprehensibili atque incorporea: manetque intus incognitum ac secunda generatione corporea per labra generatur, tuncque omnibus innotescit: sed ab anima tamen qua ipsum genuit, non auellitur: vt per duplicem verbi nostri generationem manifeste duas Dei verbi generationes secundum imaginem & similitudinem ediscamus. Genitus enim est inuisibili & inexplicabili atque incomprehensibili ratione ex patre ante secula, eratque incognitus tanquam in anima quadam apud patrem: quousque tanquam ex corde quodam ex sacra virgine, sine corruptione, sine semine, secundum carnem generatus est, mundoque se prodidit, nihil ab occulta Dei genitoris paterna substantiam separatus. Itaque in immortalis, & intellectu prædita anima nostra substantia

vnitate,

νοερᾶς ψυχικῆς οὐσίας ἐν εἰκόνι τρεῖς τινὲς ὑποστατικαὶ ἰδιότητες, ἀγεννησία ψυχῆς, καὶ γέννησις λόγου, καὶ ἐκπόρευσις πνεύματος, ἤγουν τοῦ νοός, καὶ καταθαρρῶ καὶ ἀποτολμῶ καὶ λέγω ὅτι κατὰ ταύτην τὴν ἀόρατον τριαδικὴν τῆς ψυχῆς θεωρίαν εἶπεν ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸν ἄνθρωπον εἶναι κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ τοῦ ἀοράτου. εἰ δὲ μὴ ταῦτα οὕτω, διὰ τί μὴ μᾶλλον διμερὴς ἢ τετραμερὴς ὑπὸ θεοῦ γέγονεν, ἀλλὰ τριμέρειάν τινα καὶ μονὴν ἔχει ἀδιαίρετον καὶ ἀσύγχυτον ἡ ἡμετέρα ψυχή, καὶ εἰκόνα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ζωοποιοῦ τριάδος. ὥστε εἰ θέμις εἰπεῖν ὅτι καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ μάλιστα τῷ δικαίῳ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος τυπικῶς, ἀλλ᾽ οὐ φυσικῶς, σκιαγραφῶν ἀμυδρῶς πως τὸν ἐν τριάδι θεόν. ὅθεν καὶ τριμερῆ πάλιν αὐτὴν τὴν ἡμετέραν ψυχὴν καθ᾽ ἑτερόν τινα τρόπον οἱ ἔξω σοφοὶ εἶναι ὡρίσαντο, ἐπιθυμητικὸν αὐτὴν φάσκοντες ἔχειν καὶ λογιστικὸν καὶ θυμικόν, ὅπως διὰ μὲν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ἀγάπην συνάπτηται. διὰ δὲ τοῦ λογιστικοῦ τὴν παρ᾽ αὐτοῦ γνῶσιν καὶ σοφίαν εἰσδέχηται· διὰ δὲ τοῦ θυμοῦ πρὸς τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας ἀντιπαρατάτηται καὶ ἐν τούτοις πάλιν αὐτοῖς τοῖς τρισὶ τὸ κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ διαγράφουσα. τρισὶ γὰρ τρόποις ὁ ἐν τριάδι θεὸς τρία μέρη διοικεῖ καὶ διέπει καὶ τὰ ἐπουράνια λέγω καὶ τὰ ἐπίγεια

καὶ

vnitate, tanquam in imagine, tres quadam hypoſtatica proprietates oſtenſa ſunt, anima nempe conditio, qua ingenita eſt, verbi autem generatio, & ſpiritus ſiue mentis proceſſio. Ego verò audacter profiteor & confidenter aſſeuero ac dico ſecundum hanc inuiſibilem Trinitatis anima conſiderationem, dixiſſe diuinum Apoſtolum hominem ad inuiſibilis Dei imaginem & ſimilitudinem eſſe. Hac ni ita ſint, cur quaſo non diſpertita vel quadripertita condita eſt à Deo, ſed vnam habet trium partium & indiuiſam atque inconfuſam copulam anima noſtra ad imaginem ſacroſancta & conſubſtantialis ac viuifica Trinitatis. Ita vt, ſi ita loqui fas ſit, in homine, ac præſertim in iuſto, omnis plenitudo diuinitatis inhabitet typice, at non phyſicè, quodammodo obſcurè adumbrans Deum in Trinitate. Quamobrem tripartitam eandem rurſus animam noſtram alia quadam ratione eſſe ſapientes profanè ſtatuerunt, cum eam aſſeruerunt concupiſcendi facultatem ratiocinandi atque iraſcendi habere: vt per concupiſcendi quidem facultatem caritate cum Deo coniungatur: per facultatem autem ratiocinandi ſcientiam ab ipſo excipiat & ſapientiam, per vim demum iraſcendi nequitia ſpiritibus poſſet obſiſtere, atque in his tribus etiam illud ad imaginem Dei adumbret & exprimat. Tribus enim modis Deus in Trinitate tres partes adminiſtrat & regit, & cœleſtia nimirum, & terreſtria

καὶ τὰ καταχθόνια τῇ δημιουργικῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ τῇ προνοητικῇ καὶ τῇ κριτικῇ καὶ πᾶν γὰρ ὁ θεὸς διαπράττεται, καθ' ἕνα τῶν τριῶν τούτων τρόπων αὐτὸ κατεργάζεται, ἢ δημιουργῶν ἢ προνοούμενος, ἢ παιδεύων. καὶ τοῦ μὲν δημιουργικοῦ τοῦ θεοῦ τὸ κατ' εἰκόνα ἐστὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμητικόν. ἡ γὰρ ἐπιθυμία εἰς πρᾶξιν ἄγει· τοῦ δὲ προνοητικοῦ αὐτοῦ πάλιν σύμβολον τῆς ψυχῆς τὸ λογιστικόν· τοῦ δὲ παιδευτικοῦ τὸ θυμικὸν καθέστηκε σύστημον. καὶ ἴσως ἴδιον μὲν τῆς ψυχῆς ἡ ἐπιθυμία. πρὸ γὰρ πάσης λαλιᾶς τὰ νήπια ἔμψυχα γενόμενα εὐθέως ὀρέγονται τοῦ μαζοῦ καὶ τοῦ ὕπνου· τὸ δὲ λογιστικὸν εὔδηλον ὅτι τοῦ λογικοῦ τυγχάνει ἴδιον· τὸ δὲ θυμικὸν περὶ τὸν νοῦν συνίστασθαι πέφυκεν, ὃν καὶ ταράττεται ὁ παρὰ φύσιν θυμούμενος. εἴ τις τοίνυν τὸ πῶς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ ὁ ἄνθρωπος βούλοιτο μαθεῖν, ταῦτα ψηλαφάτω· ἐν τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις ἀδύτοις τῶν νοημάτων εἰσίτω, καὶ τὴν ἑαυτοῦ κατασκευὴν τῆς φύσεως διασκοπείτω τὴν τῆς νοερᾶς ψυχῆς. ἅπαντα λεπτῶς τε καὶ ἰσχνῶς μανθανέτω τὰ ταύτης μέρη, τὰ μέρη τῶν μερῶν, τοὺς λόγους, τοὺς τρόπους, καὶ περιόδους, τὰς ἑνώσεις, τὰς διακρίσεις, τὸ ταύτης μονοειδές, τὸ τριμερές, τὸ ἑνιαῖον, τὸ δυικόν, τὸ τριαδικόν, πῶς καὶ μία ἐστὶ, καὶ ἐν τρισὶ θεωρεῖται, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ μονὰς ἐν τριάδι καὶ τριὰς ἐν μονάδι τυπικῶς γνωρίζο-

atque subterranea, virtute quadam conditoris, sua prouidentia, ac iudicis auctoritate. omnia siquidem, quæ Deus exequitur, vno ex his tribus modo perficit, aut tanquam conditor, aut vt prouidens, aut vt castigans. Ac virtutis quidem condendi quæ in Deo est imaginem exprimit, quæ in anima est concupiscendi facultas, cupiditas enim ad actionē impellit: virtutis autem prouidendi symbolum est in anima vis ratiocinandi: virtutis demū castigandi facultas irascendi indicium & nota constituta est. Ac fortasse propria quidem est animæ concupiscentia, prius enim quam vllo modo fari possint infantes, vbi animati fuerint, vbera quamprimum appetunt, & ad somnum inclinantur: facultas autē ratiocinandi dubium non est, quín ad rationis vim propriè referatur. irascendi deniq; vis in ipsa mente consistere naturaliter solet, quæ in eo etiam, qui præter naturam irascitur perturbatur. Si quis ergo quomodo ad imaginem ac similitudinē Dei factus sit homo, discere cupiat, hæc tractet, in hæc & huiusmodi adyta contemplationum ingrediatur & animæ suæ intellectu præditæ constitutionē consideret, omnes eius partes accuratè, singillatim, minuteq; perscrutetur, ac partes partium, rationes, modos & progressus, coniunctiones, & distinctiones, statum eius vniformem, ac tripertitam diuisionē, singularem conditionē, duplicem, triplicemq;: quomodo & vna sit & in tribus cernatur, ad imaginem & similitudinē Dei vnitas in trinitate & trinitas in vnitate,

ριζομένη. ὅτι γὰρ καὶ μία ἐστί τις οὐσία καὶ οὐ μία τῇ θεωρίᾳ τῶν ἑαυτῆς μερῶν, ἐδήλωσε σαφῶς ὁ εἰπὼν ψαλῶ τῷ πνεύματι ψαλῶ καὶ τῷ νοΐ· προσεύξομαι τῷ πνεύματι προσεύξομαι καὶ τῷ νοΐ· μᾶλλον δὲ σαφέστερον ἡμᾶς διδάσκουσι ταύτην τὴν ἐν ἡμῖν κατ᾽ εἰκόνα τυπικὴν θεοῦ τριάδα τινὲς τῶν ἀνθρώπων ἐκ τινος πολλάκις σωματικῆς αἰτίας ψυχὴν μὲν ἔσθ᾽ ὅτε ἔχοντες, νοῦν δὲ ἢ λόγον μὴ ἔχοντες. ἕτεροι δὲ πάλιν ψυχῆς καὶ λόγου εὐποροῦντες, νοῦ δὲ καθ᾽ ὅλου ἀποροῦντες· ἄλλοι πάλιν νοῦν καὶ ψυχὴν ἔχοντες, τοῦ δὲ λόγου ἐστερημένοι. ὅθεν καὶ ἡ τῶν νηπίων φύσις ὡς ἐκ σκότους εἰς φῶς τικτομένη καὶ προσερχομένη εὐθέως τὴν μὲν ψυχὴν φανεροῖ ἔχειν εἰς τύπον τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, δυνάμει μὲν νοερὰν οὖσαν, καὶ ἐν αὐτῇ ἔχουσαν τὸν λόγον, καὶ τὸν νοῦν κατὰ πρόβασιν δὲ προκόπτοντος καὶ αὔξοντος τοῦ σώματος δεύτερον ἐμφανίζει τὸν λόγον καὶ τοῦτον οὐκ ἀθρόως οὐδὲ ἐξαίφνης, ἀλλὰ προψελλίζουσα, καὶ οἱονεὶ σκιαγραφοῦσα καὶ προμηνύουσα τὴν τοῦ λόγου διὰ σαρκὸς γέννησιν· καὶ τοῦ νοῦ δηλοῦται ἡ παρουσία ὅτι εἰς ἄνδρα τέλειον προκόψει τὸ νήπιον. ἀλλὰ τί φησι ταῦτα συντείνει εἰς τὴν προκειμένην τοῦ ἀνθρώπου ὑπόθεσιν; καὶ πάνυ μὲν ὦ ἄνθρωπε, διὰ τούτων μανθάνομεν τὸν τρόπον τῆς τοῦ θεοῦ ὥσπερ ἐν τινι σώματι ἐν τῷ κόσμῳ φανερώσεως τε καὶ ἀνα-

δείξεως

tanquam figura deſignata & oſtenſa. Vnam enim illam eſſe ſecundum eſſentiam, & non vnam ſi partes eius conſiderentur, manifeſtè docuit qui dixit, Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. orabo ſpiritu, orabo & mente. Imo etiam multo manifeſtius hanc Trinitatem ad imaginem Dei in nobis figuratam ex corporeis quibuſdam cauſis ſæpenumero nobis homines quidam demonſtrant, qui nonnunquam animam quidem habent, mentem autem & ſermonem non habent: alij verò rurſus & animi & ſermone præditi, mente autem penitus deſtituti: alij rurſus mentem & animam habent, ſermone verò priuati ſunt. vnde & infantium natura, tanquam è tenebris in lucem partu edita, è veſtigio quidem animam ſe habere oſtendit, quæ in figuram Dei & patris poteſtate quidem intellectu prædita eſt & in ſeipſa ſermonem habet ac mentem, cum progreſſu autem & ſenſim creſcente ac prouecto corpore ſermonem deinde manifeſtat & hunc non confeſtim & repente fuſum, ſed prius balbutiendo, & quaſi adumbrans ac prænuntians generationem verbi per carnem: mentis verò præſentia declaratur cum in virum perfectum infans euaſerit. Sed dicet aliquis, quid hæc ad inſtitutam de homine diſputationem attinent? Valde verò mi homo. Ex his intelligimus, quo tandem pacto ſe Deus, tanquam in corpore quodã, in mundo manifeſtum red-

δείξεως, καὶ πῶς κατὰ πρόβασιν ἡ ἡμετέρα φύσις τὸ τῆς τριάδος ἐπέγνω μυστήριον. συνελήφθη γὰρ ὑπὸ τοῦ σπόρου τοῦ πονηροῦ ὥσπερ ἐν γαστρί τινι τῆς πλάνης ὁ ἄνθρωπος ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου καθήμενος. εἶτα εἰς φῶς θεωγνωσίας ὥσπερ νήπιος ἐν ἀρχῇ προερχόμενος διὰ τῆς τοῦ νόμου χειραγωγίας ἐδείχθη ἔμψυχος, ἐπιγνοὺς τὸν πατέρα καὶ θεὸν ἐν ἑαυτῷ μὲν ἔχοντα καθάπερ καὶ ἡ ψυχὴ ἐνούσιον τὸν λόγον καὶ τὸ πνεῦμα, μὴ χωροῦντα δὲ τὸν ἄνθρωπον διὰ πολλὴν γνώμης ἀσθένειάν τε καὶ νηπιότητα τὴν τοῦ λόγου καὶ τοῦ νοῦ φανέρωσιν· ἵνα μὴ εἰς πολυθεΐαν διὰ θεοσεβείας ἐξολισθήσῃ, εἶτα τοῦ χρόνου προκόπτοντος ἐσοφίζετο λοιπὸν ὥσπερ νήπιον αὐξανόμενον ἡ ἡμετέρα τοῦ κόσμου φύσις, καθάπερ ἀπὸ ψυχῆς τινὸς διδασκομένη ὑπὸ θεοῦ καὶ πατρὸς ἐπιγινώσκειν ἀμυδρῶς, ὥσπερ διά τινων ἀσαφῶν ψελλισμάτων, τῶν προφητικῶν διδαγμάτων τὴν πεῖραν, καὶ προφορὰν, καὶ ἐπιφάνειαν, τοῦ ἐνουσίου καὶ ἀποκρύφου τοῦ πατρὸς λόγου, μεθ' ἃ ψελλίσματα λέγω δὴ Μωσαϊκὰ καὶ προφητικὰ τοῦ λόγου αἰνίγματα προελθόντος τρανῶς καὶ ἐνάρθρως ὥσπερ ἔκ τινων χειλέων τῆς παρθενικῆς νηδύος τοῦ τελείου τοῦ θεοῦ λόγου, γνωρίζει λοιπὸν μετὰ τούτων καὶ διὰ τούτου τὸ ἐντελὲς πλήρωμα αὐτῆς τὸ τριαδικὸν ἡ ἀνθρωπίνη τοῦ κόσμου φύσις·

diderit, atque prodiderit, quaque ratione pedetentim natura noſtra myſterium Trinitatis agnouerit. Eſt enim conceptus vi ſeminis cuiuſdam mali tanquam in vtero quodam prauaricationis homo, in tenebroſis & in vmbra mortis ſedens, deinde cum in cognitionis Dei lucem tanquam infans ab initio progreſſus eſſet, per legis directionem animatus effectus eſt, cum patrem ac Deum agnoſceret in ſe quidem habentem, ſicut & anima, ſubſtantia coniunctum Verbum & Spiritum, nondum verò capax eſſet homo manifeſtationis Verbi ac mentis præ nimia indicij imbecillitate atque infantia, ne fortè hoc Dei cultu multorum in deorum errorem præceps ageretur, progreſſu temporis ſapiens reddebatur, & tanquam infans creſcebat noſtra hæc mundi natura, tanquam ab anima quadam à Deo patre edocta, velut ex quibuſdam minus claris balbutientis linguæ vocibus ex propheticis documentis exitum & ortum atque apparitionem ſubſtantialis & occulti patris verbi. Poſt quas balbutientis voces Moſaica, inquam, & prophetica verbi ænigmata cum prodiiſſet clarè & articulatè, tanquam ex labiis quibuſdam ex vtero virgineo perfectum verbum Dei, tum perfectam triplicem plenitudinem ſuam cum iſtis, & per iſtud notam deinceps effecit humana mundi natura, dum tanquam mentem quan-

φύσις· ὥσπερ νῦν τινα δεξαμένη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τῶν ἐκτὸς μεταβατικῶς ἐν αὐτῇ ἐνδημῆσαν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐντὸς ἑαυτῆς τοῦτ' ἔστι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ λόγου ἤγουν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῇ φανερωθὲν οὐ κτιστῶς ἀλλ' ἐπεισάκτως, οὐδ' ἀλλογενῶς ἀλλ' οὐσιωδῶς ἐκ τῆς ἐμφύτου αὐτῆς καὶ συμφυοῦς ὑποστατικῆς ὑπάρξεως ἡ ψυχὴ τὸν ἐνούσιον αὐτῆς λόγον ἀποτίκτουσα, καὶ τὸ ὁμοφυὲς αὐτῇ τοῦ νοὸς πνεῦμα προβάλλουσα, καὶ ὥσπέρ τι ζῶμα ἡ ἀσώματος τὰ συνασώματα αὐτῇ μέλη συμφυῆ ἔχουσα. δι' ὧν ὥσπερ τύπων χαρακτηρίζεται καὶ μορφοῦται καὶ συνίσταται ἡ ὑπὲρ μορφὴν καὶ σχῆμα ὑπάρχουσα, ὥσπερ πνοὴν ζωματικὴν τινα ἔχουσα τὸ πνεῦμα τοῦ νοῦ, καὶ ὡς ζωὴν τὸν σύζωον αὐτῇ λόγον φέρουσα· ὧν κατὰ στέρησιν οὔτε εἶναι οὔτε γνωρίζεσθαι ἡ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ ψυχὴ λογικὴ καὶ νοερὰ δύναται· ὅπως διὰ τούτων τῶν ἐν αὐτῇ μάθωμεν καὶ παιδευθῶμεν, ὡς οὔτε πατὴρ οὔθ' υἱὸς προϋπῆρχον τοῦ παναγίου πνεύματος· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἅμα ψυχὴ λογική, ἅμα σὺν αὐτῇ ὁ λόγος ἐν αὐτῇ, καὶ ἅμα, καὶ συνάμα ἐν αὐτῇ τὸ πνεῦμα τὸ ζωτικὸν καὶ συστατικὸν καὶ συμπληρωτικόν, οὕτως ἅμα πατὴρ ἅμα θεὸς λόγος σὺν πατρί, ἅμα υἱὸς σὺν πατρί, συνάμα τὸ πνεῦμα σὺν υἱῷ καὶ πατρί. εἰ δὲ χωρίζεις καὶ ἀποστερεῖς τὸν λόγον ἐκ

τῆς

dam Spiritum sanctum excepit non quasi à rebus externis transitu facto in ea diuertentem, sed ex interioribus suis partibus hoc est anima, & verbi, siue Patris & Filij manifestatũ ipsi, non rei creatæ more, neq; aduentitio modo atq; vt rem diuersi generis, sed essentialiter, ex innata ipsius & connaturali hypostatica existẽtia, coniunctum substantiæ suæ Verbum animæ producens, & spiritum profundens eiusdem naturæ cum sua mente: non quod antequam hæc existant, in corpore versetur, sed quod eodem tempore cum illis existat & substantiæ sit cum illis eiusdem: ac veluti quoddã corpus ea, quæ incorporea est, partes suas incorporeas & ipsas eiusdem secũ naturæ habens, à quibus tanquam figuris quibusdam exprimitur & efformatur ac constituitur illa, quæ omnem formam & speciem excedit, quæ tanquam habitum quendam corporeum habet spiritum mentis, & tanquã vitam Verbũ cum ipsa viuens, quibus priuata neq; esse, neq; agnosci quæ ad imaginem & similitudinem Dei facta est anima rationalis atq; intellectu prædita potest. Vt nimirũ per hæc, quæ in ipsa sunt, discamus & erudiamur, quo pacto neq; pater neq; filius ante sanctissimũ Spiritum extiterint, sed quemadmodum in anima, simul, atq; anima rationalis simul quoq; cũ ipsa, quæ in ipsa est, ratio seu verbum, & pariter cum ipsa viuificus spiritus quiq; constituendi & complẽdi vim habet, ita & simul ac pater simul etiam Deus verbũ cum patre, simul ac filius cum patre, simul quoq; spiritus cum filio & patre. Sin autem diuidis & separas

τῆς ψυχῆς, ἄλογος σοῦ λοιπὸν ἡ ψυχή· ἵνα διὰ τούτου τοῦ κατ' εἰκόνα θεοῦ μάθῃς ὅτι ἐὰν ἀρνήσῃ τὸν θεὸν λόγον, λέγων μὴ εἶναι σὺν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, ἄλογον λοιπὸν καὶ κτηνώδη κυρήττεις τὸν θεόν· καὶ ἐὰν χωρίσῃς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ θεοῦ νεκρὸν λοιπὸν εἶναι καὶ οὐ ζῶντα λέγεις θεὸν, εἰ φιλοσοφεῖν περὶ τοῦ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ βούλει, οὕτω φιλοσόφησον, οὐκ ἐκ τῶν ἐκτός, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐντός σου τὸν κρυπτὸν θεὸν γνώρισον ἐκ τῆς ἐν σοὶ τριάδος τὴν τριάδα ἐπίγνωθι δι' ἐνυποστάτων πραγμάτων. ὑπὲρ γὰρ πᾶσαν ἄλλην νομικὴν καὶ γραφικὴν μαρτυρίαν βεβαιοτέρα αὕτη καὶ πιστοτέρα. διὰ γὰρ ταύτην καὶ μόνην τὴν αἰτίαν τοιοῦτον ζῶον ὁ θεὸς κατεσκεύασεν ἐπειδὴ ἔμελλεν ἐν κόσμῳ κηρυχθῆναι τὸ τῆς ἁγίας τριάδος μυστήριον ὡς δυσερμήνευτόν τι καὶ ἀκατάληπτον· ἵνα ἔχῃς ἐν ἑαυτῷ ὁ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ τὴν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν καὶ τοὺς τύπους καὶ τὰ παραδείγματα τῆς ἁγίας τριάδος· ἵνα εἰς τὴν εἰκόνα τῆς ψυχικῆς κατασκευῆς βλέπων μηκέτι διστάσῃς ἐν τῷ τριαδικῷ μυστηρίῳ· μηκέτι εἴπῃς καὶ περιεργάζῃ λέγων, εἰ τριάς ἐστιν ὁ θεὸς πῶς ἐστι μονάς; εἰ δὲ εἷς ἐστιν, ὡς λέγεται, πῶς τριάς; καὶ εἰ υἱός ἐστιν ὁ λόγος, πῶς γέννημα δυνατὸν εἶναι συνάναρχον τῷ γεννήτορι; καὶ εἰ ἐκ πατρός ἐστι τὸ πνεῦμα, πῶς οὐκ ἔστι γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτὸν, ἢ

ποῖον

rationem ab anima, irrationalis deinceps remanet anima tua, vt ſcilicet ex hoc quod ad imaginem Dei eſt, intelligas te, ſi Deum verbum negaris dixerisq́ cum Deo & patre non eſſe, rationis expertem ac belluinum prædicaturum Deum: ſi verò ſpiritum à Deo ſeiunxeris, tum fieri vt mortuum quendam non viuentem aſſeras Deum, ſi philoſophari de eo, quod eſt ad imaginem & ſimilitudinem Dei, volueris, ita philoſophare non ex rebus exterioribus, ſed ex iis, quæ intra te ſunt, Deum abditum tibi cognitũ redde: ex ea quæ in te ipſo eſt Trinitate, Trinitatem agnoſce, ex rebus in te exiſtẽtibus: hoc quippe quouis alio ex lege aut ſcriptura petito firmius eſt ac fide dignius teſtimonium. Etenim hanc vnam ob cauſſam tale animal condidit Deus: quandoquidem in mundo prædicandum erat myſterium Trinitatis adeò explicatu difficile, quodque comprehendi non poteſt, vt in te ipſo habeas, qui ad imaginem ſimilitudinemq́ Dei creatus es, imaginem & ſimilitudinem & figuras & exempla ſanctæ Trinitatis: vt cum oculos ad animæ conditionem conuerteris, non iam amplius in myſterio Trinitatis ambigas diſputéſue: neque dicas amplius & curioſè ſcruteris in hæc verba: Si trinitas eſt Deus, quomodo eſt vnitas? ſi verò vnus eſt, vt dicitur, quomodo eſt Trinitas? & ſi Filius eſt verbum, quomodo fieri poteſt, vt non minus quàm genitor principio careat? vt ſi ex Patre eſt Spiritus, quomodo non eſt genitus? ſed procedens?

aut

ποῖον προήγαγεν ὁ πατὴρ πρότερον τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα. εἰ δὲ τὰ ἀμφότερα ἅμα, ἄρα ἂν ἀδελφοθεΐα καὶ διδυμοτοκία ἐστὶν ἐν τῇ τριάδι; πῶς δὲ καὶ διαγνωσόμεθα ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ ἀκινήτων καὶ ἀμεταστάτων τὸ διάφορον γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως, πῶς δὲ καὶ δυνατὸν ὁμόδοξον εἶναι τὸ γέννημα τῷ γεννήτορι; θέλων δὲ ἄρα τέτοκεν ὁ πατὴρ ἢ μὴ θέλων; τίς δὲ ὁ μάρτυς, ὅτι μιᾶς οὐσίας ὁ πατήρ, καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα; καὶ εἰ τελεία ὑπόστασίς ἐστιν ὁ θεὸς καὶ πατήρ, καὶ εἰ τελεία ὑπόστασις ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ εἰ τελεία πάλιν ὑπόστασις τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, τίς μὴ λέγει ὅτι καὶ ὁ νοῦς τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλη ὑπόστασις θεία θεοῦ, καὶ ὁ βραχίων ἄλλος θεός, καὶ ὑπόστασις θεοῦ ἑτέρα ὁ δάκτυλος; ὁμοίως καὶ ἡ δεξιὰ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ λεγόμενα μέλη θεοῦ ἐν τῇ θεία γραφῇ; ἵνα μὴ τοίνυν ταῦτα λέγῃς καὶ διαλογίζῃ εἰς ἅπερ οἱ αἱρετικοὶ προσκόψαντες καὶ λογισάμενοι ἔπεσον, ἐποίησέ σε ὁ θεὸς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τῆς ἑαυτοῦ τριαδικῆς ὑπάρξεως τριάδα τινὰ τυπικὴν ὁμοούσιον μονάδα γνωριζομένην, ἐν ᾗ καλῶς ἀποβλέπων καλῶς ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τινὶ καὶ τύπῳ εὑρήσεις πάντα τὰ περὶ θεοῦ εὐσεβῶς κηρυττόμενα· λέγω δὴ τὸ τριαδικὸν τῶν ὑποστάσεων, τὸ μοναδικὸν τῆς φύσεως, τὸ σύγχρονον, τὸ ἀδιαίρετον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ ἀσχημάτιστον, τὸ ἀθεώρητον, τὸ

ἀγέν-

aut vtrum prius produxit Pater, Filium an Spiritum? ſi verò vtrumque ſimul, an fraternitas deitatis & geminorum partus eſt in Trinitate? quo verò pacto in incorporeis, & immobilibus, & immutabilibus generationis & proceſsionis diuerſitatem dignoſcemus? quo item pacto fieri poteſt, vt eadem dignitate ac gloria ſit proles quæ genitor? an verò volens genuit filius an nolens? Quis porro teſtis eſt vnius eſſe ſubſtantiæ Patrem & Filium & Spiritum ſanctum? & ſi perfecta eſt ſubſiſtentia Deus & pater, & ſi perfecta ſubſiſtentia eſt verbum Dei, & ſi perfecta rurſus eſt ſubſiſtentia ſpiritus Dei, quis non dixerit mentem Dei non eſſe aliam ſubſiſtentiam Dei diuinam, & brachium alium Deum, & ſubſiſtentiam Dei alteram digitum, pari ratione quoque dexteram & reliqua omnia quæ in ſacris literis Dei membra memorantur? Vt igitur iſta non dicas ac ſermocineris, in quæ hæretici offendentes & ratiocinantes lapſi ſunt, ad imaginem & ſimilitudinem trinæ ſuæ exiſtentiæ te creauit Deus figuratam quandam Trinitatem conſubſtantialem, vnitatem manifeſtatam, in quam intuens, tanquam in ſpeculo ac figura quadam optimè quæcunque de Deo piè prædicantur inuenies, ſubſiſtentiarum nimirum ſiue perſonarum Trinitatem & vnitatem naturæ, & quòd æquales ſint tempore, quòd inuiſibiles, quòd incomprehenſibiles, quòd effingi nõ poſsint, neque ſpectari, itemq́; vt alia ingenita ſit, alia genita,

ἀγέννητον, τὸ γεννητὸν, τὸ ἐκπορευτὸν, τὸ δημιουργικὸν, τὸ προνοητικὸν, τὸ κριτικὸν, τὸ ἀψηλάφητον, τὸ ἀσώματον, τὸ ἄφθαρτον, τὸ ἀνώλεθρον, τὸ ἀθάνατον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀνερμήνευτον, τὸ ὡραιότατον· καὶ συντόμως εἰπεῖν πάντων τῶν ἐν τῇ θεότητι λεγομένων εὐσεβῶς τοὺς τύπους καὶ τὰς εἰκόνας, καὶ τὰ ἀποσκιάσματα εὑρήσεις ἐν τῇ ψυχῇ συσκιαγραφούμενα. καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται ὑπὸ τοῦ θεοῦ τὸ, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν. ἀλλὰ ταῦτα οἱ αἱρετικοὶ καὶ οἱ νῦν ἄπιστοι οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ διενοήθησαν. εἰ γὰρ καλῶς τὸ κατ᾽ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἀνθρώπου ἐσκόπησαν οὐκ ἂν περὶ τὸ μυστήριον τὸ τριαδικὸν ἐδίστασαν, οὐκ ἂν φυσικαῖς ἀποδείξεσι τὸ ὑπὲρ φύσιν ὑπέβαλον. οὐκ ἂν ἐσκοτίσθησαν λέγοντες ἀδύνατον εἶναι θεὸν τρισυπόστατον τριάδα. εἰ τὸ κατ᾽ εἰκόνα ἑαυτοῦ ἔμαθεν Ἄρειος οὐκ ἂν ἑτερούσιον τοῦ πατρὸς τὸν λόγον ἐδίδαξεν. εἰ τὰ κατ᾽ εἰκόνα εὐσεβῶς ἐσκόπησε Μακεδόνιος, οὐκ ἂν κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔφασκε. ἀλλὰ τυφλωθέντες ταυτὰ πεπόνθασι τοῖς ἔνδον ἐν τῷ κόλπῳ ἑαυτῶν τὸν μαργαρίτην ἔχουσι, τοῦτον δὲ ἀγνοοῦσι καὶ ἐν τῇ ἀβύσσῳ αὐτὸν πλανώμενοι ἐπιζητοῦσιν. ὅρα γοῦν ὅτι οὐ μόνον ἐν πράγμασι τυπικῶς τὸ κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ ἡμετέρα ψυχὴ κέκτηται, τυπικῶς λέγω οὐκ ἰσοφυῶς. πῶς δὲ τοῦτο; εὐθέως τὸ λεγόμενον ποιήσω σαφές. ἀπερίγραπτον εἶναι τὸν θεὸν καὶ πατέρα ὁμοίως, καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ

ἅγιο

nitæ, alia procedens, itemq́ vim creandi habeant, prouidentiam rerum & iudicandi facultatem, contrectari nō poſsint, corpore careant, corruptionis expertes ſint, & interitus, immortales & æterna, neque explicari poſsint & præſtantiſsimæ ſint pulchritudine, atq́, vt paucis complectar, omnium, quæ in diuinitate res piè dicuntur, figuras & imagines atq́ adumbrata lineamēta in anima ita depicta comperies, atq́ idcirco dictum eſt à Deo, faciamus hominē ad imaginem & ad ſimilitudinem noſtram. Verùm hæretici atq́ huius temporis infideles neſcierunt neq́ intellexerunt. nam ſi illud ad imaginem & ſimilitudinem ritè conſideraſſent, in myſterio Trinitatis non heſitaſſent, neq́ Phyſicis demonſtrationibus, id, quod naturam ſuperat ſubieciſſent: non obtenebrati eſſent dicentes, Fieri non poteſt vt Deus in tribus perſonis ſit Trinitas. Si quod in ſe erat ad imaginem cognouiſſet Arius, diuerſa à Patre ſubſtantia Verbum eſſe non docuiſſet. Si illud ad imaginem piè conſideraſſet Macedonius, nunquam Spiritum ſanctum creaturam eſſe dixiſſet, ſed excæcati non aliter ſunt affecti, atq́ illi qui in ſinu margaritum habent, ipſum autem non nouerunt, & in profundo mari vagando perquirunt. Animaduerte igitur, vt nō modò in rebus ſecundum figuram anima noſtra Dei imaginem in ſe expreſſam habeat, ſecundum figuram inquā, non ad æqualitatem naturæ. quo verò id pacto? continuò id, quod dixi declarabo. Incircumſcriptum eſſe Deum ac patrem, pari-

ἅγιον πνεῦμα πιστεύομεν. διὸ ὡς ἀπεριόριστοι φεραλλήλους καὶ ἀλληλενδέτους καὶ τὰς οἰκείας προσηγορίας ἔχουσιν. ἐπὰν γὰρ ὀνομάσῃ πατέρα πρόδηλον, ὅτι υἱοῦ αὐτοῦ τινὸς ἐμποιοῦσιν ἔμφασιν. πῶς γὰρ ἂν καὶ κληθήσεται πατὴρ μὴ γνωριζομένου υἱοῦ; ὡσαύτως καὶ ἐπὰν εἴπῃ πνεῦμα, θεὸν ἐδήλωσε· πνεῦμα γὰρ ὁ θεὸς ὡς φησιν ἡ γραφή. εἶτα ἔλθε ἀπὸ ταύτης τῆς ἁγίας τριάδος ἐπὶ τὴν εἰκόνα αὐτῆς, τὴν ἐν ἡμῖν λέγω ἔνδον ὑπάρχουσαν τριάδα, καὶ ὄψει καὶ τὰς τρεῖς προσηγορίας αὐτῆς φεραλλήλους καὶ ἡνωμένας ὑπαρχούσας. ἐπὰν γὰρ εἴπῃς ψυχὴν λογικὴν, καὶ νοερὰν εὔδηλον ὅτι καὶ λόγον καὶ νοῦν ἐσήμανας· καὶ ἐπὰν ὀνομάσῃς λόγον, πάντως ὅτι καὶ τὴν λογικὴν ψυχὴν τὴν τούτου γεννητικὴν ἐδήλωσας. ὡσαύτως καὶ ἐπὰν εἴπῃς νοῦν ἐκ παντὸς τρόπου ὅτι καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν λόγον ἐδήλωσας. τίνος γὰρ καὶ ἔσται νοῦς εἰ μὴ ψυχῆς καὶ λόγου; διὰ δὴ τοῦτο ὥσπερ φεράλληλον, καὶ ἀλληλένδετον ἔχουσι τὴν προσηγορίαν, οὕτω κοινὴν καὶ ἀδιαίρετον ἔχουσι καὶ τὴν οὐσιώδη ἐνέργειαν. μία γὰρ καὶ ὁμοία ἡ ἐνέργεια πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος, μία ἰσχὺς, μία δύναμις, μία θέλησις, μία γνώμη. ὅσα γὰρ ἂν πράττοι ὁ πατὴρ ἀχώριστός ἐστι καὶ συμπράκτωρ καὶ ὁ υἱὸς, καὶ ὅσα ἂν ἐπιτελῇ ὁ υἱὸς, ἢ τὸ πανάγιον πνεῦμα, συνεργεῖ πάντως ἀδιαιρέτως ὁ πατήρ. οὐδὲ γὰρ

ὁ υἱὸς

pariterq; Filium & Spiritum sanctum credimus: quapropter vt infiniti relatas inter se ac mutuo nexas & proprias habent appellationes. Vbi enim quis Patrem nominauerit, certum vtique est eum Filij cuiuspiam significationem intulisse: Quomodo enim Pater appellabitur nisi Filius etiam intelligatur? Pari ratione vbi dixerit spiritum, Deum indicauit: Spiritus enim est Deus, vt inquit scriptura. Progredere deinde ab hac sancta Trinitate ad eius imaginem, Trinitatem inquam, quæ in nobis est intus existens atq; ita tres quoque ipsius appellationes inter se relatas & vnitas deprehendes. Cum enim dixeris animam rationalem ac mente præditam, videlicet & rationem & mentem significasti, cumque rationem nominaris omnino etiam animam rationalem, quæ huius est genitrix, indicasti, similiter & vbi mentem dixeris, planè etiam animam & rationem significasti. cuius enim alioquin erit mens nisi animæ & rationis? atq; idcirco sicut relatam & à se mutuo pendentem habent appellationem, ita communem & indiuiduam habent essentialem efficacitatem. vna enim & similis Patris & Filij & Spiritus sancti efficacitas, vna virtus, vna potestas, vna voluntas, vna sententia. quæcunque siquidem fecerit Pater, indiuulsus cooperator est & Filius, & quæcunque perfecerit Filius aut Spiritus sanctus, omnino cooperatur indiuisè Pater. neque enim Filius sine Patre à se ipso per se solus quid facit, neque vllo modo Pater sine

 Filio

ὁ υἱὸς δίχα πατρὸς ἀφ᾽ ἑαυτοῦ καθ᾽ ἑαυτὸν ποιεῖ τι, οὐδὲ ὁ πατὴρ πάντως χωρὶς τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος. οὔτε πάλιν τὸ πνεῦμα ἄνευ τοῦ υἱοῦ καὶ πατρὸς ἐργάζεταί τι. δεῦρο λοιπὸν πάλιν ἀπὸ τῶν πρωτοτύπων ἐπὶ τὸν τύπον τὸν κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν τὸν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ ὄψει μίαν καὶ ὁμοίαν τὴν ἐνέργειαν ἐν ἡμῖν. οὔτε γὰρ ἡ ψυχὴ δίχα λόγου ἐπιτελεῖ τι, οὔτε ὁ λόγος δίχα ψυχῆς, οὔτε μὴν ὁ νοῦς πάλιν καθ᾽ ἑαυτὸν χωρὶς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ λόγου κατεργάζεταί τι διὰ τὴν ὁμοφυῆ καὶ συμφυῆ καὶ ἀλληλένδετον αὐτῶν κοινὴν δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν, τὴν κατ᾽ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ. εἰ δὲ λέγεις μοι ὅτι οὐδὲν καθ᾽ ἑαυτὴν ἐνεργεῖ ἡ ψυχὴ χωρὶς τοῦ σώματος, ἤδη τοῦτο καὶ ἡμεῖς προειρήκαμεν, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ κατ᾽ εἰκόνα καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν οὖσα διὰ τῆς ὕλης ὁρωμένης τὰς ἀοράτους αὐτῆς δείκνυσι δυνάμεις· πλὴν ὅτι καὶ χωριζομένη τοῦ σώματος ἡ κατὰ φύσιν καθαρὰ ψυχὴ καὶ οὐσία τότε μάλιστα διορατικωτέρα καὶ ἁπλῆ, καὶ ἀπαρενόχλητος, καὶ φωτεινοτέρα εὑρισκομένη, κατ᾽ εἰκόνα καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν θεοῦ ἀληθέστερον δύναται προσαγορεύεσθαι καὶ εἶναι. εἰ δὲ ὡς εἰκὸς διαπαίζει τὰ εἰρημένα ὁ διεναντίας, ὡς μὴ δείξαντας ἡμᾶς τρεῖς κυρίως ἀπηρτισμένας ἐπὶ τῆς ψυχῆς ὑποστάσεις κατ᾽ ἰσότητα τῆς παναγίας τριάδος, μανθανέτω ὁ ἄφρων, ὅτι καὶ εἰκόνα

Filio & Spiritu ſancto, nec rurſus Spiritus ſine Filio & Patre quippiam operatur. Age nunc deinceps ab exemplaribus ad effigiem quæ eſt ad imaginem & ſimilitudinem Dei in anima noſtra te conuerte, tumque vnam ac ſimilem in nobis operationem videbis. Nam nec anima ſine ratione quid præſtat, neque ſine anima ratio, neque adeo mens rurſus ſine anima & ratione ſola quid exequitur: quod eiuſdem naturæ ſimulque natam ac deuinctam habeant inter ſe communem virtutem & efficacitatem, quæ eſt ad imaginem & ſimilitudinem Dei. Quod ſi mihi obiicias, nihil per ſe animam abſque corpore operari, iam id nos quoque antè diximus, in hoc nimirum illam etiam factam ad imaginem & ſimilitudinem per materiam ſubiectam oculis facultates ſuas demonſtrare, quæ ſub aſpectum non cadunt: tametſi cùm à corpore ſeparata eſt natura ſua pura anima & ſubſtantia, tum maximè ad perſpiciendum idonea & ſimplex & ſedata lucidiorque inuenta, verius ad imaginem & ſimilitudinem Dei facta appellari poteſt & eſſe. Quod ſi ea, quæ dicta ſunt, vt conijcere licet, irrideat aduerſarius, quod tres ſubſiſtentias vel perſonas propriè abſolutas & perfectas in anima ad æqualitatem ſanctiſsimæ Trinitatis non demonſtrauerimus, diſcat ſtolidus ille noſtram animam ad imaginem quandam typicam eſſe

ἐστὶν ἡ ψυχὴ τοπικήν τινα καὶ οὐ κατ' ἰσότητα τῆς ἁγίας τριάδος. πλὴν καὶ ἐπὶ τῆς θεότητος εἰ μὴ φοβερόν ἐστι τὸ εἰπεῖν, τοπικὴν διαίρεσιν καὶ ἐπιγεγραμμένην διάστασιν ἐξ ἀλλήλων ἔχειν τὸν πατέρα ἀπὸ τοῦ υἱοῦ, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ, μὴ παραδράμῃς εἰς τὴν κατ' εἰκόνα σου πρὸς θεὸν ὁμοίωσιν μηδὲ τοῦτο, λέγω δὴ ὅτι διὰ τῆς τοῦ λόγου σωματικῆς ἐκ χειλέων γεννήσεως ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, καὶ ἡ δύναμις, καὶ τὸ βάθος, καὶ ἡ γνῶσις τῆς ψυχῆς σου, καὶ τοῦ νοὸς τοῖς πᾶσι γνωρίζεται καὶ δημοσιεύεται· δηλοῦντός σοι καὶ τούτου τοῦ ὑποδείγματος κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ὑπάρχειν θεοῦ. διὰ γὰρ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ θεοῦ λόγου ἐφανερώθη ἐν κόσμῳ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ σοφία καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὅρα γὰρ πόσα καὶ οἷα τοῦ λόγου εἰς τύπον τοῦ θεοῦ λόγου ἐν κόσμῳ τὰ κατορθώματα καὶ πῶς διὰ λόγου τὰ πάντα δημιουργοῦνται καὶ συνίστανται. λόγῳ ὑπέστησαν ἄγγελοι· λόγῳ τὸν δημιουργὸν γεραίρουσι. λόγῳ τὰ ὁρώμενα γεγόνασι· λόγῳ ἡ κτίσις φωτίζεται· λόγῳ τὰ ὄντα ἐγνώσθησαν· λόγῳ μόνῳ ἐξεφάνθησαν· λόγῳ ἐδείχθησαν τὰ πέρατα· λόγῳ τὸν κτίστην γεραίρομεν· λόγῳ θεογνωσία κεκήρυκται. διὰ λόγου τὸν θεὸν ἐπεγνώκαμεν. διὰ λόγου τὰ πάντα συνίστανται·

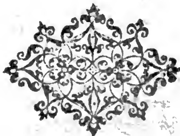
factam non ad æqualitatem ſanctæ Trinitatis, quin etiam & in diuinitate, niſi fortè nimis inſolens ſit dicere, diſtinctionem quandam localem & aßignatam diſtantiam à ſe inuicem habere Patrem à Filio & Spiritum ſanctum ex ipſo, ne prætereas hoc etiam ad ſimilitudinem tuam cum Dei imagine explicandam, quòd inquam ex hac corporali verbi ex labiis generatione virtus & ſapientia & prudentia, & potentia & profunditas animæ tuæ ac mentis omnibus innoteſcit ac diuulgatur, cum hoc quoque tibi exemplo declaretur eam ad imaginem & ſimilitudinem Dei creatam eſſe. Etenim per Dei verbi generationem ſecundum carnem: virtus & potentia & ſcientia, & ſapientia, cæteráque omnia Spiritus ſancti bona in mundo manifeſta ſunt reddita. Vide enim quanta qualiáque ſint verbi, in figuram Dei verbi, in mundo præclara facinora, quaque ratione per verbum omnia condantur & conſtituantur: verbo producti ſunt angeli: verbo concelebrant conditorem: verbo quæ ſub aſpectu cadunt eſſe cœperunt; verbo illuminatur creatura: verbo quæcunque ſunt innotuerunt: ſolo verbo in lucem edita ſunt: verbo producta ſunt elementa: verbo creatorem collaudamus: verbo Dei cognitio promulgata eſt: per verbum Deum agnouimus, per verbum conſtituta ſunt omnia: & quemadmodũ mutus infans, brutus

 eſt

στανται· καὶ ὥσπερ τὸ ἄλαλον νήπιον ἀνόητόν ἐστιν ἀνθρώποις ἄχρι τῆς διὰ χειλέων τοῦ λόγου γεννήσεως· οὕτω διὰ τῆς τοῦ θεοῦ λόγου κατὰ σάρκα γεννήσεως πᾶσα ἡ ἀλογία παρῆλθε τῆς ἡμετέρας φύσεως τοῦ θεοῦ λόγου δηλώσαντος τρανῶς τῇ κλήσει τὸν πατέρα καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα. ὅθεν ὡς θεότμητος ἡμῶν ἡ ψυχὴ οὐδὲ ἀποστέλλεται εἰς διακονίαν μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος, καθὼς οἱ ἄγγελοι ἀποστέλλονται ἐπειδὴ ἐκεῖνα μέν εἰσι λειτουργικὰ πνεύματα. αἱ δὲ τῶν ἁγίων μάλιστα ψυχαὶ κατ' εἰκόνα θεοῦ δεσποτικὰ πνεύματα. εἰ γὰρ καὶ ἠλάττωται ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν παρακοὴν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους διὰ γοῦν τῆς τοῦ θεοῦ λόγου καθ' ὑπόστασιν ἑνώσεως ἐν αὐτῷ μείζω τι γεγέννηται· ὃ γάρ ποτε κατ' εἰκόνα θεοῦ, νῦν γέγονε τὸ ἅμα θεῷ· καὶ ὁ πρὶν μεταληπτικὸς τῆς εἰκόνος θεοῦ, γέγονε μεταδοτικὸς τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνος αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

eſt ac ſine mente apud homines quouſque verbum labris genuerit, ita per Dei verbi generationem in carne omnis brutalitas naturæ noſtræ deleta eſt, cum Deus verbum Patrem ſuum creaturæ palam & Spiritum ſanctum reuelaſſet. Quocirca, vtpote ex Deo decerpta, noſtra anima ne poſt exceſſum quidem è corpore in miniſterium mittitur, ſicut angeli ipſi mittuntur: quandoquidem ſpiritus adminiſtratorij ſunt illi, animæ verò, ſanctorum præcipuè, ad imaginem Dei dominatorij ſunt ſpiritus. Etſi enim minutus etiam fuerit homo poſt præuaricationem paulo minus ab angelis, tamen per vnigeniti Dei verbi ſecundum hypoſtaſim vnionem in ipſo maius quippiam eſt factus. Ille ſiquidem, qui ad imaginem Dei quondam erat, iam factus eſt quiddam cum Deo, & qui prius imaginis Dei particeps redditus fuit, imaginis ſuæ communicator eſt factus. ipſi gloria in ſecula. Amen.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ διὰ τὴν ἐγγαστρίμυθον πρὸς Θεοδόσιον ἐπίσκοπον.

Ὁ εἰπὼν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, δώσει πάντως καὶ τὴν πρὸς τὸ εὑρεῖν δύναμιν τοῖς φιλομαθῶς κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου διερευνωμένοις καὶ ἀναζητοῦσι τὰ κεκρυμμένα μυστήρια. ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος ὑπὲρ τὴν αἴτησιν ἐλπίδα ψιλούμενος τῇ μεγαλοδωρεᾷ τῶν χαρισμάτων. οὐκοῦν πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει τέκνον Τιμόθεε. πρέπειν γὰρ οἶμαι τῇ τοῦ μεγάλου φωνῇ πρὸς τὴν σὴν ἀγαθότητα χρήσασθαι, καὶ δῴη σοι κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι, ὥστε σε πλουτισθῆναι ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. νῦν δὲ περὶ ὧν ἐπέταξας, ὅσαπερ ἂν ὁ κύριος ὑποβάλῃ, δι' ὀλίγων ὑπηρετήσασθαί σου τῇ προθυμίᾳ καλῶς ἔχειν ἐδοκίμασα, ὡς ἂν διὰ τούτων μάθοις ὅτι χρὴ δι' ἀγάπης ἀλλήλοις δουλεύειν ἡμᾶς ἐν τῷ ποιεῖν τὰ ἀλλήλων θελήματα. πρῶτον τοίνυν ἐπειδὴ καὶ τῶν λοιπῶν ἦν κεφαλαίων προτεταγμένον τὸ περὶ τοῦ Σαμουὴλ ἐπιζητούμενον νόημα, διὰ βραχέων ὡς ἔστι δυνατὸν θεοῦ διδόντος ἐκθήσομαι. ἤρεσέ τισι τῶν πρὸ ἡμῶν ἀληθῆ νομίσαι τῆς γοητείδος ἐκείνης τὴν ἐπὶ

S. GREGORII NYSSENI EPISCOPI EPISTOLA DE VENTRILOQVA SEV Pythoniſſa ad Theodoſium Epiſcopum.

QVI diſcipulis ſuis dixit, Quærite & inuenietis, is proculdubio facultatem etiam inueniendi ſtudioſe perquirentibus & ex præcepto Domini recondita ſecreta indagantibus largietur. Non enim mendax eſt, qui promiſit, cuius munificentia donorumque largitio magnifica petitioni corollarium & auctarium addit. Itaque attende lectioni fili Timothee; conuenit enim, vt opinor, magni illius vt Pauli verbis bonitatem tuam alloquar, & det tibi Dominus intellectum in omnibus, ita vt diues fias in omni verbo & in omni ſcientia. nunc autem de iis quæ iußiſti, quæcunq; ſuggeſſerit Dominus opera pretium me facturum putaui, ſi paucis tuo deſiderio ſubminiſtrarem: vt ex his intelligas, quî nos oporteat inuicem per caritatem ſeruire, dum aliorum mutuò facimus voluntatem. Primum igitur quoniam & illa inter cætera capita prima propoſita eſt, quæ exquiritur de Samuele ſententia, quantum in me ſitum erit, Deo dante, paucis verbis quid videatur exponam. Quibuſdam ante nos placuit veram arbitrari præſtigiatricis illius in-

τοῦ Σαμουὴλ ψυχαγωγίαν, καί τινα λέγουσι τοιοῦτον
εἰς συνηγορίαν τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν ταύτης πα-
ρέχονται, ὅτι λυπουμένου τοῦ Σαμουὴλ ἐπὶ τῇ ἀποβο-
λῇ τοῦ Σαοὺλ, καὶ πάντοτε τοῦ τῷ κυρίῳ προσφέ-
ροντος τὸ ὅτι θέλει τὴν ἐκ τῶν ἐγγαστριμύθων γι-
νομένην γοητείαν ἐπὶ ἀπάτῃ τῶν ἀνθρώπων, ἐξε-
κάθηρεν ἐκ τοῦ λαοῦ Σαοὺλ· καὶ διὰ τοῦτο δυσανα-
σχετοῦντος τοῦ προφήτου ἐπὶ τὸ μὴ θελῆσαι τὸν κύ-
ριον διαλλαγῆναι τῷ ἀποβλήτῳ συγχωρῆσαι
φασί, τὸν θεὸν ἀναχθῆναι τὴν τοῦ προφήτου ψυχὴν
διὰ τῆς τοιαύτης μαγγανείας. ἵνα εἰδῇ ὁ Σαμουὴλ
ὅτι ψευδῆ ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ θεῷ προετείνετο, λέγων
αὐτὸν πολέμιον εἶναι τοῖς ἐγγαστριμύθοις τὸν τὴν τοι-
αῦτα διὰ τῆς αὐτῶν γοητείας τὴν ἄνοδον τῆς ψυ-
χῆς αὐτοῦ μαντευσαμένου. ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ εὐαγγελι-
κὸν χάσμα βλέπων, ὃ διὰ μέσον τῶν κακῶν τε καὶ
ἀγαθῶν ἐστηρίχθαί φησιν ὁ πατριάρχης· μᾶλλον δὲ
ὁ τοῦ πατριάρχου κύριος, ὡς ἀμήχανον εἶναι τοῖς τε
κατακειμένοις ἐπὶ τὴν τῶν δικαίων ἄνεσιν ἀναβῆ-
ναι· καὶ τοῖς ἁγίοις πρὸς τὸν τῶν πονηρῶν χορὸν δια-
περάσαι· οὐ δέχομαι ἀληθεῖς εἶναι τὰς τοιαύτας
ὑπολήψεις. διδαχθεὶς μόνον ἀληθὲς εἶναι πιστεύ-
ειν τὸ εὐαγγέλιον· ἐπειδὴ τοίνυν μέγας ἐν ἁγίοις ὁ
Σαμουὴλ, πονηρὸν δὲ κτῆμα ἡ γοητεία, οὐ πείθομαι
ὅτι ἐν τοσούτῳ τῆς ἰδίας ἀναπαύσεως ὁ Σαμουὴλ
κατα-

in Samuele animarum euocationem, atque ad opinionis suæ patrocinium eiusmodi rationem quandam afferunt: quòd cum propter Saulis reiectionem tristitia affectus esset Samuel, sempérque Deo proponeret Saulem præstigias ventriloquorum, quibus homines in fraudem illiciebant, de populo erasisse, ideoque ægreferret Propheta, quod à se reiecto placari nollet, permisisse Deum, inquiunt, vt per eiusmodi magicas artes Prophetæ anima euocaretur, vt videret Samuel falsa se Deo in ipsius defensionem allegasse: cum eum diceret infensum ventriloquis atque hostem fuisse, qui [illegible] temporis, dum oraculum consulit, in causa fuerat, vt eius anima euocaretur. Ego verò dum mihi in mentem venit Euangelicum illud chaos, quod in medio malorum bonorumqúe firmatum est, inquit Patriarcha, vel potius Patriarchæ Dominus: ita vt neque possint damnati ad sanctorum quietem ascendere, neque sancti ad improborum cœtum penetrare: veras esse sententias eiusmodi non admitto: vtpote qui solum verum credere Euangelium sum edoctus. Quando igitur magnus inter sanctos erat Samuel, res autem mala est magia & incantatio, cum tantis Samuel in deliciis versa-

καταστὰς, τὸ ἀδιόδευτον ἐκεῖνο χάσμα πρὸς τοὺς ἀσεβοῦντας διήργετο, οὔτε ἑκὼν οὔτε ἄκων· ἄκων μὲν οὖν οὐκ ἂν ἔτι ὑπέμεινε τὸ μὴ δύνασθαι τὸ δαιμόνιον διαβῆναι τὸ χάσμα· καὶ ἐν τῷ χορῷ τῶν ὁσίων γενόμενον μετακινῆσαι τὸν ἅγιον· ἑκὼν δὲ οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίησε, τῷ μήτε βούλεσθαι ἐπιμιχθῆναι τοῖς κακοῖς, μήτε δύνασθαι, τῷ γὰρ ἐν ἀγαθοῖς ὄντι ἀβούλητον ἀπὸ τῶν ἐν οἷς ἐστιν ἡ πρὸς τὰ ἐναντία μετάστασις. εἰ δέ τις καὶ βούλεσθαι δοίη, ἀλλ' ἡ τοῦ χάσματος φύσις οὐκ ἐπιτρέπει τὴν πάροδον· τί οὖν ἐστὶν ὃ περὶ τούτων ἡμεῖς λογιζόμεθα; ἐχθρὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐ[illegible] κοινὸς πάντων πολέμιος, ᾧ πᾶσα ἐστὶν ἐπίνοια καὶ σπουδὴ εἰς αὐτὰ τὰ καίρια βλάπτειν τὸν ἄνθρωπον. τίς δὲ τοιαύτη καιρία κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἄλλη πληγὴ ὡς τὸ ἀποβληθῆναι ἀπὸ τοῦ θεοῦ ζωοποιοῦντος καὶ πρὸς τὴν ἀπώλειαν τοῦ θανάτου ἑκουσίως αὐτομολῆσαι; ἐπειδὴ τοίνυν σπουδή τις ἐστὶ κατὰ τὸν βίον τοῖς φιλοσωμάτοις γνῶσιν τινὰ τῶν μελλόντων ἔχειν δι' ἧς ἐλπίζουσιν ἢ τῶν κακῶν ἀποφυγὴν ἢ πρὸς τὰ καταθύμια χειραγωγίαν· τούτου χάριν ὡς ἂν μὴ πρὸς τὸν θεὸν οἱ ἄνθρωποι βλέποιεν, πολλοὺς τρόπους τῆς τοῦ μέλλοντος γνώσεως, ἡ ἀπατηλὴ τῶν δαιμόνων ἐπεχνάσατο φύσις, οἰωνοσκοπίας, συμβολομαντείας, χρηστήρια, ἡπατοσκοπίας, νεκυίας, ἐνθουσιασμούς, κατακωχάς,

ἐμπνεύ-

verſaretur, neque volentem eum neque inuitum profundum illum hiatum & chaos imperuium arbitror traieciſſe. Nam inuitus quidem id non ſuſtinuiſſet, quod hiatum dæmon pertranſire non poſſet, atque ex medio beatorum cœtu virum ſanctum aliò transferre: volens autem id non feciſſet. quod neque cum improbis commiſceri vellet neque poſſet, qui enim in bonis verſatur, ab iis in quibus verſatur, ad contraria ſponte non tranſit. Quod ſi quis etiam illum voluiſſe concedat, non tamen ipſius hiatus natura tranſeundi poteſtatem feciſſet. Quid ergo eſt, quod de his nobis in mentem venit? Cum natura humanæ ſit inimicus, communis omnium hoſtis, id vnum cogitat ſtudétque, vt non quoduis homini, ſed lethale vulnus infligat. quodnam porro aliud tale vulnus hominibus lethale poßit infligi, quàm ſi à vita auctore Deo reiiciatur, vt in mortis exitium præceps vltro feratur? Quoniam igitur homines voluptarij corporiſque plus æquo amantes in hac vita ſtudio res futuras ſciendi tenentur: qua cognitione vel mala ſe euitaturos ſperant, vel id quod deſiderant aſſequuturos: idcirco ne à Deo pendeant homines prænotionis rerum futurarum varia genera fallax dæmonum natura commenta eſt, auguria, diuinationes per ſymbola, oracula, haruſpicia, mortuorum euocationes, furoris afflatus, numinis inſtinctus, inſpirationes

aliáque

ἐμπνεύσεις καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά, καὶ ὅπερ ἄν τις
εἶδος προγνώσεως ἔχειν ἀπάτης ἀληθὲς εἶναι νο-
μίσειεν, ἐκεῖνο τὸ ἀπατηλὸν δαιμόνιον παραφαί-
νεται εἰς δικαίωσιν τῆς ἠπατημένης ὑπολήψεως
τοῦ πεπλανημένου· οὕτως καὶ τὴν τοῦ ἀετοῦ πλῆσιν πρὸς
τὴν τοῦ παρατετηρηκότος ἐλπίδα συνδραμεῖν πα-
ρασκευάσει ὁ δαίμων, καὶ τοῦ ἤπατος τὸν παλμόν,
καὶ τὴν ἐκ τοῦ φυσώδους γινομένην τῶν μιλίγγων
παραφοράν, καὶ τῶν ὀμμάτων παραστροφὴν καὶ
ἑκάστῳ κατὰ τὴν σημειωθεῖσαν ἐκ τῆς ἀπάτης παρα-
τήρησιν ἡ τοῦ δαίμονος πανουργία προδείκνυσι τοῖς
ἀπατωμένοις· ὥστε ἀποστάντας τοὺς ἀνθρώπους τοῦ
θεοῦ προσέχειν τῇ θεραπείᾳ τῶν δαιμόνων δι' ὧν
ἐνεργεῖσθαι τὰ τοιαῦτα πιστεύουσιν· ἐν τοίνυν ἀπάτης
εἶδος ἦν καὶ τὸ τῶν ἐγγαστριμύθων· ὧν ἡ μαγγα-
νεία ἐπιστεύετο δύνασθαι τὰς τῶν κατοιχομένων
ψυχὰς πάλιν πρὸς τὸν ἄνω βίον ἐφέλκεσθαι. τοῦ
τοίνυν Σαοὺλ ἐν ἀπογνώσει σωτηρίας γεγονότος·
διὰ τὸ πανστρατιᾷ συγκεκινεῖσθαι κατ' αὐτοῦ πάν-
τα ἀλλόφυλον καὶ ἐπὶ ταύτην ἐλθόντος τὴν ἐπί-
νοιαν, ὥστε τὸν Σαμουὴλ αὐτῷ τρόπον ὑποθέσθαι τινὰ
σωτηρίας· τὸ παραμένον τῇ ἐγγαστριμύθῳ δαιμό-
νιον, δι' οὗ ἠπατᾶτο ἐκ συνηθείας τὸ γύναιον εἰς δια-
φόρους μορφὰς σκιωδῶς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ γυ-
ναίου ἐσχηματίζετο· οὐδενὸς τῷ Σαοὺλ προφαινομέ-

aliáque plurima id genus: tum quacunque pranotionis ſpecies ex aliqua fallacia vera cuipiam videatur, illa continuò à fallaci damone monſtratur, vt hoc tanquam patrocinio eius, qui in fraudem illectus eſt, fallax opinio iuſta comprobetur. Sic efficit damon, vt aquila volatus cum eius, qui obſeruarit, ſpe & expectatione concurrat, & vt iecoris palpitatio & membranarum ac pellicularum ex inflatione orta titubantia, & oculorum inuerſiones & vnaquaque prout notata fuerit ex fallacia obſeruatio, deceptis hominibus à verſutia damonis commonſtratur: vt à Deo diſcedentes damonum cultui ſe addicant, à quibus talia perfici credunt. Porro vnum erat ex illis fallacia generibus hoc ventriloquorum, ſeu Pythonem habentium, quorum praſtigia poſſe animas eorum, qui deceſſerant, rurſus ad hanc ſuperſtitum vitam pertrahere credebantur. Cum itaque Saul de ſua ſalute deſperaret, quod omnes copias ſuas aduerſus ipſum alienigena omnes collegiſſent, ſibique perſuaſiſſet, ſe à Samuele viam aliquam atque rationem edoceri poſſe, qua incolumis euaderet: quod Ventriloqua inſidebat damonium, à quo de more muliercula decipiebatur, varias ſibi formas vmbratiles in muliercula oculis effingebat, cum interim nihil eorum, qua conſpiciebat muliercula,

Sauli

νου, ὧν καθεώρα τὸ γύναιον. ὡς γὰρ ἥψατο τῆς γοητείας καὶ ἤδη τῷ γυναίῳ ἦν ἐν ὀφθαλμοῖς τὰ φαντάσματα, πίστιν τοῦ ἀληθῆ τὰ φαινόμενα εἶναι ταύτην ὁ δαίμων ἐμηχανήσατο τὸ πρῶτον αὐτοῦ κεκρυμμένου ἐν τῷ εἴδει τοῦ προσχήματος διασαφῆσαι, δι' οὗ μᾶλλον ὁ Σαοὺλ κατεπλάγη, ὡς οὐδὲν ἔτι τῆς γυναικὸς σφαλησομένης, τῷ τὸ ἰδιωτικὸν σχῆμα τὴν γοητικὴν δύναμιν μὴ ἀγνοῆσαι. εἰπούσης τοίνυν αὐτῆς θεοὺς ἑωρακέναι ἀναβαίνοντας, καὶ ἄνθρωπον ὄρθιον ἐν διπλοΐδι, πῶς στήσουσι τὸ καθ' ἱστορίαν οἱ δοῦλοι τοῦ γράμματος; εἰ γὰρ ἀληθῶς ὁ Σαμουὴλ ἐστὶν ὁ ὀφθείς, οὐκοῦν κατ' ἀλήθειαν καὶ θεοὶ εἰσὶν οἱ ὀφθέντες παρὰ τῆς φαρμακίδος, θεοὺς δὲ ἡ γραφὴ τὰ δαιμόνια λέγει· πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια· ἆρ' οὖν μετὰ τῶν δαιμόνων καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Σαμουήλ; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τὸ πάντοτε ὑπήκοον τῇ φαρμακίδι δαιμόνιον, παρέλαβε καὶ ἄλλα πνεύματα πρὸς ἀπάτην αὐτῆς τε καὶ τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ δι' ἐκείνης ἀπατωμένου Σαούλ. καὶ τὰ μὲν δαιμόνια θεοὺς νομίζεσθαι παρὰ τῆς ἐγγαστριμύθου ἐποίησεν, αὐτὸ δὲ πρὸς τὸ ἐπιζητούμενον εἶδος ἐσχηματίσθη· καὶ τὰς ἐκείνου φωνὰς ὑπεκρίνατο· καὶ ὅπερ εἰκὸς ἦν ἐκ τῶν φαινομένων λογίσασθαι τὴν ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἐκβήσεσθαι προσδοκηθεῖσαν ἀπόφασιν, ὡς ἐν εἴδει προφητείας ἐφθέγξατο. ἤλεγξε δὲ καὶ ὡς

οὐκ

Sauli appareret. Ut enim incantationem ſuam aggreſſa eſt, iamque muliercula ob oculos phantaſmata & ſpectra verſabantur, ex eo fidem ſuis apparitionibus conciliare voluit dæmon, quod eius perſonam, qui diſsimulato habitu latebat, declararit; quæ res maiorem in admirationem Saulem traduxit: vt exiſtimaret non aberraturam deinceps ab vllius rei cognitione mulierem, cum priuati habitus magicæ facultati non impoſuiſſet. Poſtquam ergo dixit illa ſe Deos aſcendentes videre, & virum erectum amictum pallio, quo pacto ſtabilient, quod ad hiſtoriam attinet, qui ſerui ſunt literæ? Si enim verè Samuel eſt ille, qui viſus eſt, planè igitur veri ſunt etiam Dij, qui à venefica ſunt viſi, nam & dæmonia Deos dicit ſcriptura, omnes enim Dij gentium dæmonia, num igitur cum dæmonibus erit & anima Samuelis? abſit. verùm illud, quod ſemper veneficæ obſequebatur, dæmonium aſſumpſit & alia ſecum dæmonia: vt cùm mulierem falleret, tum eum qui ab ipſa fallebatur Saulem: atque effecit, quidem vt dæmonia Dij à ventriloqua cenſerentur, ipſum autem illa ſe ſpecie induit quæ requirebatur & voces illius ſimulauit, & quantum licebat veriſimili aſſequi coniectura ex iis, quæ apparebant, conformato in ſpeciem prophetiæ reſponſo, quæ ex conſequenti euentura putabantur, denuntiauit. Porro ſeipſum volens nolens arguit dæmon veritate prolata, dum dixit,

E Cras

οὐκ ἐβούλετο ἑαυτὸν ὁ δαίμων εἰπὼν τὴν ἀλήθειαν· ὅτι ἄγγελον σὺ καὶ Ἰωνάθαν μετ' ἐμοῦ. εἰ γὰρ ἀληθῶς ἦν ὁ Σαμουήλ, πῶς ἐνεδέχετο τὸν ἐν πάσῃ κακίᾳ κατεγνωσμένον μετ' ἐκείνου γενέσθαι; ἀλλὰ δῆλον ὅτι ἀντὶ τοῦ Σαμουὴλ ὀφθὲν τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο δαιμόνιον. μεθ' ἑαυτοῦ ἔσεσθαι τὸν Σαοὺλ εἰπὼν οὐκ ἐψεύσατο. εἰ δὲ λέγει ἡ γραφὴ ὅτι καὶ εἶπεν ὁ Σαμουήλ, μὴ ταρασσέτω τὸν ἐπιστήμονα ὁ τοιοῦτος λόγος. ἀλλὰ προσκεῖσθαι νομιζέτω, ὅτι ὁ νομισθεὶς εἶναι Σαμουήλ. εὑρίσκομεν γὰρ τὴν γραφικὴν συνήθειαν πολλαχοῦ τὸ δοκοῦν ἀντὶ τοῦ ὄντος διεξιοῦσαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Βαλαάμ· νιῶ μὲν λέγοντος αὐτοῦ, ὅτι ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ ὁ θεός, μετὰ ταῦτα δέ, ὅτι γνοὺς δὲ ὁ Βαλαὰμ ὅτι ἀρεστὸν ἦν τῷ θεῷ μὴ καταρᾶσθαι τοὺς ἰσραηλίτας, οὐκ ἔτι κατὰ τὸ εἰωθὸς ἀπῆλθεν εἰς συνάντησιν τοῖς οἰωνοῖς, ὁ γὰρ ἀνεπισκέπτως κἀκεῖ τὸν ἀληθινὸν θεὸν νομίσει διαλέγεσθαι τῷ Βαλαάμ, ἡ μέντοι ἐπαγωγὴ δείκνυσιν, ὅτι τὸν ὑπὸ τοῦ Βαλαὰμ νομιζόμενον θεὸν οὕτως ὠνόμασεν ἡ γραφή, οὐχὶ τὸν ὄντως ὄντα θεόν. οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα ὁ δόξας εἶναι Σαμουὴλ τοὺς τοῦ ἀληθινοῦ Σαμουὴλ ὑπεκρίνατο λόγους, εὐφυῶς τοῦ δαίμονος ἐκ τῶν εἰκότων μιμουμένου τὴν προφητείαν. τὸ δὲ κατὰ τὸν Ἠλίαν τελείονος μὲν χρήζει τῆς θεωρίας· οὐ μὴν ἐν τῷ προτεθέντι ζητήματι. καὶ γὰρ ἐκ τοῦ χειμάρρου ὕδωρ πίνειν προσταχθεὶς κατὰ τὸ

λεληθὸς

Cras tu & Ionathan mecum, ſi enim verè Samuel erat, quomodo fieri poterat, vt is qui omnium ſcelerum reus erat, cum illo eſſet? Verùm hinc liquet Samuelis loco dæmonium illud improbum viſum, cùm ſecum futurum Saulem dixit, mentitum non eſſe. Etſi autem ſcriptura dicat etiam, Samuel hoc dixit, ne commoueant hæc verba peritum lectorem, ſed additum exiſtimet, qui putabatur eſſe Samuel. Hanc enim conſuetudinem eſſe ſcripturæ comperimus, vt ſæpe rei veræ loco id quod apparet enarret, vt in hiſtoria Balaam nunc quidem dicente ipſo, Audiam, quid loquetur in me Deus: deinde verò cùm nouiſſet Balaam, quòd placeret Deo vt non malediceretur Iſraëli, nequaquam abiit, ſicut conſuetum ei erat, in occurſum auſpiciis, qui enim inconſideratus fuerit, ibi quoque verum Deum cum Balaam colloqui arbitrabitur. Sanè quidem quod ſubiicitur argumento eſt, eum qui Balaam putabatur, Deum ſic appellaſſe ſcripturam, non eum, qui verè Deus eſſet. Sic igitur hic quoque is, qui Samuel eſſe videbatur, verba veri Samuelis ſimulabat: dum ingenioſè dæmon: ex iis quæ probabile erat, euentura prophetiam imitaretur. Quod autem de Elia interrogaſti, maiori indiget conſideratione, non item in propoſita quæſtione. Etenim qui iuſſus eſt aquam bibere ex torrente, laten-

λεληθὸς τοῦ θεοῦ συνεβουλεύετο, ὥστε τὴν παρὰ τοῦ προφήτου ἐκφωνηθεῖσαν κατὰ τῶν ἰσραηλιτῶν ἀνομβρίας ἀπόφασιν, δι' αὐτοῦ πάλιν ἀναλυθῆναι· ᾧ γὰρ ἐδόθη ἐκ μόνου τοῦ χειμάρρου πίνειν, τοῦ δὲ κατὰ τὸ εἰκὸς ἐν τοῖς αὐχμοῖς ἀποξηραινομένου, ἄλλης τῷ προφήτῃ μὴ εὑρισκομένης, πρὸς τὴν δίψαν παραμυθίας, διὰ τὸ ἀπειρῆσθαι αὐτῷ ἀλλαχόθεν πιεῖν, ἐπάναγκες ἦν αἰτῆσαι τὸν ὄμβρον, ἵνα μὴ ἐπιλείπῃ τὸ ὕδωρ τὸν χείμαρρον· γίνεται δὲ τῷ προφήτῃ παρὰ τῶν κοράκων ἡ τῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἀναγκαίων διακονία. δεικνύντος διὰ τούτων τοῦ θεοῦ τῷ προφήτῃ, ὅτι πολλοί εἰσιν οἱ παραμεμενηκότες τῇ τοῦ ἀληθινοῦ λατρείᾳ. ὅθεν χορηγεῖται διὰ τῶν κοράκων ἡ τροφὴ τῷ προφήτῃ· οὐ γὰρ ἂν τῶν μεμιασμένων αὐτῷ προσῆγον ἄρτων, ἢ τὸ εἰδωλόθυτον κρέας, ὥστε καὶ διὰ τούτων ἐναχθῆναι τὸν ἠλίαν, καθυφεῖναί τι τοῦ κατὰ τῶν ἠσεβηκότων θυμοῦ, μαθόντα διὰ τῶν γινομένων, ὅτι πολλοί εἰσιν οἱ πρὸς τὸν θεὸν ὁρῶντες· οὓς οὐκ ἔστι δίκαιον συγκαταδικασθῆναι τοῖς ὑπαιτίοις. εἰς δὲ πρωῒ μὲν ὁ ἄρτος, ἐν δὲ τῇ ἑσπέρᾳ τὸ κρέας αὐτῷ διακονεῖται. ἴσως δ' αἰνίγματος πρὸς ἐνάρετον βίον σπουδὴν τὸ γινόμενον ἔχει, ὅτι χρὴ ἀρχομένοις τῶν τελειοτέρων κατὰ τὴν τοῦ παύλου φωνὴν, ὅς φησιν· ὅτι τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφὴ τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων. τὸ

δὲ

ter à Deo admonebatur fore, vt à Propheta prolata contra Iſraëlitas ſententia ſiccitatis & penuriæ imbris, ab ipſo rurſus reſcinderetur. Cui enim datum eſt, vt ex ſolo torrente biberet, illo quidem, vt veriſimile erat, æſtibus exſiccato, cum aliunde nihil ſuppeteret Prophetæ, quo ſitim leuaret, quandoquidem vetitum illi fuerat, ne aliunde potum ſumeret, neceßitas incumbebat, vt pluuiam poſtularet; ne torrens aqua deſtitueretur. Porro à coruis, Prophetæ, quæ ad victum erant neceſſaria, ſubminiſtrantur: Deo per hæc Prophetæ declarante, multos eſſe qui in Dei veri cultu perſeuerarent, ex quo cibus Prophetæ ſuppeditabatur: neque enim pollutos ei panes, aut idolis immolatas carnes porrigerent. Atque ita per hæc incitabatur Elias, vt aliquid de ſua in eos, qui impij in Deum fuerant, ira remitteret: cum ex iis quæ fiebant intelligeret, multos eſſe qui Deum colerent, quos æquum non ſit cum reis puniri. Quod verò mane quidem panis, veſpere autem carnes illi ſubminiſtrantur fortaſſe per ænigma illud quod ſit ſtudium ſeu diligentiam ad vitam cum virtute tranſigendam præ ſe fert. quod iis qui incipiunt opus ſit cibo, qui eſt perfectiorum, iuxta Pauli dictum, Perfectorum autem eſt ſolidus cibus, eorum qui pro conſuetudine exercitatos

δὲ κάλυμμα τοῦ Μωυσέως οὐκ ἀνοήσεις πρὸς ὅτι βλέπει τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ Παύλου καθομιλήσας. ὅσα δὲ περὶ τῶν θυσιῶν ἐπεζήτησας, καλῶς ποιήσεις ὅλον τὸ Λευιτικὸν φιλοπονώτερον ἐξετάσας, καὶ μετὰ πλείονος τῆς προσεδρίας καθολικῶς τὸν ἐν τούτοις θεωρήσεις νόμον. οὕτω γὰρ συγκατανοηθήσεται τῷ ὅλῳ μέρος· ἐφ' ἑαυτοῦ γὰρ τοῦτο μόνον οὐκ ἂν διακρινηθείη πρὸ τῆς τοῦ παντὸς θεωρίας. ἐν δὲ τοῖς περὶ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως ἐπηπορημένοις πρόδηλός ἐστιν ἡ λύσις. ὅτι οὐχ ἁπλῶς ἄγγελος, ἀλλ' ἐν ἀρχαγγέλοις ἦν τεταγμένος ὁ ἀποστάτης γενόμενος. δῆλον οὖν ὅ[illegible] τῇ ἀρχῇ συνενδείκνυται καὶ τὸ ὑποχείριον τάγμα, ὥστε λελῦσθαι τὴν ζήτησιν περὶ τοῦ πῶς εἷς ἦν καὶ μετὰ πλήθους ἐστί· τῆς γὰρ ὑποχειρίου στρατιᾶς αὐτῷ συναποστάσης σεσαφήνισται τὸ ζητούμενον. τὸ δὲ τελευταῖον τῶν ἐπιζητηθέντων κεφάλαιον λέγω δὴ τὸ πῶς παραγίνεται τὸ πνεῦμα πρὸ τοῦ βαπτίσματος, πλατυτέρας ἐξετάσεώς τε καὶ θεωρίας δεόμενον, ἰδίῳ περιγράψαντες λόγῳ, θεοῦ διδόντος ἀποστελοῦμεν σου τῇ τιμιότητι.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν φωσφόρον καὶ ἁγίαν ἀνάστασιν τοῦ κυρίου λόγος.

Εὐλογητὸς ὁ θεὸς εὐφημήσωμεν σήμερον τὸν μονογενῆ θεόν, τὸν τῶν οὐρανίων γεννήτορα, τὸν τῶν

κρυφίων

*exercitatos ſenſus habent. Moyſis autem velamen, quò ſpectet, non ignorabis, ſi epiſtolam ad Corinthios lectitaris. Quod verò attinet ad ea, quæ de ſacrificiis percontatus es, rectè feceris ſi Leuiticum ſtudioſius ſcrutatus fueris, maiori*q́; *aſſiduitate generatim eas, quæ ad iſtas pertinent leges, conſideraueris. ſic enim fiet, vt cum toto partem intelligas: ſeparatim nam*q́; *hoc ſolum non facile fuerit diſcernere ac diſcutere ante totius generis diſquiſitionem. In his verò dubitationibus, quæ ad contrariam pertinent poteſtatem, manifeſta eſt ſolutio, non ſimpliciter Angelum fuiſſe, ſed inter Archangelos conſtitutum fuiſſe eum, qui deſertor eſt factus. Liquet ergo vna cum imperio ſubditam illi turmam indicari: ſic, vt ſoluta ſit quæſtio illa, quo pacto vnus fuerit: & cum multitudine ſit: cum enim id, quod ſubiectum illi erat agmen, cum eo defecerit, expoſitum eſt quod quærebatur. Poſtremum verò caput quæſtionum propoſitarum, quomodo inquam ſpiritus ante baptiſmum adueniat, ampliori indiget diſquiſitione atque conſideratione, quod cum proprio libro complexi fuerimus Deo dante ad tuam reuerentiam tranſmittemus.*

Eiuſdem in luciferam ſanctamq; Domini reſurrectionem ſermo.

B*Enedictus Deus, vnigenitum Deum, cœleſtium genitorem qui ex abditis terræ penetralibus ca-*

 put

κρυφίων λαγόνων τῆς γῆς ὑπερκύψαντα καὶ ταῖς
φαεσφόροις ἀκτῖσι τὴν ὅλην οἰκουμένην ἐπισκιά-
σαντα. εὐφημήσωμεν τήμερον τὴν ταφὴν τοῦ μονο-
γενοῦς, τὴν ἀνάστασιν τοῦ νικητοῦ, τὴν χαρὰν τοῦ κόσ-
μου, τὴν ζωὴν τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου. εὐφημήσωμεν
τήμερον τὸν τὴν ἀθανασίαν ἐνδυσάμενον. εὐφημή-
σωμεν τήμερον τὸν θεὸν λόγον, ὃς τὴν τοῦ κόσμου σο-
φίαν ἤλεγξε, τῶν προφητῶν τὴν πρόρρησιν ἐκύ-
ρωσεν, τῶν ἀποστόλων τὸν σύνδεσμον συνήθροισε, τῆς
ἐκκλησίας τὴν κλῆσιν, τοῦ πνεύματος τὴν χάριν
ἐφήπλωσε. ἰδοὺ γὰρ ἡμεῖς οἱ ποτὲ ξένοι τῆς τοῦ θεοῦ
ἐπιγνώσεως τὸν θεὸν ἐπέγνωμεν καὶ τὸ γεγραμμένον
πεπλήρωται, μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς
κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσου-
σιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. τί
μνησθήσονται; τὴν παλαιὰν πτῶσιν, τὴν νέαν ἀνά-
στασιν, τὴν ἀρχαίαν παράβασιν, καὶ τὴν ὕστερον διόρ
θωσιν, τὴν θνῆσιν τῆς Εὔας, τῆς παρθένου τὴν γέννη-
σιν, τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπανόρθωσιν, τῶν ἁμαρτωλῶν
τὴν ἄφεσιν, τῶν προφητῶν τὴν πρόρρησιν, τῶν
ἀποστόλων τὸ κήρυγμα, τῆς κολυμβήθρας τὴν ἀ-
ναγέννησιν, τοῦ παραδείσου τὴν ἐνοίκησιν, τῶν οὐρα-
νῶν τὴν ἐπάνοδον, τὸν δημιουργὸν ἀνιστάμενον, τὸν
τὴν ἀπρέπειαν ἀποδυσάμενον, τὸν τῇ θεϊκῇ μεγαλουρ-
γίᾳ τὸ φθαρτὸν καὶ ἀφθαρσίαν μεταλλάξαντα. καὶ
ποίαν ἀπρέπειαν ἀπέθετο; ἣν Ἡσαΐας εἶπε, καὶ εἴδομεν
αὐτὸν

put extulit ac luciferis radiis vniuersum orbem terrarum contexit, hodie celebremus sepulturam vnigeniti, resurrectionem victoris, gaudium mundi, vitam gentium mundi. Celebremus eum hodie, qui induit immortalitatem, celebremus hodie Deum verbum, qui sapientiam mundi redarguit, Prophetarum praedictionem confirmauit, Apostolorum coetum congregauit Ecclesiae vocationem, spiritus gratiam expandit. Ecce enim nos à Dei cognitione quondam alieni Deum agnouimus, & quod scriptum erat adimpletum est, Reminiscentur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terrae; & adorabunt in conspectu eius vniuersa familiae gentium. Cuius tandem rei reminiscentur? veteris nimirum illius lapsus, nouae resurrectionis, antiquae transgressionis, & correctionis recentioris, mortis Euae, generationis virginis, gentium conuersionis, peccatorum relaxationis, prophetarum praedictionis, Apostolorum praedicationis, lauacri regenerationis, paradisi inhabitationis, reditus in coelum, conditoris resurgentis, qui ignominiam & dedecus exuit & diuina quadam magnificentia corruptibile ad incorruptionem traduxit. Quodnam verò dedecus abiecit? quod nimirum Esaias dixit. Et vidimus

αὐτόν φησι, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε τοῖς ἀλιτηρίοις Ἰουδαίοις προσωμίλει, καὶ Σαμαρείτης καὶ δαιμόνιον ἔχων ἐκαλεῖτο. ὅτε Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης καὶ τὰ τοῦ σκότους γεννήματα πρὸς φόνον ἐκράτουν τὸν ἀχώρητον. οὐκ ἀσκόπως ἔλεγεν αὐτοῖς Ἰωάννης· γεννήματα ἐχιδνῶν τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; ὄντως γὰρ ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτούς. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε τὸ βλάστημα τῆς ἐπιεικείας ῥάπισμα διελάμβανον, καὶ μεθ' ὅρκων ἠρώτων τὸν ὅρκων δικαστὴν ὑπάρχοντα. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε ἐδικάζετο ὁ δικαστὴς, καὶ ἐκρίνετο ὁ κριτὴς τοῦ κόσμου. ὁ οἰκέτης ἠρώτα, καὶ δεσπότης ἐσιώπα. τὸ φῶς ἡσύχασε, καὶ τὸ σκότος ἐγαυρία. τὸ πλάσμα ἐθρασύνετο, καὶ ὁ δημιουργὸς ἐκαρτέρει. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε οἱ ταῦροι ἐκεράτιζον, καὶ ὁ μόσχος παρίστατο. ὅτε ὁ λέων ὠρυᾶτο, καὶ οἱ ταῦροι ἠγαυριῶντο, καθὼς γέγραπται, περιεκύκλωσάν με μόσχοι. ταῦροι πίονες περιέσχον με. ἤνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν, ὡς λέων ἁρπάζων καὶ ὠρυόμενος. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε οἱ κύνες ὕλαττον, καὶ ὁ δεσπότης ἠνέχετο. ὅτε οἱ λύκοι ἥρπαζον, καὶ τὸ πρόβατον παρίστατο, ὅτε ὁ λῃστὴς εἰς ζωὴν ἐκαλεῖτο, ἡ δὲ ζωὴ τοῦ κόσμου εἰς θάνατον εἵλκετο. ὅτε ἐβόων ἐκείνην τὴν ἄτακτον καὶ ὀλέθριον φωνὴν, ἆρον,

ἆρον,

eum, inquit, & non habebat ſpeciem neque decorem: ſed ſpecies eius inhonorata & deficiens præ filiis hominum. Quando inhonoratus erat? tum ſcilicet cum verſabatur cum Iudæis ac Samaritanis & dæmonium habens audiebat. Cum Iſcariotes Iudas & genimina tenebrarum eum, qui comprehendi non poteſt, ad cædem tenebant. Non abſurdè illis dicebat Ioannes, Genimina viperarum, quis oſtendit vobis fugere à ventura ira? verè enim ira Dei ſuper ipſos manebit. Quando erat inhonoratus? cum modeſtiæ germen colaphis malè tractabatur, & iuramentorum iudicem cum adiurationibus iuramentis interrogabant. Quando inhonoratus erat? cum cauſſam dicebat diſceptator & iudex mundi iudicabatur: Famulus interrogabat & Dominus tacebat: lumen quieſcebat, & tenebræ exultabant: creatura inſultabat & creator ſuſtinebat. Quando inhonoratus erat? quando nimirum tauri cornibus impetebant & vitulus tolerabat: Quando leo rugiebat & tauri exultabant. ſicut ſcriptum eſt. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obſederunt me: apperuerunt ſuper me os ſuum ſicut leo rapiens & rugiens. Quando inhonoratus erat? quando canes allatrabant: & Dominus patienter ferebat: quando lupi dirapiebant & ouis ſuſtinebat: quando latro vocabatur ad vitam, mundi autem vita ad mortem trahebatur: quando inconditam illam & peſtiferam vocem mittebant,

ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν, οἱ κυριοκτόνοι, οἱ προφητοκτόνοι, οἱ θεομάχοι, οἱ μισόθεοι, οἱ τοῦ νόμου ὑβρισταὶ, οἱ τῆς χάριτος πολέμιοι, οἱ ἀλλότριοι τῆς πίστεως τῶν πατέρων, οἱ συνήγοροι τοῦ διαβόλου, τὰ γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν, οἱ ψιθυρισταὶ οἱ καταλάληλοι, οἱ ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ἡ ζύμη τῶν φαρισαίων, τὸ συνέδριον τῶν δαιμόνων, οἱ ἀλάστορες, οἱ πάμφαυλοι, οἱ λιθασταὶ, οἱ μισόκαλοι. εἰκότως γὰρ ἔκραζον, ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν· ἐβάρει γὰρ αὐτοὺς ἡ ἐπιδημία τῆς θεότητος μετὰ σαρκὸς, καὶ ἐλύπει τὸν ἔλεγχον. ἔθος γὰρ ἁμαρτωλοῖς μισεῖν τὴν τῶν δικαίων συντυχίαν. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε αὐτὸν ἐφραγέλλωσαν, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἐβασάνιζον φέροντα ἑκουσίως πάνθ', ἵνα τοὺς παλαιοὺς μώλωπας τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων θεραπεύσῃ. ὅτε τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐβάσταζε ὁ Χριστὸς τοῦ διαβόλου τρόπαιον· ὅτε στέφανον ἐξ ἀκανθῶν περιέβαλλον τῷ στεφανοῦντι τοὺς πεποιθότας ἐπ' αὐτόν· ὅτε πορφύραν ἐνέδυσαν τὸν ἀφθαρσίαν τοῖς ἀναγεννωμένοις δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἁγίου χαριζόμενον· ὅτε προσήλωσαν τῷ ξύλῳ τὸν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου κύριον ὑπάρχοντα. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε ἐθριάμβευον ἐμπαίζοντες οἱ στρατιῶται τὸν τῆς στρατιᾶς τῶν οὐρανῶν δεσπότην. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε καλάμῳ περιθέντες σπόγγον ἐμπλή-

tebant. Tolle tolle, crucifige eum, sanguis eius super nos & super filios nostros. Percussores Domini, prophetarum percussores, Dei oppugnatores, Dei osores, legis contemptores, hostes gratiæ, à parentum fide alieni, patroni diaboli, genimina viperarum, susurratores, detractores, tenebris obscuratum habentes intellectum, Pharisæorum fermentum, consilium dæmonum, perniciosi ac pessimi homines, lapidatores, omnis boni osores. Meritò sanè clamabant, Tolle tolle, crucifige eum: illos quippe diuinitatis in carne præsentia offendebat & reprehensio malè habebat. solent enim peccatores iustorum congressum odisse. Quando inhonoratus erat? quando ipsum flagellabant, eiusq; sanctissimum corpus torquebant: dum omnia sponte toleraret, vt veteres nostrorum peccatorum liuores sanaret: quando crucis lignum humeris suis tanquam aduersus diabolum trophæum portabat: quando coronam è spinis illi circumdabant, qui in se confidentes coronat: quando purpura induebant eum, qui per aquam & Spiritum sanctum regeneratis incorruptionem largitur: quando vita mortisq; Dominum ligno affigebant. Quando inhonoratus erat? cum tanquam in triumpho ductum contumeliis cœlestis militiæ Dominum milites contumeliis iniuriisque vexabant. Quando inhonoratus erat? quando calamo spongiam circumponentes & implentes ace-

ἐμπλήσαντες ὄξους ἐπότιζον αὐτόν, καὶ χολὴν ἐδίδουν τὸν τὸ μάννα αὐτοῖς ἐπομβρήσαντα. ὅτε αἱ πέτραι ἐρρήγνυντο, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίζετο, τῶν ἀλιτηρίων τῇ τόλμῃ ἐκπληττόμενα. ὅτε ὁ ἥλιος ἐπένθει καὶ τὸ σκότος ὡς σάκκον ἐνεδύετο πενθῶν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόπτωσιν. ἐθρήνει γὰρ ἡ ἡμέρα τὰς Ἰουδαίων συμφοράς. ἐν μέσῳ λῃστῶν ἡ ζωὴ ἐκρέματο, τοῦ μὲν ὀνειδίζοντος καὶ καταλαλοῦντος, τοῦ δὲ τῇ μετανοίᾳ λῃστεύοντος τὸν παράδεισον. πότε ἦν ἄτιμος; ὅτε τὸ σῶμα πρὸς ταφὴν ἐδίδοτο. πότε ἦν ἄτιμος, ὅτε στρατιῶται ἐφύλαττον, καὶ ἡ γῆ κατέκρυπτε τὸν τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἑδράσαντα· ὅτε οἱ ἀπόστολοι ἐκρύπτοντο τῶν πειρασμῶν τὸν ὄγκον οὐ δυνάμενοι φέρειν, ἀλλὰ ὅρα ἀγαπητὲ τοῦ θεοῦ τὰ θαύματα, καὶ μετὰ τὸ πάθος τῆς χαρᾶς τὰ κατορθώματα· ὁ ἄτιμος εἰς εὐδοξίαν μετεβάλλετο, καὶ ἡ τοῦ κόσμου χαρὰ ἄφθαρτος ἐγήγερται μετὰ τοῦ σώματος. τότε ὤδινεν ἡ γῆ, καὶ ἐκυοφόρησεν ἡ ἡμέρα, καὶ ἀπέπτυσεν ὁ θάνατος τὴν πάντων ζωήν. οὐ γὰρ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου τὸν πάντα λόγῳ κρατοῦντα. ἑορτάσωμεν τοίνυν τριήμερον ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου πρόξενον. ὥσπερ γὰρ Μαρία ἡ θεοτόκος παρθενικὰς καὶ ἀνυμφεύτους ὠδῖνας οὐ λύσασα βουλήσει θεοῦ καὶ πνεύματος χάριτι ἐγέννησε τὸν τῶν αἰώνων ποιητὴν τὸν ἐκ θεοῦ θεὸν λόγον, οὕτως καὶ ἡ γῆ ἐκ τῶν

οἰκείων

to, potum ei dabant, & ei, qui manna illis plueerat, fel porrigebant: quando petræ confringebantur & velum templi ſcindebatur, vt nefariorum hominum audaciam perterrefacerent: quando ſol lugebat, & ſe tenebris tanquam ſacco amiciebat, vt Iudæorum caſum lamentaretur, dies quippe Iudæorum calamitates plangebat. In medio latronum vita pendebat: dum hic quidem probra iactaret & obloqueretur, ille verò pœnitentia paradiſum deprædaretur. Quando inhonoratus erat? cum corpus ad ſepulturam dabatur. Quando inhonoratus erat? cum milites cuſtodiebant & occultabat terra eum, qui terram ſuper aquas fundauit: cum Apoſtoli perſequutionis grauitatem ferre non valentes, abſcondebantur. Sed aduerte, cariſſime, Dei miracula & proſperos lætitiæ euentus paßionem ſubſequutos. Ille inhonoratus in glorioſum ſtatum translatus eſt & cum corpore immortale mundi gaudium reſurrexit. Tum parturiebat terra, & vterum dies geſtabat; vitam omnium mors euomuit: non enim fieri poterat, vt is à morte teneretur, qui omnia continet verbo. Feſtum igitur triduanæ reſurrectionis celebremus, quæ vitæ conciliatrix eſt æternæ. Quemadmodum enim Maria Deipara virgineis & illibatis doloribus non ſolutis Dei voluntate ac Spiritus gratia ſeculorum peperit conditorem Deum verbum ex Deo, ſic

&

οἰκείων λαγόνων τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου λύσασα ἀπέτησε κελευσθεῖσα τὸν τῶν Ἰουδαίων δεσπότην. οὐ γὰρ ἠδύνατο κατέχειν σῶμα φορεῖον ἀθανασίας γινόμενον. σκοπῶν τοίνυν ὁ προφήτης Δαβὶδ τῆς εὐπρεπείας τὴν διόρθωσιν, τοῦ θανάτου τὴν λύσιν, τῶν ποτὲ δούλων τὴν ἐλευθερίαν, βοᾷ καὶ λέγει ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, τὴν ἀφθαρσίαν, τὴν ἀθανασίαν, τῶν ἀποστόλων τὴν σύγκλητον, τῆς ἐκκλησίας τὸν στέφανον. οὐκ ἔτι Ἰούδας προδίδωσιν· οὐκ ἔτι Καϊάφας ἀπειλεῖ οὐκ ἔτι Ἡρώδης πρὸς παιδοκτονίαν ὁπλίζεται· οὐκ ἔτι Πιλάτος δικάζει, οὐκ ἔτι Ἰσραηλῖται κρατοῦσι. τὸ γὰρ φθαρτὸν γέγονεν ἄφθαρτον, καὶ ὁ παρ᾽ αὐτοῖς νομιζόμενος ἄνθρωπος ψιλὸς, θεὸς ἀποδέδεικται ἀληθινός· διὸ καὶ ἡμεῖς βοῶμεν. ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον; ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος. ὁ κύριος ἐβασίλευσεν εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐνεδύσατο κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. δύναμιν λέγει τὴν διὰ σαρκὸς οἰκονομίαν. ὅτι γὰρ δι᾽ ἐκείνης ἦν δυνατώτερος· διὰ σώματος ὁ ἀσώματος δαίμονας κατέβαλε. διὰ σταυρὸν τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἐξεπολιόρκησεν. ἐπειδὴ γὰρ τὰ πρῶτα ἐκλόνει τὴν γῆν ἡ ἁμαρτία ἀναστὰς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καθὼς προεῖπεν ἐστερέωσεν αὐτὴν τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ μηκέτι πρὸς ὄλεθρον ἀπωλείας βαδίζειν· μήτε χειμῶσι τῆς πλάνης

ῥιπί-

& terra ex suis penetralibus doloribus mortis solutis iussa Dominum Iudaeorum effudit. Non enim poterat detinere corpus, quod immortalitatis vehiculum factum erat. Quamobrem huius decoris restitutionem, mortis dissolutionem, & eorum, qui serui quondam erant, libertatem prospiciens, Propheta Dauid clamat & dicit, Dominus regnauit decorem indutus est, incorruptionem, immortalitatem, Apostolorum senatum, Ecclesiæ coronam. Non iam amplius Iudas prodit: non amplius Caiphas minatur: non amplius Herodes ad puerorum cædem armatur: non amplius iudicium Pilatus exercet: neque Israëlitæ comprehendunt. Corruptibile siquidem factum est incorruptibile, &, qui apud ipsos nudus homo reputabatur, verus declaratus est Deus. Quapropter & nos clamamus, vbi mors stimulus tuus, vbi victoria tua inferne? Dominus regnauit decorem indutus est: indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se. Fortitudinem dicit dispensationem per carnem. nam quoniam potentior illius opera erat, per corpus incorporeus dæmones prostrauit, per crucem aduersarias virtutes expugnauit. Quandoquidem namque initio terram peccatum commouebat, resurgens Dominus noster Iesus Christus, sicut prædixit, crucis eã ligno firmauit, vt ne amplius ad perditionis casum feratur, neque procellis erroris

ῥιπίζεσθαι. μάρτυρα δὲ τοῦ λόγου τὸν μακάριον Παῦλον ἀγάγωμεν λέγοντα ἁπλῶς· δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. διὸ καὶ ὁ ψαλμῳδὸς λέγει· ἕτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε· ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ· καὶ ἡ βασιλεία σου βασιλεία αἰώνιος ἥτις οὐ διαφθαρήσεται, καὶ πάλιν, ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων, καὶ πάλιν, ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ἑαυτοῦ χειροτονίαν.

Ἦλθε καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἡ τῆς πνευματικῆς ἑστιάσεως λειτουργία μετέχειν μᾶλλον ἑτέρων, ἢ ἑαυτοὺς παρέχειν ἄλλοις, ὄντας ἐπιτηδείους. καί τοι γε ἔγωγε καὶ παντελῶς ἠξίουν ἀτελὴς εἶναι τῶν τοιούτων φόρων διὰ τὴν τοῦ λέγειν πενίαν κατά τινα νόμον συμποτικόν. ἀκούω γὰρ τοὺς ἀκροτέρους τὴν δίαιταν, ὅταν ἐκ περιόδου τῷ κοινῷ συσσιτίῳ τὰς εὐωχίας παρασκευάσωσιν, εἴ τις ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν δαιτυμόνων πενέστερος εἴη, τοῦτον κοινῆς συνθήκης ἀτελῆ σύνδειπνον ἔχειν· οὕτω καὶ αὐτὸς ἐβουλόμην ἐπισίτιος εἶναι τῆς τῶν πλουσίων τροφῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καλός τε καὶ πλούσιος ἑστιάτωρ οὗτος οὐδὲ ἡμῶν φείδεται, διακονεῖν δὲ προστάττει, ἐρῶ πρὸς αὐτόν· φίλε χρῆσόν

μοι

iactetur. Huius verò sermonis testem B. Paulum citemus cuius hæc verba sunt, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Propterea & ait psalmista: Parata sedes tua Deus ex tunc à seculo tu es, & regnum tuum regnum æternum, quod non destruetur. & iterum: regnum tuum regnum omnium seculorum. & rursus: Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ, quoniam ipsi gloria & potestas, &c.

Eiusdem in suam ordinationem.

A*D nos etiam spiritualis instruendi conuiuij sors, & officium deuolutum est: tametsi idonei potius simus, vt alienorum participes fiamus bonorũ, quàm vt ipsi nostra largiamur. Equidem omni ope conatúque contendi, vt ab eiusmodi pendendis tributis propter meam in dicendo penuriã immunis essem: prout etiam fert lex quæpiam conuiuiorum. Sic enim accepi homines, qui lauta & magnifica victus ratione vtuntur, cum communibus compransoribus omnibus in orbem conuiuia instruxerint, si quis ex numero conuiuarum sic angustioris fortunæ, solitos eum à communi symbola conferenda immunem mensæ socium non repudiare. Ita quoque optabam ipse ditiorum epulis tanquam mensarum assecla adhiberi. quando autem eximius & opulentus hic conuiuij Dominus ne nobis quidem vult parcere, sed & ministrare nos iubet: sic agam cum illo, Amice commoda*

μοι τῶν σῶν ἄρτων. ἄρτους δὲ λέγω τὴν διὰ τῶν ε-
χῶν συμμαχίαν. πῶς γάρ ἐστι τοῖς πνευματικοῖς τ-
τοις κηρίοις τὴν ἀκοὴν ὑμῶν ἐντρυφήσασαν πεν-
χρῷ καὶ πτωχεύοντι δεξιώσασθαι λόγῳ; καὶ τάχα κα-
λῶς εἶχεν, ἵν᾽ ὥσπερ ἐπὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων, μ-
νων γὰρ τῶν ἰσχυόντων ἐν ἐκείνοις ἐστὶ τὸ στάδιον· οἱ δ-
λοιποὶ θεαταὶ γίνονται τῶν ἀγωνιζομένων· οὕτω κα-
εἰς τὸ πνευματικὸν τοῦτο στάδιον μόνους τοὺς σφρ-
γῶντας ἐν τῇ δυνάμει τῶν ἁγίων πρὸς τοὺς ἀγω-
νιστὰς ἀποδύεσθαι. εἰ δέ τις εἴη τῶν οἷος ἐγώ, ᾧ πολι-
μὲν ἡ θρὶξ, νωθρὰ δὲ ὑπὸ τοῦ χρόνου ἡ δύναμις
ὑπότρομος δὲ καὶ ὑποσκάζων ὁ λόγος, τοῦτον ἐᾶ-
τοῖς ἱδρῶσι τῶν ἀγωνιστῶν ἐπευφραίνεσθαι. οὐκο-
μηκύνωμεν ὑμῖν ἀδελφοὶ τὸ προοίμιον ἐνασχολού-
μενοι τῷ θαύματι τῶν προλαβόντων ἤδη κεκορεσμ-
μένοι ἐστὲ, ἤδη ἐπλευτήσατε· ὁ δὲ κόρος ἀπὸ γλυκασ-
μάτων ἐστίν· τούτοις γὰρ ὑμᾶς ὁ προλαβὼν λόγος
ἐπιθύνατο. τάχα οὖν ἄχρηστον κόρον ἐπέβαλλε κόρ-
ἐπάνω τῶν χρυσῶν λόγων, οἷον τισὶ μολυβδίνοις νο-
μίσμασι τὴν μνήμην ἐπιφορτίζοντα· πλὴν ὅτι συν-
τελεῖ πολλάκις εἰς συνέργειαν κάλλους καὶ ἡ χείρων ὕ-
λη καταμιχθεῖσα τῇ κρείττονι· ἐγγὺς ἡ ἀπόδειξις.
ὁρᾷς τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς τοῦτον ὄροφον, ὡς καλὸς
ἰδεῖν, ὡς γλαφυρὸς ταῖς γλυφαῖς ἐπανθεῖ τὸ χρυ-
σίον; οὗτος χρύσεος ὢν ὅλος τὴν ἐπιφάνειαν, κύκλοις

τισὶ

mihi aliquot ex panibus tuis: panes autem appello, quod precibus fertur auxilium. Quid enim attinet aures vestras, quæ spiritualibus istis fauis sese oblectarunt, ieiuna egenaq; excipere oratione? Ac fortasse melius se habeat, si quemadmodum in Gymnicis certaminibus illorum est stadium, qui virib. corporis in illis valent, cæteri verò decertantium fiunt spectatores; ita in hoc spirituale stadium illi soli, qui virtute sanctorum ac robore pollent, aduersus athletas prodeant: Si quis autem sit ex iis, quorum vnus ego sum, cui cani sint crines, fracta autem ob ætatem vires, tremula etiam & nonnihil claudicans oratio, huic permittatur, vt se athletarum contentionibus spectandis oblectet. Ne igitur longius vobis fratres sermonis exordium protrahamus: cum mirificis eorum qui ante nos dixerunt orationibus operam dederitis, Iam saturati estis: iam diuites facti estis: à rebus quippe dulcibus satietas gignitur: quibus nimirum vos abunde præcedens tractatus enutriuit. Itaq; iam nihil aliud fortasse agetur, quam vt satietas satietati adiiciatur, ac veluti post aureos sermones memoriam vestram plumbeis numismatibus oneremus: nisi forte quoniam sæpe non nihil ad conciliandam pulchritudinem confert etiam materia deterior admixta meliori: cuius rei demonstratio nō longè peti potest: Vides hanc concamerationem, quæ capitibus nostris imminet? quàm pulchra sit aspectu, quàm affabrè factis sculpturis aurum intersplēdeat? Hæc cum tota videatur

τισὶ πολυγώνοις κυανῷ διακεχωρισμένος ὑποκε-
χάρακται. τί οὖν βούλεται τῷ τεχνίτῃ ὁ κύανος; ὡς
αὖ οἶμαι τῷ ἐναλλάσσοντι τὰς χροὰς ἀντιπαραθε-
ωρούμενος ὁ χρυσὸς πλέον ἐκλάμπει. εἰ οὖν ἡ κυανὸς
ἐμμιχθεῖσα τῷ χρυσῷ περικαλλεστέραν τὴν αὐ-
γὴν ἀποδείκνυσι, οὐκ ἄκαιρον ἴσως τῇ λαμπηδόνι
τῶν προρρηθέντων λόγων καὶ τὴν ἡμετέραν παρα-
χαράξαι μελάνην. ἔτι ὑμῖν ἐν προοιμίοις ἀδολε-
σχοῦμεν ἀλλ' ἀκούσατε ἀκούω Μωυσέα τὸν μέγαν, ὅτε
τὴν σκηνὴν τοῖς Ἰσραηλίταις ἐπήγνυτο, καὶ τὸν Βεζε-
λεὴλ ἐκεῖνον, ὃς πνεύματι θείῳ τὴν σοφίαν ἔσχεν
τῆς ἀρχιτεκτονικῆς αὐτοδίδακτον, κοινὴν προθεῖναι
τὴν φιλοτιμίαν πλουσίοις καὶ πένησι, τῶν μὲν πλου-
σίων χρυσὸν καὶ πορφύραν καὶ τοὺς τιμίους τῶν λίθων
ἐκλέγοντας, τῶν δὲ πενήτων ξύλα καὶ δέρματα καὶ τὰς
τῶν αἰγῶν τρίχας οὐκ ἀποβάλλοντας. ἀλλ' οὐκ ἄ-
καιρος τῆς ἱστορίας ἴσως ἡ μνήμη. ὃ γάρ μου τὴν καρ-
δίαν ἐπέδραμε νόημα βούλομαι καὶ τῷ κοινῷ παρα-
θέσθαι. πνεύματι θείῳ ὁ Βεζελεὴλ σοφὸς ἐξ ἰδιώτου
ἐγένετο· οὕτω γὰρ ἡ ἱστορία φησίν· ἀκουέτω τοίνυν ὁ
πνευματομάχος ὁ θεῖον εἰπὼν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγι-
ον, οὗ ἡ ἐπίβασις οἷόν τι ἴχνος τὴν τῆς σοφίας χάριν
τῇ ψυχῇ ἐνσημαίνεται· ἆρα καθυβρίζει τῇ τοῦ θείου
προσηγορίᾳ τὴν ἀξίαν τοῦ πνεύματος; ἆρα μι-
κρόν τι καὶ ταπεινὸν περὶ αὐτοῦ νοεῖν ὑποτίθεται; τί τῶν
ἐν τῇ

aurea, circulis quibuſdam multorum angulorum cæruleis picta diſtinguitur. Quodnam igitur fuit conſilium artificis, dum cæruleum colorem adiecit? vt efficeret opinor, dum colores variantur, vt aurum alteri collatum illuſtrius effulgeret. Si ergo color cæruleus immixtus auro efficit, vt multo pulchrior eius ſplendor emicet: non incommodum opinor fuerit, ſi iam pronuntiatorum ſermonum fulgori noſtrorum color hic niger appingatur. Adhuc proœmiis garruli vos detinemus, ſed audite. Magnum illum Moyſem audio, quo tempore tabernaculum Iſraëlitis erigebat, ac Bezeleelem illum, qui diuino ſpiritu partam ſapientiam architectonicæ non ab alio edoctus ſed à ſe habebat, communi quadã æmulatione diuites ſimul ac pauperes prouocari voluiſſe, dum diuitum quidem aurum, & purpuram lapidesq́ pretioſos ſeligerent, egenorum verò ligna pelleſque ac pilos caprarum non reiicerent. Enimuero haud importuna fuerit aut à propoſito aliena fortaſsis hiſtoria huius commemoratio: libet enim quod mihi in mentem venit in medium proferre. Spiritu diuino Bezeleel ex imperito ſapiens eſt factus: ita enim narrat hiſtoria. Audiat ergo qui Spiritui ſancto bellum indixit. Is qui Spiritum ſanctum dixit diuinum, cuius ingreſſus & quaſi veſtigium ſapientiæ gratiam in anima deſignat, num Spiritus dignitatem ſeu deitatẽ diuini appellatione traducit? num ſuadet vt aliquid exiguum aut humile de ipſo cõcipiamus? Quid quæſo ex rebus

ἐν τῇ κλήσει τῷ ὀνόματι τούτῳ σημαίνεται; μὴ ἐπίκ-
τητον οἴεται τῷ πνεύματι τὴν θεότητα; μὴ διπλόην
τινὰ καὶ σύνθεσιν περὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀσύνθετον ἐννοεῖ;
τάχα οὐκ ἔστι ταῖς τοιαύταις ὑπονοίαις συνενεχθῆ-
ναι; ἀλλ' ὁμολογεῖ πάντως θεῖον ὂν τὸ πνεῦμα τῇ
φύσει τοιοῦτόν τι εἶναι καὶ λέγεσθαι. ὁρᾷς ὡς αὐτομά-
τως ἐκκαλύπτεταί σοι ἡ ἀλήθεια; πολλὰς γὰρ θείας
φύσεις τὸ τῶν χριστιανῶν οὐκ ἐπίσταται κήρυγμα·
ἐπεὶ ἀνάγκη πᾶσα καὶ πολλοὺς θεοὺς ἀναπλάττεσθαι. οὐ
γάρ ἐστι δυνατὸν πολλοὺς νοηθῆναι θεοὺς μὴ τῆς κατὰ
φύσιν ἑτερότητος τὸ τῶν θεῶν πλῆθος διαγγελ-
λούσης. εἰ οὖν μία παρὰ πάντων θεία φύσις εἶναι πι-
στεύεται· θεῖον δὲ τῇ φύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τί δια-
τέμνεις τῷ λόγῳ τὸ συνημμένον τῇ φύσει; ἀλλὰ τίς
μοι δώσει τὴν δύναμιν τοῦ λόγου ἐκείνου, οὗ τὸ τέλος
σωτηρία τῶν ἀκουόντων ἦν; μίαν προσήκατο φωνὴν
Ἱεροσολυμίταις ὁ Πέτρος, καὶ τοσαῦται χιλιάδες ἀν-
θρώπων τῇ περιβολῇ τοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ ἁλιέως ἐσα-
γηνεύθησαν. τοσοῦτοι δὲ καὶ τοιοῦτοι παρὰ τῶν διδα-
σκάλων ἐν ἡμῖν τρίβονται λόγοι καὶ τίς γέγονε τῶν σω-
ζομένων προσθήκη; τὸ ἐκλεῖπον ἐκλειπέτω φησί τις
τῶν προφητῶν. τὸ ἀποθνήσκον ἀποθνήσκει. τὸ πε-
πλανημένον οὐκ ἐπιστρέφει. λέλυται τῆς ἀγάπης ὁ
σύνδεσμος; ἥρπασται τῶν θησαυρῶν ἡμῶν ἡ εἰρήνη.
ὢ τῶν κακῶν, προσάγομαι γὰρ ἐπιστενάξαι τῷ πάθει
ἡμέτε-

creatis hoc nomine ſignificari ſolet? num acquiſitam & aſcititiam eſſe putat Spiritui diuinitatem? num duplicitatem aliquam aut compoſitionem ſimplici & incompoſito attribuit? Fortaſſe non licet eiuſmodi opinionibus fidem adhibere. Atqui planè confitetur Spiritum, qui diuinus eſt, naturâ talem dici ac prædicari. Vides vt tibi veritas vltro reueletur? plures enim diuinas naturas Chriſtiana neſcit religio: quandoquidem ita omnino neceſſe eſſet plures quoque Deos confingere. Non enim fieri poteſt, vt multos intelligamus Deos, niſi hæc Deorum multitudo per diuerſitatem ſecundum naturam enuntietur. Si ergo vna ab omnibus natura diuina eſſe creditur, Spiritus porro ſanctus natura diuinus, quid oratione diuidis quod natura coniunctum eſt? Verùm quis illam mihi ſermonis virtutem concedet, cuius finis ſalus extitit auditorum? vnam emiſit Hieroſolymitanis vocem Petrus, & tot hominum millia nuda ſermonis ſagena ab illo piſcatore ſunt capta. Iam multi verò tantique à doctoribus in nos impenduntur ſermones, quæ verò ex iis qui ſaluantur facta eſt acceſſio? Quod deficit deficit, ait quiſpiam ex Prophetis; quod moritur moritur: quod aberrauit, non reuertitur: ſolutum eſt vinculum caritatis: abrepta eſt pax ex theſauris noſtris. O rem calamitoſam? cogit enim me mali ac doloris magnitudo ingemiſcere, noſtra erat olim poſ-

ἡμέτερον κτῆμα τὴν ἀγάπην· ποτὲ πατρῷος ἡμῖν οὗ-
τος ὁ κλῆρος, ὃν διὰ τῶν μαθητῶν ἡμῖν ὁ κύριος
ἐθησαύρισεν εἰπών, ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν,
ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· ἀλλὰ ταύτην τὴν κληρονο-
μίαν οἱ μὲν ἐφεξῆς διάδοχοι παρὰ πατρὸς ἐκδε-
χόμενοι μέχρι τῶν πατέρων ἡμῶν διεσώσαντο. ἡ δὲ
ἄσωτος αὕτη γενεὰ οὐκ ἐφύλαξε. πῶς οἴχεται τῶν
χειρῶν ἡμῶν διαρρυεὶς τῆς ἀγάπης ὁ πλοῦτος; ἡμεῖς
τῆς πτωχεύομεν καὶ τοῖς ἡμετέροις ἀγαθοῖς ἐναβρύ-
νονται. ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις οὕτως φησὶν ὁ ψαλ-
μῳδός· ἐγὼ δὲ μικρόν τι παρῳδήσας τὸ ῥηθὲν ἀναγνώ-
σομαι, ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, ἐζήλωσα εἰρήνην
ἁμαρτωλῶν θεωρῶν. ἐκεῖνοι ἀλλήλοις συνίστανται,
καὶ ἡμεῖς ἀπ' ἀλλήλων διατεμνόμεθα. ἐκεῖνοι ἑαυ-
τοῖς συνασπίζουσι, καὶ ἡμεῖς τὸν ἡμέτερον συνασπισμὸν
διαλύομεν· κλέψας τὸ ἡμέτερον κτῆμα ὁ τῶν ψυ-
χῶν λωποδύτης τοῖς ἐχθροῖς τῆς ἀληθείας φέρων
προσέρριψε, οὐκ ἐκείνους εὐεργετῶν. τοῦτο μηδεὶς
οἰέσθω. ὁ γὰρ τῶν κακῶν εὑρετὴς εὐεργέτης γενέσθαι οὐ
δύναται· ἀλλ' ἵνα χείρους αὐτοὺς ἐν τῇ περὶ τὸ κακὸν
συμπνοίᾳ παρασκευάσῃ. ἀλλὰ τί μοι τοὺς ἔξω κρί-
νειν φησὶν ὁ εἰπών· ἐγὼ δὲ πῶς ἀδακρυτὶ βαστάσω
τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀλλοτρίωσιν; πῶς ᾤχετο κατα-
λιπὼν τὴν πατρῴαν οὐσίαν ὁ ἀδελφὸς ὁ νέος οὗτος,
ἄλλος ἐκεῖνος ὁ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ δηλούμενος κἂν

ἰσο-

ſeßio caritas: paterna noſtra hæc hæreditas quam per diſcipulos ſuos nobis Dominus theſaurizauerat dicens, Mandatum nouum do vobis vt diligatis inuicem: Iſtam autem hæreditatem iy quidem, qui deinde ſequuti ſunt, ſucceſſores filij à patribus ordine excipientes vſque ad patres noſtros conſeruarunt: At hæc prodiga generatio illam minimè cuſtodiuit. Quomodo è manibus noſtris elapſæ hæ inſtitutionis diuitiæ pereunt? nos caritatis indigi ſumus, & alij bonis noſtris luxuriant & gloriantur. Zelaui ſuper iniquos, ſic ait pſalmiſta. Ego verò nonnihil quaſi per parodiam inflectens dictum illud ita legam, zelaui ſuper iniquos pacem peccatorum videns. Illi inter ſe iunguntur, & nos ab inuicem ſeparamur. Illi quaſi teſtudine facta coëunt inter ſe, at nos teſtudinem noſtram cuneumq́; diſsipamus. Furto ſurreptam poſſeßionem noſtram animarum prædo ad hoſtes veritatis delatam proiecit; non vt beneficio eos afficeret, nemo ſic arbitretur: non enim poteſt afficere beneficio inuentor malorum, verùm, vt eos in malarum rerum concordia deteriores efficeret. Sed quid mihi, de iis qui foris ſunt iudicare, vt inquit ille? At ego qui poßim alienationem fratrum ſine lachrymis ferre? quomodo paterna ſubſtantia derelicta iunior hic frater diſceßit? alter ille in Euangelio deſcriptus, licet canicie corporis animi iuuenilita-

ὑποκρύπτῃ τῇ πολιᾷ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς τὴν νεότητα· πῶς ἂν ἐχώρησεν εἰς χώραν μακρὰν δραπετεύσας ἀπὸ τῆς πίστεως; πῶς οἴχεται καὶ αὐτὸς ἡμισεύσας τοῦ πατρὸς τὴν οὐσίαν ἐν τῷ καθελκῦσαι τὰ ὑψηλὰ τῶν δογμάτων πρὸς τὰ ταπεινὰ καὶ χοιρώδη νοήματα, ταῖς αἱρετικαῖς πόρναις προσδαπανήσας τὸν πλοῦτον; πόρνη γάρ ἐστιν ἡ αἵρεσις ταῖς ἠγαπημέναις ἡδοναῖς γοητεύουσα. εἰ γὰρ ἔλθοι ποτὲ εἰς ἑαυτὸν ὥσπερ ἐκεῖνος· εἰ γὰρ ἐπιθυμήσειε πάλιν τῆς πατρῴας τροφῆς· εἰ γὰρ ἐπαναδράμῃ πρὸς τὴν πλουσίαν τράπεζαν, ἐν ᾗ πολὺς ὁ ἐπιούσιος ἄρτος ὁ τρέφων τοὺς τοῦ κυρίου μισθίους· μίσθιοι δὲ τοῦ θεοῦ πάντες οὗτοι οἱ ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐπαγγελίας τὸν ἀμπελῶνα τοῦ θεοῦ ἐργαζόμενοι. οἷος ἂν ἐγίνετο πρὸς αὐτὸν ὁ δρόμος, οὐκ ἑνὸς πατρὸς. ἀλλὰ τοσούτων πατέρων προσαπαντώντων, περιπλεκομένων, ἀσπαζομένων φιλήμασιν, ἣν ἔχθη στολὴ τῆς πίστεως ἡ πρώτη ἣν αἱ τριακόσιαι ὀκτὼ καὶ δέκα ψυχαὶ καλῶς ἐριθεύσαι τῇ ἐκκλησίᾳ ἐξύφηναν. ἐκεῖθεν τῇ χειρὶ δακτύλοις ἐκπεπωμένην ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν σφραγῖδα τῆς πίστεως, οἱ χοροὶ, ὁ μόσχος, ἡ συμφωνία, τὰ ἄλλα πάντα ὅσα ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κατήλεκται, πλὴν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ ζηλοτυπίας. ἀλλὰ τί μάτην ὀνείρους ἑαυτοῖς ἀναπλάττομεν; ἐσκλήρυνται καρδίαι τῶν ἀδελφῶν, καὶ αὐτιτύπως ἔχουσι, τοὺς κοινοὺς πατέρας προβάλλονται καὶ τὴν κληρονομίαν τὴν ἀπ' αὐτῶν οὐ προσδέχονται

τῆς

nilitatem occultet? quomodo fugitiuus à fide in longinquam regionem ſeceſſit? quomodo abit & ipſe paternis bonis in duas dimidias partes diuiſis, qui dum ſublimia dogmata ad humiles & ſuillas opiniones deiecit, cum meretricibus hæreticis ſuas diuitias diſſipauit? Meretrix enim eſt hæreſis, quæ voluptatibus quaſi præſtigiis attrahit. Quod ſi quando in ſeipſum vt ille reuerſus fuerit: ſi quando rurſus ad paternorum ciborum cupiditatem exarſerit: ſi ad diuitem menſam recurrerit, in qua multus ſuperſubſtantialis eſt panis, qui Domini mercenarios alit; mercenarij quippe ſunt Dei omnes iſti qui ob ſpem repromiſsionis in vinea Dei operantur: qualis ad eum fiet non vnius parentis ſed tam multorum patrum concurſus, qui obuiam illi prodibunt, qui amplectentur, qui oſculis illum excipient? Prolata eſt ſtola fidei prima quam trecentæ octodecim animæ præclara textrina Eccleſiæ contexuerunt; Vnde annulus in manu expreſſum fidei ſigillum habens, chorea, vitulus, ſymphonia cætera omnia quæ in Euangelio commemorantur, excepta fratris inuidia. Verumenimuero quid fruſtra nobis ipſis ſomnia fingimus? obdurata ſunt corda fratrum & contraria ratione ſunt affecti: communes patres obiiciunt, & acceptam ab illis hæreditatem non admittunt, communem ſibi vendi-

τῆς κοινῆς εὐγενείας ἀντιποιοῦνται καὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς
συγγενείας ἀλλοτριοῦνται· τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν ἀντι-
καθίστανται πρὸς δὲ ἡμᾶς δυσμενῶς ἔχουσιν, ὥσπερ
τι μεθόριον ἡμῶν τε καὶ τῶν πολεμίων γινόμενος· καὶ
ἀμφότερα εἰσι καὶ οὐδέτερον· οὔτε τὸν ὀρθὸν λόγον ὁμο-
λογοῦσι, καὶ αἱρετικοὶ ὀνομάζεσθαι ἀπαξιοῦσιν. ὢ καινοῦ
πράγματος καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς τὸ ψεῦ-
δος ἐπίσης ἐκπεπολέμηται, οἷον τι δένδρον ἄρριζον
ὧδε καὶ ὧδε πρὸς τὰς ἐναντίας ὁρμὰς εὐκόλως μετα-
κλινόμενοι. ἤκουσα τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐν ἀπο-
κρύφοις πρὸς τοὺς τοιούτους δι' αἰνίγματος λέγοντος.
ὡς δέον ἀκριβῶς ζέειν μὲν πάντως τῷ πνεύματι,
κατεψύχθαι δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ· ὤφελον γὰρ ἦσθα φη-
σὶ ψυχρὸς, ἢ ζεστὸς. τὸ δὲ μηθέτερον τούτων, ἀμφο-
τέρων δὲ ἐφαπτόμενον ναυτῶδές ἐστι, καὶ πρὸς ἔμετον
ἐπιτήδειον. τί οὖν τὸ αἴτιον. πάλαι μὲν ἐπὶ τῶν μα-
θητῶν διὰ τοῦ κυρίου πολὺ πλῆθος τῇ ἐκκλησίᾳ
προσάγεσθαι. νυνὶ δὲ τοὺς μακροὺς καὶ περικαλλεῖς τῶν
διδασκάλων λόγους παρατρέχειν ἀπράκτους, ἐρεῖ
τις ἴσως, ὅτι τότε συνήργει τοῖς ἀποστόλοις τὰ ἐκ τῶν
ἔργων θα καὶ τὸ ἀξιόπιστον ὁ λόγος διὰ τῶν
χαρισμάτων εἶχε. φημὶ κἀγὼ μεγάλην εἶναι
πρὸς τὸ πείθειν ῥο ἐκ τῶν ἔργων ἰσχύν·
νυνὶ δὲ τί χρὴ τὰ γινόμενα ἡγεῖσθαι; καὶ οὐχ ὁρᾷς τὰ ὅ-
μοια τῆς πι θαύματα, οἰκειοῦμαι γὰρ τῶν
ὁμοδού-

vendicant nobilitatem & à nostra cognatione alienantur, hostibus nostris se opponunt, & hostili animo in nos affecti sunt: tanquam confinium inter nos & hostes facti, & vtraque sunt & neutrum: neque rectum sermonem confitentur, & haeretici appellari recusant. O rem inauditam & veritati simul & mendacio pariter bellum indixerunt; tanquam arbor quapiam radicibus carens huc & illuc leui momento contrariis impulsibus inclinati. Ioannem Euangelistam audiui huiusmodi homines aenigmatica oratione in apocryphis alloquentem: cum oporteret exactè feruere quidem omnino spiritu, frigere autem peccato: Vtinam enim esses, inquit, frigidus, aut calidus; quod verò neutrum est horum, sed vtrumque attingit, nauseam excitat, & ad vomitum est idoneum. Quid igitur caussa est, cur olim quidem temporibus discipulorum ad Ecclesiam plurima multitudo à Domino aggregaretur, iam verò longae & ornatae doctorum conciones sine vllo effectu praeteruolent? Fortasse dicet quispiam, quòd tum Apostolos miracula ex operibus adiuuarent, & illa diuina dona orationi fidem conciliarent. Ego verò magnum afferre ad persuasionem momentum vim operũ non diffiteor: verùm quid quaeso de iis, quae nunc gerũtur, arbitrandum est? nonne paria fidei vides miracula?

conser-

ὁμοδούλων ἡμῶν τὰ κατορθώματα τῷ αὐτῷ πνεύματι στοιχοῦντες ἐν τῇ δυνάμει τῶν ἰάσεων μαρτυροῦσι τῇ ἀληθείᾳ τοῦ λόγου ἄνδρες ἐξ ὑπερορίας ἥκοντες, πολῖται τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ ἐξ Μεσοποταμίας ὡρμημένοι, ἐξελθόντες καὶ οὗτοι ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐκ τῆς συγγενείας αὐτῶν καὶ τοῦ κόσμου παντὸς, πρὸς οὐρανὸν βλέποντες, ἐκμιμοῦντες τρόπον τινὰ τῆς ἀνθρωπίνης, ἄνω τῶν τῆς φύσεως παθημάτων ἱστάμενοι, τοσοῦτον ἐφαπτόμενοι τῆς ζωῆς ταύτης ὅσον ἐπάναγκες, τῷ δὲ πλείονι μέρει ταῖς ἀσωμάτοις συμμετεωροποροῦσι δυνάμεσι γηραιοὶ τὸ εἶδος, σεμνοὶ πρὸς ἰδέαν πολιᾷ στίλβοντες, σιωπῇ κατησφαλισμένοι τὰ στόματα, λογομαχεῖν οὐκ εἰδότες, συζητεῖν οὐ μαθόντες· τοσαύτην ἔχουσι κατὰ τῶν πνευμάτων τὴν ἐξουσίαν ὡς πράγματι μόνῳ τὸ δοκοῦν κατεργάζεσθαι, καὶ ὑποχωρεῖν τὰ δαιμόνια, οὐ συλλογισμῶν τέχναις. ἀλλ' ἐξουσίᾳ τῆς πίστεως, οὐκ εἰς ἀπορίαν ἀντιφάσεως περιαγόμενα, ἀλλ' εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον ἀπελαυνόμενα· οὕτως οἶδεν ὁ χριστιανὸς συλλογίζεσθαι. ταῦτα τῆς πίστεως ἡμῶν τὰ κατορθώματα. Διὰ τί οὖν οὐ πείθομεν; εἰ πλεονάζει τῶν ἰαμάτων ἡ χάρις, εἰ περισσεύει ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. Διὰ τί οὐ γίνεται ἡ τῶν σωζομένων προσθήκη; καὶ μηδεὶς ὑπονοείτω μικρὰν τὴν

conſeruorum enim noſtrorum præclara facinora noſtra reputo, qui eodem in virtute curationum ſpiritu nobiſcum ducuntur. Huius orationis veritati teſtimonium dicunt viri ab exteris & longinquis regionibus aduecti, patris noſtri Abraham ciues ex Meſopotamia profecti, qui & ipſi de terra & cognatione ſua, atque adeo ex toto mundo egreſſi oculis ad cœlum conuerſis & extra humanam quodammodo peregrinantes naturam extra omnem perturbationum aleam conſtituti, tantum ex hac vita delibant, quantum neceſſe eſt, potiori verò ſui parte cum incorporeis virtutibus in excelſis verſantur, ſenili ſpecie, atque aſpectu venerando, canitie ſplendentes & obſignata ſilentio tenentes ora, qui decertare verbis neſciunt neque diſquirere aut diſceptare didicerunt, tantamq́ aduerſus ſpiritum obtinent poteſtatem, vt ſolo iuſſu, quod viſum fuerit perficiant, & dæmonia abſcedant non ſyllogiſmorum artificio, ſed fidei potentia, non in eas redacti anguſtias, vt nihil contradicant, ſed in tenebras exteriores abacti. Sic nouit ſyllogiſmos texere Chriſtianus: ea ſunt fidei noſtræ præclara facinora, cur ergo non credimus: ſi abundat gratia ſanitatum, ſi exuberat doctrina verbi. hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult, cur non ſit eorum qui ſaluentur acceßio? Neque verò in mentem veniat cuiquam exiguam præſentem gratiam exiſtimare.

τὴν παροῦσαν ἡγεῖσθαι χάριν. ὁρῶ κομῶσαν τὴν ἄμπελον εὐθηνουμένην ταῖς κληματίσι καὶ τῷ καρπῷ πλεονάζουσαν· ὁρῶ κυμαινομένην τῷ πλήθει τῶν ἀστάχυων τὴν ἄρουραν, βαθὺ τὸ λήϊον, ἁδρὸν τὸ δράγμα, πολὺς ὁ σπόρος. ἀλλὰ τί πάθω; ἀπλήρωτον ἔχων ἐν τοῖς τοιούτοις τὴν φύσιν τῷ πάθει τῶν φιλοπλούτων κατέχομαι. οὐδεὶς περιουσίας ὅρος τὴν ἐπιθυμίαν ἵστησι. τὸ ἀεὶ προσγινόμενον πρὸς τὸ πλέον ἐρεθίζει τὴν ὄρεξιν, ὑπέκκαυμα τῆς τοῦ πλείονος ἐπιθυμίας γινόμενον. εὐφραίνει μὲν τὰ ὁρώμενα. τοῖς παροῦσιν ἀγάλλομαι, καὶ τοῖς ἀποῦσιν ἀλγύνομαι· καινόν τι πάθος ἐκ τῶν ἐναντίων σύμμικτον τὴν ψυχὴν περιέχει ἡδονῆς πρὸς λύπην συγκεκραμμένης. ἐὰν πρὸς ἡμᾶς ἀναβλέψω, ὑμῖν ἐπαναπαύω τὸν πόθον· ἐὰν τὸ λεῖπον λογίσωμαι, οὐκ ἔχω ὅπως στενάξω τὴν συμφοράν. καὶ γὰρ ἀφέντες οἱ ἄνθρωποι τὸ κατατρυφᾶν τοῦ κυρίου καὶ ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ τῆς ἐκκλησίας εὐφραίνεσθαι, οὐσίας τινὰς τεχνολογοῦσι καὶ μεγέθη καταμετροῦσιν υἱὸν πατρὶ παραμετροῦντες, καὶ περισσότερον τοῦ μέτρου τῷ πατρὶ χαριζόμενοι. τίς εἴποι αὐτοῖς, τὸ ἄποσον οὐ μετρεῖται· τὸ ἀειδὲς οὐ δοκιμάζεται τὸ ἀσώματον οὐ σταθμίζεται· τὸ ἀόριστον οὐ συγκρίνεται· τὸ μὴ συγκρινόμενον τοῦ πλείονος καὶ ἐλάττονος οὐκ ἐπιδέχεται λόγον. ἐκ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα παραθέσεως τὸ πλέον ἐπιγι-

mare. video comantem vitem, pampinis & sarmentis sylue scentem, ac racemis exuberantem, agrum spicis luxuriantem, densam segetem, amplum manipulum, multam sementem. quid ergo est quod me malè habet? Inexplebili quadam in eiusmodi rebus natura præditus, eodem cum auaris morbo laboro: nullus copiæ & redundantiæ terminus cupiditatem cohibet: id quod in dies accedit, ad plura prouocat appetitum, & in fomitem desiderij maiorum opum conuertitur. Me quidem oblectant ea, quæ versantur ob oculos: præsentibus lætor, & absentibus torqueor: nouum perturbationis genus ex contrariis commixtum animum meum occupauit, tanquam voluptatē cum tristitia contemperata. Atque in vos quidem si conuertam oculos, in vobis desiderium nostrum acquiescit: si verò quod deest in memoriam redeat, non habeo quo pacto calamitatem deplorem. Homines enim omittentes in Domino gaudere, & ex Ecclesiæ pace animo capere voluptatem, de substantiis nescio quibus argutantur, & magnitudines dimetiuntur, filium ex comparatione cū patre metiuntur & quod excedit mensuram, patri largiuntur. Quis hoc dixerit illis? Quod quantum non est non mensuratur, quod speciem non habet, non consideratur: quod incorporeum est, non ponderatur: quod infinitum est, non comparatur: quod non comparatur; pluris aut minoris rationem non admittit: siquidem ex rerum inter ipsas comparatione excessum colligimus. Eius autem cuius finis comprehendi non potest, ex-

ἐπιγινώσκομεν. οὗ δὲ τὸ τέλος ἄληπτον, τούτου τὸ πλέον ἀνεπινόητον. ἤκουσας τοῦ ὑποψάλματος, ὃ κοινῇ πάντες ὑμνολογοῦντες ἐπήειμεν, μέγας κύριος καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός. τί οὖν τοῦτο ἐστίν; ἀρίθμησον τὰ εἰρημένα, καὶ νοεῖς τὸ μυστήριον. μέγας κύριος, οὐκ εἶπε πόσον μέγεθος, οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν εἰπεῖν τὸ πόσον, ἀλλὰ τῷ ἀορίστῳ τῆς σημασίας ἐπὶ τὸ ἄπειρον ὁδηγεῖ τὴν διάνοιαν. ὁμοίως, μεγάλη, φησὶν, ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· ἰσχὺν δὲ ἀκούσας τὴν δύναμιν νόησον. Χριστὸς δὲ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία· ἀλλὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός. ἑρμηνεύει τὴν σύνεσιν Ἡσαΐας σαφῶς λέγων· πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως. ἤκουσα ἐν τοῖς μακαρισμοῖς μακαριζομένους τοὺς διψῶντας τὸν κύριον. τάχα οὖν οὐκ ἔξω τοῦ καιροῦ τὸ ἐνθύμιον· καί μου δέξασθε τὸν λόγον κἂν ἀπηρτῆσθαι τῶν παρόντων δοκῇ. εἴ τις διὰ μεσημβρίας ὁδεύων τοῦ ἡλίου θερμοτέραις ταῖς ἀκτῖσι τῆς κεφαλῆς ὑπερζέοντος, καὶ πᾶν τὸ ἐν τῷ σώματι ὑγρὸν τῇ φλογὶ καταφρύσσοντος. προκείσθω δὲ τῷ ὑποδήματι γῆ τραχεῖα καὶ δυσπόρευτος καὶ διψώδης. εἶτα ἐπιτύχοι πηγῆς ὁ τοιοῦτος, ἧς καλὸν καὶ διαφανὲς τὸ νᾶμα, καὶ προσηνῶς κατάψυχον, καὶ ἀφθόνως ὑπερχεόμενον. ἆρα προκαθεδεῖται τῷ ὕδατι καὶ φιλοσοφήσει περὶ τῆς φύσεως, ὅθεν, καὶ ὅπως, καὶ διὰ τίνος, καὶ τὰ τοιαῦτα διεξε-

ceſſum. mente contingere nemo poteſt. Memini ego illius pſalmi, quem ſuccinentes ac ſimul hymnos perſonantes ingrediebamur, Magnus Dominus & magna virtus eius: & ſapientiæ eius non eſt numerus. Quid hoc ergo eſt? Enumera quæ dicta ſunt & myſterium intelligis. Magnus Dominus, nõ dixit quanta ſit magnitudo: neque enim fieri poterat vt diceret quantus eſſet, ſed hoc ipſo quod ita eã deſignat, vt non circumſcribat aut terminet, ſenſim eo mentem prouehit, vt immenſam eſſe cognoſcat. Pari modo, magna, inquit, virtus eius, virtutem verò cum audis, potentiam intellige. Chriſtus autem Dei potentia eſt & Dei ſapientia, ſed & ſapientiæ eius non eſt finis. Sapientiam Eſaias interpretatur apertè dicens, ſpiritus ſapientiæ & prudentiæ. Audiui inter beatitudines eos beatos prædicari, qui ſitiunt Dominum. Attendite ergo atque accipite non alienum fortaſſe à tempore id quod menti meæ nunc obuerſatur, tametſi ab eo in quo verſamur, videtur quodammodo dependere. Si quis ſub meridiem ſole radiis ardentioribus capiti imminente, omnemq́; corporis humorem ſua flamma torrente, iter habeat: ſubiecta ſit eius calceis tellus aſpera, via difficilis & admodum arida, deinde occurrat eiuſmodi homini fons aliquis, cuius limpida ſint ac pellucida fluenta, & affatim refrigerantia, copioſéque profluentia: nunquid ante aquam conſidebit, déque eius natura philoſophabitur, vnde, & quo modo, quaque ex cauſſa, cateráque eiuſmodi per-

διεξετάζων, οἷα δὴ τοῖς ματαιολογοῦσι σύνηθες λέ-
γειν. ὅτι ἰκμάς τις ἐγκαταπεπασμένη τῷ βάθει τῆς
γῆς καὶ διαπηδῶσα, καὶ συνθλιβομένη, ὕδωρ γίνεται, ἢ
ὅτι φλέβες ἐκκεχυμέναι ταῖς κάτω κοιλότησιν, εἴ-
περ ἀναστομοτῶσιν τὸ ὕδωρ προχέουσιν, ἢ πάντα τὰ
τοιαῦτα χαίρειν ἐάσας ἐπικύπτει τῷ νάματι, καὶ
προσθεὶς τὰ χείλη θεραπεύει τὴν δίψαν καὶ ἀνα-
ψύχει τὴν γλῶσσαν, καὶ καταπαύει τὸν πόθον, καὶ εὐ-
χαριστεῖ τῷ δεδομένῳ τὴν χάριν· μίμησαι τοίνυν καὶ
σὺ τὸν διψῶντα. εἰπὲ καὶ εἴρηται καθὼς εἴρηται. μα-
κάριοι οἱ διψῶντες καὶ καταμαθὼν οἷα καὶ ὅσα ἀγαθὰ
πηγάζει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ποίησον τοῦτο τοῦ προφή-
του, τὸ στόμα σου ἄνοιξον καὶ ἕλκυσον πνεῦμα· πλάτυ-
νον τὸ στόμα καὶ πλήρωσον, ἔχων τὴν ἐξουσίαν τῶν χα-
ρισμάτων. βούλει μαθεῖν ὅσα προχεῖται τῆς τοῦ
πνεύματος πηγῆς ἀγαθὰ, ἀφθαρσία ψυχῆς, ἀϊδιό-
της ζωῆς, οὐρανῶν βασιλεία, εὐφροσύνη ἄληκτος
χαρὰ τέλος οὐκ ἔχουσα. ἀλλὰ γὰρ εἰς τὰ παρόντα
βλέπων ὀλίγην ποιοῦμαι τὴν ζημίαν τοῦ λείποντος.
πεπλήρωταί μοι τῶν ἀγαθῶν ὁ οἶκος. πλήρεις οἱ
θησαυροὶ οὐ χρυσίου τῆς Ἀραβίας ἥξουσι γὰρ τάχα μεθ'
ὀλίγον καὶ πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου, καὶ προφθάσωσι χεῖ-
ρα αὐτῶν θεῷ καὶ βασιλεῖαι τῆς γῆς μεθ' ἡμῶν τὸν
ἐπινίκιον ᾄσωσιν ὕμνον τῷ πάντας εἰς τὴν αὐτοῦ βασι-
λείαν καλοῦντι ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας
ἀμήν.

Τοῦ

quirens, quæ ab illis tractari solent, qui in eiusmodi nugis occupantur; vaporem scilicet quendam in profundis terræ partibus dispersum & prosilientem, atque compressum, aquam fieri, aut venas, quæ in concauitatibus terræ diffusæ sunt, si eis ora laxentur aquam profundere, an verò cunctis eiusmodi valedicens incumbit fluento & admotis labris sitim sedat, linguam refrigerat, cupiditatem exatiat, & gratias agit ei, qui tale donum largitus est? Imitare igitur tu quoque sitientem: dic esse dictum, sicut & dictum est à Domino, Beati qui sitiunt, & cum didiceris, qualia quantaque bona è Spiritu sancto velut ex fonte manent, fac quod iubet Propheta, Aperi os tuum, & attrahe spiritum: dilata os tuum, & imple, cùm donorum habeas potestatem, visne intelligere quanta ex Spiritus sancti fonte bona profluant? Immortalitas animæ, æternitas vitæ, regnum cœlorum lætitia sempiterna, gaudium nullo fine conclusum. Verumenimuero dum præsentia contemplor, exiguam eius quod deest duco iacturam. Referta mihi bonis est domus: pleni sunt auro Arabiæ thesauri: quamprimum autem venient ex Ægypto legati & præuenient manus ipsorum Deo, ac regna terræ triumphalem nobiscum hymnum concinent ei, qui omnes ad suum regnum inuitat. cui gloria & potestas in secula. Amen.

Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Μανιχαίων λόγος, διὰ δέκα συλλογισμῶν ὅτι τὸ κακὸν φθαρτὸν καὶ γεννητὸν καὶ ἀνύπαρκτον καὶ ὁ τούτου πατὴρ διάβολος οὐκ ἀγέννητος.

Εἴ τι ἂν κακὸν, κολαστέον· οὐδὲν δὲ κολαζόμενον ἄφθαρτον· οὐδὲν ἄρα κακὸν ἄφθαρτον.

Οὐδὲν φθαρτὸν ἀγέννητον. ἔστι δὲ τὸ κακὸν φθαρτόν· τὸ ἄρα κακὸν, οὐκ ἀγέννητον.

Οὐδὲν κατ' οὐσίαν κακὸν, τῷ κακὸν ποιὸν εἶναι. οὐδὲν δὲ ποιὸν οὐσία· τὸ ἄρα κακὸν οὐκ οὐσία.

Πάντα τὰ ἐναντία ἀλλήλων φθαρτά· τὰ δὲ ἀγέννητα ἄφθαρτα, τὰ ἄρα ἐναντία οὐκ ἄφθαρτα.

Οὐδὲν ἀγέννητον τρεπτόν. τρέπεται δὲ τὸ ἀγαθὸν κρατηθὲν ὑπὸ τοῦ κακοῦ· τὸ ἄρα ἀγαθὸν οὐκ ἀγέννητον.

Τὸ ἀγέννητον οὐκ ἔστιν ὀρεκτικὸν φθορᾶς τινος· οὐδέ γε φθαρτικόν· τὸ δέ γε κακὸν ὀρεκτικὸν φθορᾶς· τὸ ἄρα κακὸν οὐκ ἀγέννητον.

Αἱ θεῖαι γραφαὶ ταῖς κολάσεσι παραδίδοσθαι οὐ τοὺς ἄλλους μόνον κακοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον λέγουσι. πᾶν δὲ τὸ κολάσει παραδιδόμενον τρεπτὸν, οὐδὲν δὲ τρεπτὸν ἀγέννητον· οὐδὲν ἄρα τῶν κακῶν ἀγέννητον.

Τῶν δι' ὅλου ἐναντιουμένων οὐδὲν κοινὸν ὥστε πᾶσα ἀνάγκη τὸ [gap] ὑπάρχει μὴ ὂν ἄρα τὸ κακόν.

Πᾶς

Eiuſdem contra Manichæos ſermo, decem conſtans ſyllogiſmis, quo probatur, malum corruptibile eſſe & creatum & non ſubſiſtens, eiuſque patrem diabolum increatum non eſſe.

SI quid ſit malũ, puniendum eſt, nihil autem quod punitur incorruptibile eſt. nihil igitur malum eſt incorruptibile.

Nihil corruptibile eſt increatum: malum autem eſt corruptibile: Ergo malum non eſt increatum.

Nihil ſecundũ ſubſtantiam malum eſt: quòd malitia ſit qualitas. nulla porro qualitas eſt ſubſtantia: malum igitur non eſt ſubſtantia.

Omnia contraria à ſe inuicem corrumpũtur, quæ autẽ increata ſunt, non ſunt corruptibilia; Ergo contraria non ſunt incorruptibilia.

Nihil increatum mutabile eſt: bonum aũt à malo ſuperatũ mutatur: bonum igitur non eſt increatum.

Quod increatum eſt non eſt eiuſmodi, vt interitũ appetat, aut interitũ afferre poßit: atqui malum interitum appetit: malum ergo non eſt increatum.

Suppliciis plecti non alios tantum malos, ſed & ipſum diabolum Scriptura ſacra teſtantur: quicquid autem ſupplicio plectitur eſt mutabile, nihil porro mutabile increatum eſt; nihil igitur ex malis increatum eſt.

Nihil commune eſt iis, quæ penitus ſunt contraria. Itaq; neceſſarium omnino eſt vt cum bonum exiſtat, id quod malum eſt non exiſtat.

Πᾶς ὁ εὐλόγως ὀρεγόμενός τινος ἐπιτελουμένην ἔχει τὴν ὄρεξιν ἢ εὐλόγως ὀρέγεται, τῶν φθαρτῶν ἄρα ἐστὶν ἡ κακία· τῶν φθαρτῶν οὖσα ἀφανισθήσεται· ἀφανιζομένη δὲ οὐκ ἔστιν ἀγέννητος.

Εἰ ἀγέννητον τὸ κακὸν κατὰ φύσιν αὐτοῦ ὑπάρχει τὸ κακὸν εἶναι. οὐδεὶς δὲ κατὰ φύσιν ἐνεργῶν ἁμαρτάνει. τὸ μὴ ἁμαρτάνον οὐχ ὑπαίτιον. ὑπαίτιος δὲ ὁ σατανᾶς. οὐκ ἄρα ἀγέννητον.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ.

Ὥστε κίνδυνός ἐστιν ἡμῖν οὐδεὶς εἰς τετράδα τὸν τῆς τριάδος λόγον πλατύνεσθαι, καθὼς ὁ Ἀπολλινάριος λέγει. οὐδὲ τοὺς ἀγγέλους τῷ ἀνθρώπῳ δουλαγωγοῦμεν, ὡς ὁ ἐκείνου μῦθος καθ' ἡμῶν λέγει. οὐ γὰρ ἀνθρώπῳ δουλεύουσιν οἱ τῷ δεσπότῃ ἑαυτῶν ὑποκύπτοντες· οὐδὲ ἐπαισχύνονται προσκυνοῦντες τῷ διὰ σαρκὸς τῇ οἰκουμένῃ ἐπιδημήσαντι. μία δὲ εἴσοδος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ἡ διὰ τοῦ τόκου ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρως ἐν τοῖς τοῦ βίου γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον μὴ ταύτῃ τῇ εἰσόδῳ χρησάμενον. οὐκοῦν τὴν διὰ σαρκὸς αὐτοῦ γένεσιν εἴσοδον εἰς τὴν οἰκουμένην ὀνομάζει ὁ λόγος. εἰ οὖν εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκουμένην πάντες προσκυνοῦσιν οἱ ἄγγελοι, ἡ δὲ εἴσοδος

Quicunq; cum ratione appetit, appetitum ſuum expleri ac perfici videt, quatenus cum ratione appetit: cum autem corruptibilium appetitu teneatur malitia, delebitur. ſi autem deleatur, non eſt increata.

Increatum ſi ſit malum ſecundum naturam, eo ipſo exiſtit quod malum eſt. atqui nemo ſecundum naturam agens peccat: quod ergo increatum eſt, non peccat. Quod non peccat, non eſt obnoxium ſupplicio. Satanas autem eſt ſupplicio obnoxius: Non ergo res eſt increata.

GREGORII NYSSÆ EPISCOPI CONTRA APOLLINAREM.

ITaque nullum nobis eſt periculum, ne in quaternarium numerum Trinitatis myſterium extẽdamus, prout inquit Apollinaris; neque angelos homini in ſeruitutem redigimus, vt ea, quã aduerſus nos commentus eſt, narrat fabula. non enim homini ſeruiunt qui Domino ſuo caput inclinant: neque eum adorare erubeſcunt, qui carne ſuſcepta in hunc mundum peregrinaturus aduenit. Vnus autem ingreſſus in mundum eſt ille, quo per partum intrauit: neque aliter fieri poteſt, vt quis in hac vita verſetur, niſi hac ingreſſione ſit vſus. Ergo natiuitatẽ eius per carnem ingreſſum in mundum ſermo nuncupat. Si igitur ipſo

in

ἡ διὰ σαρκὸς ἐστὶ γένεσις· οὐχ ἡμεῖς δουλαγωγοῦμεν τῷ δεσπότῃ τὸ ἴδιον κτῆμα, ἀλλ' αὐτὴ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις τὴν ὑπερκειμένην αὐτοῦ. δεσποτείαν οὐκ ἀγνοεῖ. ὥστε σιγάτω προστιθεὶς ἐκεῖνα τῷ λόγῳ τὰ μάταια, τὰ ἄνω ποιοῦμεν κάτω, θεοφόρους ἀγγέλους θεοφόρῳ ἀνθρώπῳ καταδουλοῦντες.

Διὰ τοῦτο γὰρ τῆς δόξης ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. ὥσπερ γὰρ συγγενῶς ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον ἀκτὶς καὶ πρὸς τὸν λύχνον τὸ ἀπαυγαζόμενον φῶς καὶ ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτὴρ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν δείκνυσιν, οὕτω καὶ τὸ παρὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς ἀπαυγασθὲν φῶς. οἵα γὰρ ἡ δόξα τοιοῦτον δηλονότι καὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ οἷος ὁ χαρακτὴρ τοιαύτη πάντως καὶ ἡ ὑπόστασις. Ἀπολινάριος τὸν ἄνθρωπον αὐτῆς λέγων τῆς τοῦ θεοῦ δόξης ἀπαύγασμα, καὶ ἐν τῷ σαρκίνῳ θεῷ, ὃν διὰ τῆς ματαιότητος τῶν λογισμῶν εἰδωλοποιήσας ἀνέπλασε, τὴν τοῦ θεοῦ ὑπόστασιν χαρακτηρίζεσθαι, αὐτῆς τῆς κατὰ τοῦ πατρὸς ἅπτεται βλασφημίας. πάντως γὰρ εἴπερ τὸ ἡμῖν φανὲν παρὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς ἀπηυγάσθη, καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως σάρξ ἐστι, σαρκώδης ἐκ τοῦ ἀκολούθως καὶ ἡ τοῦ πατρὸς φύσις κατασκευάζεται. οὐ γὰρ ἂν εἴποι χαρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι τὸ ἀόρατον ἀπαυγάζεσθαι. ἀλλ' εἰ τοῦτο σῶμα, μηδὲ ἐκεῖνο πάντως ἀσώματον οἴεσθαι.

in mundum ingreſſo omnes eum angeli adorant: ingreſſus autem natiuitas eſt ipſa per carnem; non nos ſuam poſſeßionem Domino ſubiugamus, ſed ipſa angelorum natura ſuperiorẽ ſibi dominatum non ignorat. Quamobrem ſileat ille qui futilia iſta rurſus verbis ſuis accumulat, & blaterat, nos ea, quæ ſurſum ſunt, deorſum vertere: dum deiferos angelos homini deifero mancipamus.

Idcirco autem ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ appellatur. Vt enim radius cognationem habet cum ſole & cum lucerna lumen, quod ex ea reſplendet, & hominis figura ſubſtantia refert humanam: Ita planè lumen quod à gloria patris reſplenduit. qualis enim eſt gloria, talis nimirum & ſplendor, & qualis figura, talis vtique & ſubſtantia. Apollinaris dum hominem aſſerit diuinæ gloriæ ſplendorem eſſe, & in carnali Deo, quem inanibus ſuis commentis tanquam ſimulachrum à ſe effictum obtruſit, Dei ſubſtantiam repræſentari, patrem ipſum blaſphemiis appetit. Si enim quod apparuit nobis à patris gloria reſplenduit, eſtq́; figura ſubſtantiæ illius caro, efficitur profectò, vt ex conſequenti carnalis quoque ſit patris natura. Nam quod inuiſibile eſt, à corpore exprimi nequaquam poteſt; verùm ſi corpus eſt hoc, ne illud quidem vllo pacto incorporeum exiſtimandum eſt.

D. GRE-

D. GREGORII NYSSENI EPISTOLA SEV LIBER CONTRA FATVM.

MEMINISTI haud dubiè accidisse mihi quippiam, quādo nuper apud vos magnus ille mons, vt Euangelico verbo vtar, perfidiæ tandem ad fidem amplectendam traductus est: cùm videlicet sapienissimus Eusebius dignum canis consilium in senectute suscepit, si tamē id hominis fuisse consilium censendum est, ac non diuinum quoddam auxilium eius, qui humanū genus nostræ vtilitatis causa gubernat. Cùm ergo magnitudine rei tum obstupuissem, quî tantus ille vir, magna prius imbutus perfidia, excellentia fidei modum perfidiæ superasset; atq; in progressu colloquij nostri de fato incidisset sermo: præcepisti mihi, venerabile & sacrum caput, vt disputationem de hoc argumento in magna Constantini vrbe cum quodam philosopho habitam tibi per literas explicarem. Quod paulum otij nactus, paucis, oratione quantum fieri potest contracta, simplici minimeq; elaborata narratione faciam, idq; vel maximè cauebo, ne epistola modum excedat atque ad historiæ longitudinem protendatur. Verba feci nonnulla de nostra religione viro cuidam externæ philosophiæ, vt ex dictis eius coniicere licebat, haud indocto, eiq; persuadere conabar, vt à græca superstitione in nostram concederet sententiam. Multis enim confirmabat non in nostra potestate esse sententiarum animi

animi delectum, sed pendere hominum vitam ex necessitate quadam, sine qua nihil fieri posset eorum quæ fierent in nobis. Atque in hunc modum orationem meam eludebat; si quidem ipsi fatale esset fieri Christianum, futurum se omnino vel nolentibus nobis: sin fati necessitate prohiberetur, fato se vim adhibere nulla ratione posse. Hæc ille cùm diceret, id eum agere, vti verisimile erat, arbitratus sum, vt græcæ superstitioni penitus addictus, nihil de Christiana fide admitteret, atq; ita cursum nostræ orationis impediret. Eadem enim semper inculcare non destitit, omnia fatali subiecta esse necessitati, dominæ rerum, cuius nutui obedirent vniuersa, vitæ modus ac finis, dissimilitudo rerum, diuersa genera viuendi, corporum constitutio, inæqualitates honorum; vt imperio quisque potitus in potestate habeat omnia, quæ ei sint fatalia; aut seruiat eandem ob causam; diues item sit aut pauper; valeat corpore vel ægrotet: breuisq; & longæ vitæ eandem esse causam. Nam siue quis exiguo tempore viueret, siue vitam longius produceret, non ex impetu aut affectione quadam propria, sed ex illa necessitate eam ætatis diuersitatem existere. Tam voluntariam quàm coactam mortem ab eadem necessitate fortitò decerni. Varia genera violentæ necis propter incertos casus siue suffocationem, siue sententiam iudicum, siue insidias imminentes: clades præterea his magis communes & vniuersales, terræmotus, naufragia, inundationes aquarum, incendia, & omnia id genus alia mala ex illa causa pendere dicebat, addebatq; vitæ etiam instituta nequa-

τὴν παροῦσαν ἡγεῖσθαι χάριν. ὁρῶ κομῶσαν τὴν ἄμπελον εὐθηνουμένην τοῖς κλήμασι καὶ τῷ καρπῷ πλεονάζουσαν· ὁρῶ κυμαινομένην τῷ πλήθει τῶν ἀστάχυων τὴν ἄρουραν, βαθὺ τὸ λήιον, ἁδρὸν τὸ δράγμα, πολὺς ὁ σπόρος. ἀλλὰ τί πάθω; ἀπλήρωτον ἔχων ἐν τοῖς τοιούτοις τὴν φύσιν τῷ πάθει τῶν φιλοπλούτων κατέχομαι. οὐδεὶς περιουσίας ὅρος τὴν ἐπιθυμίαν ἵστησι. τὸ ἀεὶ προσγινόμενον πρὸς τὸ πλέον ἐρεθίζει τὴν ὄρεξιν, ὑπέκκαυμα τῆς τοῦ πλείονος ἐπιθυμίας γινόμενον. εὐφραίνει με τὰ ὁρώμενα. τοῖς παροῦσιν ἀγάλλομαι, καὶ τοῖς ἀποῦσιν ἀλγυνόμαι· καινόν τι πάθος ἐκ τῶν ἐναντίων σύμμικτον τὴν ψυχὴν περιέχει ἡδονῆς πρὸς λύπην συγκεκραμμένης. ἐὰν πρὸς ἡμᾶς ἀναβλέψω, ὑμῖν ἐπαναπαύω τὸν πόθον· ἐὰν τὸ λεῖπον λογίσωμαι, οὐκ ἔχω ὅπως στενάξω τὴν συμφοράν. καὶ γὰρ ἀφέντες οἱ ἄνθρωποι τὸ κατατρυφᾶν τοῦ κυρίου καὶ ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ τῆς ἐκκλησίας εὐφραίνεσθαι, οὐσίας τινὰς τεχνολογοῦσι καὶ μεγέθη καταμετροῦσιν υἱὸν πατρὶ παραμετροῦντες, καὶ περισσότερον τοῦ μέτρου τῷ πατρὶ χαριζόμενοι. τίς εἴποι αὐτοῖς, τὸ ἄποσον οὐ μετρεῖται· τὸ ἀειδὲς οὐ δοκιμάζεται· τὸ ἀσώματον οὐ σταθμίζεται· τὸ ἀόριστον οὐ συγκρίνεται· τὸ μὴ συγκρινόμενον τοῦ πλείονος καὶ ἐλάττονος οὐκ ἐπιδέχεται λόγον. ἐκ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα παραθέσεως τὸ πλέον

ἐπιγι-

mare. video comantem vitem, pampinis & ſarmentis ſylueſcentem, ac racemis exuberantem, agrum ſpicis luxuriantem, denſam ſegetem, amplum manipulum, multam ſementem. quid ergo eſt quod me malè habet? Inexplebili quadam in eiuſmodi rebus natura praditus, eodem cum auaris morbo laboro: nullus copiæ & redundantiæ terminus cupiditatem cohibet: id quod in dies accedit, ad plura prouocat appetitum, & in fomitem deſiderij maiorum opum conuertitur. Me quidem oblectant ea, quæ verſantur ob oculos: præſentibus lætor, & abſentibus torqueor: nouum perturbationis genus ex contrariis commixtum animum meum occupauit, tanquam voluptatē cum triſtitia contemperata. Atque in vos quidem ſi conuertam oculos, in vobis deſiderium noſtrum acquieſcit: ſi verò quod deeſt in memoriam redeat, non habeo quo pacto calamitatem deplorem. Homines enim omittentes in Domino gaudere, & ex Eccleſiæ pace animo capere voluptatem, de ſubſtantiis neſcio quibus argutantur, & magnitudines dimetiuntur, filium ex comparatione cū patre metiuntur & quod excedit menſuram, patri largiuntur. Quis hoc dixerit illis? Quod quantum non eſt non menſuratur, quod ſpeciem non habet, non conſideratur: quod incorporeum eſt, non ponderatur: quod infinitum eſt, non comparatur: quod non comparatur; pluris aut minoris rationem non admittit: ſiquidem ex rerum inter ipſas comparatione exceſſum colligimus. Eius autem cuius finis comprehendi non poteſt, exceſſum.

ἐπιγινώσκομεν. οὗ δὲ τὸ τέλος ἄληπτον, τούτου τὸ πλέον ἀνεπινόητον. ἤκουσα τοῦ ὑποψάλματος, ὃ κοινῇ πάντες ὑμνολογοῦντες ἐπῄειμεν, μέγας κύριος καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός. τί οὖν τοῦτο ἐστίν; ἀρίθμησον τὰ εἰρημένα, καὶ νοεῖς τὸ μυστήριον. μέγας κύριος, οὐκ εἶπε πόσον μέγεθος, οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν εἰπεῖν τὸ πόσον, ἀλλὰ τῷ ἀορίστῳ τῆς σημασίας ἐπὶ τὸ ἄπειρον. ὁδηγεῖ τὴν διάνοιαν. ὁμοίως, μεγάλη, φησίν, ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· ἰσχὺν δὲ ἀκούσας τὴν δύναμιν νόησον. Χριστὸς ἡ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία· ἀλλὰ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμός. ἑρμηνεύει τὴν σύνεσιν Ἡσαΐας σαφῶς λέγων· πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως. ἤκουσα ἐν τοῖς μακαρισμοῖς μακαριζομένους τοὺς διψῶντας τὸν κύριον. τάχα οὖν οὐκ ἔξω τοῦ καιροῦ τὸ ἐνθύμιον· καί μου δέξασθε τὸν λόγον κἂν ἀπηρτῆσθαι τῶν παρόντων δοκεῖ. εἴ τις διὰ μεσημβρίας ὁδεύων ὑπὸ ἡλίου θερμοτέραις ταῖς ἀκτῖσι τῆς κεφαλῆς ὑπερζέοντος, καὶ πᾶν τὸ ἐν τῷ σώματι ὑγρὸν τῇ φλογὶ καταφρύσσοντος. προσκείσθω δὲ τῷ ὑποδήματι γῆ τραχεῖα καὶ δυσπόρευτος καὶ διψώδης. εἶτα ἐπιτύχοι πηγῆς ὁ τοιοῦτος, ἧς καλὸν καὶ διαφανὲς τὸ νᾶμα, καὶ προσηνῶς κατάψυχον, καὶ ἀφθόνως ὑπερχεόμενον. ἆρα προκαθεδεῖται τῷ ὕδατι καὶ φιλοσοφήσει περὶ τῆς φύσεως, ὅθεν, καὶ ὅπως, καὶ διὰ τίνος, καὶ τὰ τοιαῦτα

διεξε-

tessum. mente contingere nemo potest. Memini ego illius psalmi, quem succinentes ac simul hymnos personantes ingrediebamur, Magnus Dominus & magna virtus eius: & sapientiæ eius non est numerus. Quid hoc ergo est? Enumera quæ dicta sunt & mysterium intelligis. Magnus Dominus, nō dixit quanta sit magnitudo: neque enim fieri poterat vt diceret quantus esset, sed hoc ipso quod ita eā designat, vt non circumscribat aut terminet, sensim eo mentem prouehit, vt immensam esse cognoscat. Pari modo, magna, inquit, virtus eius, virtutem verò cum audis, potentiam intellige. Christus autem Dei potentia est & Dei sapientia, sed & sapientiæ eius non est finis. Sapientiam Esaias interpretatur apertè dicens, spiritus sapientiæ & prudentiæ. Audiui inter beatitudines eos beatos prædicari, qui sitiunt Dominum. Attendite ergo atque accipite non alienum fortasse à tempore id quod menti meæ nunc obuersatur, tametsi ab eo in quo versamur, videtur quodammodo dependere. Si quis sub meridiem sole radiis ardentioribus capiti imminente, omnemq; corporis humorem sua flamma torrente, iter habeat: subiecta sit eius calceis tellus aspera, via difficilis & admodum arida; deinde occurrat eiusmodi homini fons aliquis, cuius limpida sint ac pellucida fluenta, & affatim refrigerantia, copioséque profluentia: nunquid ante aquam considebit, déque eius natura philosophabitur, vnde, & quo modo, quaque ex caussa, cateráque eiusmodi per-

διεξετάζων, οἷα δὴ τοῖς ματαιολογοῦσι συνήθες λέγειν. ὅτι ἰκμάς τις ἐγκαταπεπασμένη τῷ βάθει τῆς γῆς καὶ διαπηδῶσα, καὶ συνθλιβομένη, ὕδωρ γίνεται, ἢ ὅτι φλέβες ἐκκεχυμέναι ταῖς κάτω κοιλότησιν, εἴπερ ἀναστομοτῶσιν τὸ ὕδωρ προχέουσιν, ἢ πάντα τὰ τοιαῦτα χαίρειν ἐάσας ἐπικύπτει τῷ νάματι, καὶ προσθεὶς τὰ χείλη θεραπεύει τὴν δίψαν καὶ ἀναψύχει τὴν γλῶσσαν, καὶ καταπαύει τὸν πόθον, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ δεδομένῳ τὴν χάριν; μίμησαι τοίνυν καὶ σὺ τὸν διψῶντα. εἰπὲ καὶ εἴρηται καθὼς εἴρηται. μακάριοι οἱ διψῶντες καὶ καταμαθὼν οἷα καὶ ὅσα ἀγαθὰ πηγάζει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ποίησον τοῦτο τοῦ προφήτου, τὸ στόμα σου ἄνοιξον καὶ ἕλκυσον πνεῦμα· πλάτυνον τὸ στόμα καὶ πλήρωσον, ἔχων τὴν ἐξουσίαν τῶν χαρισμάτων. βούλει μαθεῖν ὅσα προχεῖται τῆς τοῦ πνεύματος πηγῆς ἀγαθά, ἀφθαρσία ψυχῆς, ἀϊδιότης ζωῆς, οὐρανῶν βασιλεία, εὐφροσύνη ἄληκτος, χαρὰ τέλος οὐκ ἔχουσα. ἀλλὰ γὰρ εἰς τὰ παρόντα βλέπων ὀλίγην ποιοῦμαι τὴν ζημίαν τοῦ λείποντος. πεπλήρωταί μοι τῶν ἀγαθῶν ὁ οἶκος. πλήρεις οἱ θησαυροὶ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀραβίας ἥξουσι γὰρ τάχα μεθ' ὀλίγον καὶ πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου, καὶ προφθάσωσι χεῖρα αὐτῶν θεῷ καὶ βασιλεῖαι τῆς γῆς μεθ' ἡμῶν τὸν ἐπινίκιον ᾄσωσιν ὕμνον τῷ πάντας εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καλοῦντι ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν.

Τοῦ

quirens, quæ ab illis tractari solent, qui in eiusmodi nugis occupantur; vaporem scilicet quendam in profundis terræ partibus dispersum & prosilientem, atque compressum, aquam fieri, aut venas, quæ in concauitatibus terræ diffusæ sunt, si eis ora laxentur aquam profundere, an verò cunctis eiusmodi valedicens incumbit fluento & admotis labris sitim sedat, linguam refrigerat, cupiditatem exatiat, & gratias agit ei, qui tale donum largitus est? Imitare igitur tu quoque sitientem: dic esse dictum, sicut & dictum est à Domino, Beati qui sitiunt, & cum didiceris, qualia quantaque bona è Spiritu sancto velut ex fonte manent, fac quod iubet Propheta, Aperi os tuum, & attrahe spiritum: dilata os tuum, & imple, cùm donorum habeas potestatem, visne intelligere quanta ex Spiritus sancti fonte bona profluant? Immortalitas animæ, æternitas vitæ, regnum cœlorum lætitia sempiterna, gaudium nullo fine conclusum. Verumenimuero dum præsentia contemplor, exiguam eius quod deest duco iacturam. Referta mihi bonis est domus: pleni sunt auro Arabiæ thesauri: quamprimum autem venient ex Ægypto legati & præuenient manus ipsorum Deo, ac regna terræ triumphalem nobiscum hymnum concinent ei, qui omnes ad suum regnum inuitat. cui gloria & potestas in secula. Amen.

Eiuſdem contra Manichæos ſermo, decem conſtans ſyllogiſmis, quo probatur, malum corruptibile eſſe & creatum & non ſubſiſtens, eiusque pätrem diabolum increatum non eſſe.

SI quid ſit malũ, puniendum eſt, nihil autem quod punitur incorruptibile eſt. nihil igitur malum eſt incorruptibile.

Nihil corruptibile eſt increatum: malum autem eſt corruptibile: Ergo malum non eſt increatum.

Nihil ſecundũ ſubſtantiam malum eſt: quòd malitia ſit qualitas. nulla porro qualitas eſt ſubſtantia: malum igitur non eſt ſubſtantia.

Omnia contraria à ſe inuicem corrumpũtur, quæ autẽ increata ſunt, non ſunt corruptibilia; Ergo contraria non ſunt incorruptibilia.

Nihil increatum mutabile eſt: bonum aũt à malo ſuperatũ mutatur: bonum igitur non eſt increatum.

Quod increatum eſt non eſt eiuſmodi, vt interitũ appetat, aut interitũ afferre poßit: atqui malum interitum appetit: malum ergo non eſt increatum.

Suppliciis plecti non alios tantum malos, ſed & ipſum diabolum Scriptura ſacra teſtantur: quicquid autem ſupplicio plectitur eſt mutabile, nihil porro mutabile increatum eſt; nihil igitur ex malis increatum eſt.

Nihil commune eſt iis, quæ penitus ſunt contraria. Itaq; neceſſarium omnino eſt vt cum bonum exiſtat, id quod malum eſt non exiſtat.

Πᾶς ὁ εὐλόγως ὀρεγόμενός τινος ἐπιπλουμένην ἔχει τὴν ὄρεξιν ἢ εὐλόγως ὀρέγεται, τῶν φθαρτῶν ἄρα ἐστὶν ἡ κακία· τῶν φθαρτῶν οὖσα ἀφανισθήσεται· ἀφανιζομένη δὲ οὐκ ἐστὶν ἀγέννητος.

Εἰ ἀγέννητον τὸ κακὸν κατὰ φύσιν αὐτῷ ὑπάρχει τὸ κακὸν εἶναι. οὐδεὶς δὲ κατὰ φύσιν ἐνεργῶν ἁμαρτάνει. τὸ μὴ ἁμαρτάνον οὐχ ὑπαίτιον. ὑπαίτιος δὲ ὁ σατανᾶς. οὐκ ἄρα ἀγέννητον.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ
ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ.

Ὥστε κίνδυνός ἐστιν ἡμῖν οὐδεὶς εἰς τετράδα τὸν τῆς τριάδος λόγον πλατύνεσθαι, καθὼς ὁ Ἀπολλινάριος λέγει. οὐδὲ τοὺς ἀγγέλους τῷ ἀνθρώπῳ δουλαγωγοῦμεν, ὡς ὁ ἐκείνου μῦθος καθ' ἡμῶν λέγει. οὐ γὰρ ἀνθρώπῳ δουλεύουσιν οἱ τῷ δεσπότῃ ἑαυτῶν ὑποκύπτοντες· οὐδὲ ἐπαισχύνονται προσκυνοῦντες τῷ διὰ σαρκὸς τῇ οἰκουμένῃ ἐπιδημήσαντι. μία δὲ εἴσοδος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ἡ διὰ τοῦ τόκου ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρως ἐντὸς τοῦ βίου γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον μὴ ταύτῃ τῇ εἰσόδῳ χρησάμενον. οὐκοῦν τὴν διὰ σαρκὸς αὐτοῦ γένεσιν εἴσοδον εἰς τὴν οἰκουμένην ὀνομάζει ὁ λόγος. εἰ οὖν εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν οἰκουμένην πάντες προσκυνοῦσιν οἱ ἄγγελοι, ἡ δὲ εἴσοδος

ἡ διὰ

Quicunq; cum ratione appetit, appetitum suum expleri ac perfici videt, quatenus cum ratione appetit: cum autem corruptibilium appetitu teneatur malitia, delebitur. si autem deleatur, non est increata.

Increatum si sit malum secundum naturam, eo ipso existit quod malum est. atqui nemo secundum naturam agens peccat: quod ergo increatum est, non peccat. Quod non peccat, non est obnoxium supplicio. Satanas autem est supplicio obnoxius: Non ergo res est increata.

GREGORII NYSSÆ EPISCOPI CONTRA APOLLINAREM.

ITaque nullum nobis est periculum, ne in quaternarium numerum Trinitatis mysterium extēdamus, prout inquit Apollinaris; neque angelos homini in seruitutem redigimus, vt ea, quā aduersus nos commentus est, narrat fabula. non enim homini seruiunt qui Domino suo caput inclinant: neque eum adorare erubescunt, qui carne suscepta in hunc mundum peregrinaturus aduenit. Vnus autem ingressus in mundum est ille, quo per partum intrauit: neque aliter fieri potest, vt quis in hac vita versetur, nisi hac ingreßione sit vsus. Ergo natiuitatē eius per carnem ingressum in mundum sermo nuncupat. Si igitur ipso

in

ἡ διὰ σαρκὸς ἐστὶ γένεσις· οὐχ ἡμεῖς δουλαγωγοῦμεν τῷ δεσπότῃ τὸ ἴδιον κτῆμα, ἀλλ' αὐτὴ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις τὴν ὑπερκειμένην αὐτοῦ δεσποτείαν οὐκ ἀγνοεῖ. ὥστε σιγάτω προστιθεὶς ἐκεῖνα τῷ λόγῳ τὰ μάταια, τὰ ἄνω ποιοῦμεν κάτω, θεοφόρους ἀγγέλους θεοφόρῳ ἀνθρώπῳ καταδουλοῦντες.

Διὰ τοῦτο ἐστὶ τῆς δόξης ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως. ὥσπερ γὰρ συγγενῶς ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον ἀκτὶς καὶ πρὸς τὸν λύχνον τὸ ἀπαυγαζόμενον φῶς, καὶ ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτὴρ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν δείκνυσιν, οὕτω καὶ τὸ παρὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς ἀπαυγασθὲν φῶς. οἵα γὰρ ἡ δόξα τοιοῦτον δηλονότι καὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ οἷος ὁ χαρακτὴρ τοιαύτη πάντως καὶ ἡ ὑπόστασις. Ἀπολινάριος τὸν ἄνθρωπον αὐτῆς λέγων τῆς τοῦ θεοῦ δόξης ἀπαύγασμα, καὶ ἐν τῷ σαρκίνῳ θεῷ, ὃν διὰ τῆς ματαιότητος τῶν λογισμῶν εἰδωλοποιήσας ἀνέπλασε, τὴν τοῦ θεοῦ ὑπόστασιν χαρακτηρίζεσθαι, αὐτῆς τῆς κατὰ τοῦ πατρὸς ἅπτεται βλασφημίας. πάντως γὰρ εἴπερ τὸ ἡμῖν φανὲν παρὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς ἀπηυγάσθη, καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως σάρξ ἐστι, σαρκώδης ἐκ τοῦ ἀκολούθως καὶ ἡ τοῦ πατρὸς φύσις κατασκευάζεται. οὐ γὰρ ἂν εἴποι χαρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι τὸ ἀόρατον ἀπαυγάζεσθαι. ἀλλ' εἰ τοῦτο σῶμα, μηδὲ ἐκεῖνο πάντως ἀσώματον οἴεσθαι.

in mundum ingreſſo omnes eum angeli adorant: ingreſſus autem natiuitas eſt ipſa per carnem; non nos ſuam poſſeßionem Domino ſubiugamus, ſed ipſa angelorum natura ſuperiorẽ ſibi dominatum non ignorat. Quamobrem ſileat ille qui futilia iſta rurſus verbis ſuis accumulat, & blaterat, nos ea, quæ ſurſum ſunt, deorſum vertere: dum deiferos angelos homini deifero mancipamus.

Idcirco autem ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ appellatur. Vt enim radius cognationem habet cum ſole & cum lucerna lumen, quod ex ea reſplendet, & hominis figura ſubſtantia refert humanam: Ita planè lumen quod à gloria patris reſplenduit. qualis enim eſt gloria, talis nimirum & ſplendor, & qualis figura, talis vtique & ſubſtantia. Apollinaris dum hominem aſſerit diuinæ gloriæ ſplendorem eſſe, & in carnali Deo, quem inanibus ſuis commentis tanquam ſimulachrum à ſe effictum obtruſit, Dei ſubſtantiam repræſentari, patrem ipſum blaſphemiis appetit. Si enim quod apparuit nobis à patris gloria reſplenduit, eſtq́ figura ſubſtantiæ illius caro, efficitur profectò, vt ex conſequenti carnalis quoque ſit patris natura. Nam quod inuiſibile eſt, à corpore exprimi nequaquam poteſt; verùm ſi corpus eſt hoc, ne illud quidem vllo pacto incorporeum exiſtimandum eſt.

D. GRE-

D. GREGORII NYSSENI EPISTOLA SEV LIBER CONTRA FATVM.

MEMINISTI *haud dubiè accidisse mihi quippiam, quãdo nuper apud vos magnus ille mons, vt Euangelico verbo vtar, perfidiæ tandem ad fidem amplectendam traductus est: cùm videlicet sapienissimus Eusebius dignum canis consilium in senectute suscepit, si tamẽ id hominis fuisse consilium censendum est, ac non diuinum quoddam auxilium eius, qui humanũ genus nostræ vtilitatis causa gubernat. Cùm ergo magnitudine rei tum obstupuissem, quî tantus ille vir, magna prius imbutus perfidia, excellentia fidei modum perfidiæ superasset; atq; in progressu colloquij nostri de fato incidisset sermo: præcepisti mihi, venerabile & sacrum caput, vt disputationem de hoc argumento in magna Constantini vrbe cum quodam philosopho habitam tibi per literas explicarem. Quod paulum otij nactus, paucis, oratione quantum fieri potest contracta, simplici minimeq; elaborata narratione faciam, idq; vel maximè cauebo, ne epistolæ modum excedat atque ad historiæ longitudinem protendatur. Verba feci nonnulla de nostra religione viro cuidam externæ philosophiæ, vt ex dictis eius coniicere licebat, haud indocto, eiq; persuadere conabar, vt à græca superstitione in nostram concederet sententiam. Multis enim confirmabat non in nostra potestate esse sententiarum animi*

animi delectum, ſed pendere hominum vitam ex neceſſitate quadam, ſine qua nihil fieri poſſet eorum quæ fierent in nobis. Atque in hunc modum orationem meam eludebat; ſi quidem ipſi fatale eſſet fieri Chriſtianum, futurum ſe omnino vel nolentibus nobis: ſin fati neceſſitate prohiberetur, fato ſe vim adhibere nulla ratione poſſe. Hæc ille cùm diceret, id eum agere, vti veriſimile erat, arbitratus ſum, vt græcæ ſuperſtitioni penitus addictus, nihil de Chriſtiana fide admitteret, atq; ita curſum noſtræ orationis impediret. Eadem enim ſemper inculcare non deſtitit, omnia fatali ſubiecta eſſe neceſſitati, dominæ rerum, cuius nutui obedirent vniuerſa, vitæ modus ac finis, diſſimilitudo rerum, diuerſa genera viuendi, corporum conſtitutio, inæqualitates honorum; vt imperio quiſque potitus in poteſtate habeat omnia, quæ ei ſint fatalia; aut ſeruiat eandem ob cauſam; diues item ſit aut pauper; valeat corpore vel ægrotet: breuiſq; & longæ vitæ eandem eſſe cauſam. Nam ſiue quis exiguo tempore viueret, ſiue vitam longius produceret, non ex impetu aut affectione quadam propria, ſed ex illa neceſſitate eam ætatis diuerſitatem exiſtere. Tam voluntariam quàm coactam mortem ab eadem neceſſitate ſortitò decerni. Varia genera violentæ necis propter incertos caſus ſiue ſuffocationem, ſiue ſententiam iudicum, ſiue inſidias imminentes: clades præterea his magis communes & vniuerſales, terræmotus, naufragia, inundationes aquarum, incendia, & omnia id genus alia mala ex illa cauſa pendere dicebat, addebatq; vitæ etiam inſtituta nequa-

nequaquam esse in capientis arbitrio, sed omnes potenti fato seruire, siue in philosophiam, siue in eloquentiam incumbant, siue agros colant, siue nauticam faciant, siue coniugalem, siue cælibem vitam instituant. Et virtutis & vitij eandem esse causam, vt pro immutabili illa sortitione alius viuendi genus colat sublimius, inops, liberum; alius sepulchra violet, aut piraticam exerceat, aut prodigè viuat, aut meretricum consuetudine effeminetur. Quibus omnibus percensitis firmam se putabat non admittendæ nostræ orationis reddidisse rationem, cùm non esset in manu nostra, quod liberet, pro arbitratu suscipere, sed illa foret expectanda necessitas: quæ si quem in eam mentem tanquam signo dato impulisset, orationi necesse esse vt vel nolens assentiatur: quod sine illa, quamuis magnopere vellet, fieri nõ posset. Postquam hæc ille & eius generis alia disseruisset, sciscitatus ex eo sum, Deúmne quempiam esse putaret, fati nomine appellatum, qui omnium rerum potiretur, & cuius voluntate vniuersa crederet administrari. At ille me ob eam interrogationem ignorantiæ nomine non leuiter accusabat. non videris, inquit, mihi quicquam cœlestium rerum percepisse. alioquin enim cognouisses profectò vim fati, vnde scilicet & quomodo deprehensa sit vis rerum immutabili quadam serie nexuq; euenientium. Ego sermonis nouitate obstupefactus, cùm rogassem vt me paullò clarius edoceret, vtrum fatum quod animo fingeret, vim quandam voluntariam, liberam, sui iuris, summæque potentiæ; an verò aliud quippiam ab illa diuersum esse

eſſe ſtatueret: eadem repetita oratione, Qui, inquit, contemplatus eſt cæleſtium corporum motum, Zodiacum circulum, eiusq́; duodecim, quæ in eo conſpiciuntur ſegmenta æquabiliter inter ſe diſsita; nec non ſingulorum aſtrorum facultatem ac vires quas per ſe quodq́; in ortu ſuo habet: quid eorum efficiat congreſſus propriis ſingulorum virtutibus inter ſe temperatis, ſiue ea commiſceantur, vt cùm aſtrum alterum appropinquat alteri; ſiue ſecernãtur, vt cùm alterum ab altero recedit: quid item inferioris receſſus, quid ſuperioris in tranſitu defectio, quid eiuſdem reſtitutio: quid varia congredientium & digredientium forma ſiue trianguli, ſiue ſcaleni, aut ſi quam aliam geometricam figuram referunt: qui hæc, inquit, & huiuſcemodi alia perſpexit, ſciet fati nomine id ſignificari, quod ſerie quadam immutabili pro certa ſtellarum coniunctione neceſſariò efficitur. Cùm id quoque mihi inauditum & nouum accidiſſet, (non enim quicquam eorum quæ diceret, intelligebam, quippe ea diſciplina non eruditus) rogaui vt eo modo mihi vim verbi declararet, quo fati notionem aſſequi poſſem. Nam cæleſtes circulos alium in alio eſſe, & motu contrario conuerſioni firmamenti ſeu aplanes interius cieri; eosq́; omnes in Zodiaco circumuolui: hæc, inquam, etiam ab aliis audiui, ac proinde luminarium ſplendorem pro conuerſione cuique cœlo propria tum accedere tum recedere, atque inferiore aſtro ſubeunte tolli è conſpectu noſtro ſuperius, ſi quidem inferiori directè opponatur: & quæcunque hinc aptè colligerentur, ſiue formam aliquam

efficerent, vt cùm circulus spatium quod in se continet, ita motu suo ambit, vt sidus in transitu aut rectà obiiciatur superiori, aut declinet: siue breui temporis interuallo, siue longiori cuiusq; circuitus absolueretur; quandoquidem pro singulorum magnitudine necessariò vel celerior vel tardior esset conuersio. His omnibus silentio preteritis orabam, vt tantùm fati vim perspicuè mihi explicaret, Deúsne aliquis fati nomine intelligeretur, huius vniuersi imperator, summa potestate preditus, quiq; omnia haberet in manu sua, & pro arbitratu gubernaret: an verò fati virtutem alterius alicuius superioris virtutis ministram statueret, vt & ipsa quodam modo alteri fato subiecta sit, præcellentioris causæ in administratione socia. Nam si eam in res omnes imperium obtinere credendum esset, ratione nos induci, vt nihil illam supereminere censeamus. Sin eam astrorum motum sequi, ac ita demum violenta quadam necessitate in res omnes dominari asseueraret, satius fuisse precedenti quā sequenti omnipotentem illam vim attribuere, ac vel sidera rerum istarum causas esse dicere, vel conuersionem Firmamenti vel circulos, qui in ea concipiuntur, vel certè circulum qui cœlo obliquè inscribitur. Si quis enim concederet astra neque per se moueri, neq; perpetua conuersione inter se aut coniungi aut disiungi, sed eandem semper referre figuram: fatum non existeret. Quare si ex siderum motione fatum oritur, frustra profectò id dominari in cetera putatur, quod superiori causæ seruit, neq; omnino esset nisi motus esset. At non eò, inquit philosophus,

phus, nostra spectat oratio, quasi ipsum fatum per se esset aliqua natura; sed cùm sit quædam rerum mutua conuenientia & coniunctio, atque vniuersum omni ex parte cohæreat, quemadmodum etiam in vno aliquo corpore quædam omnium membrorum inter se consentientium cernitur concordia; cumq́ superior mundi portio sit præstantior; idcirco inferiora simul cum primaria portione reguntur, ad eiusq́ velut nutum cœlesti motu sese fingunt & accommodant, quandoquidem necessariò ac multifariam, vti dictum est, vi cuiusq́ sideris vnà mouentur. Vt in medicamento specierum qualitates artificiosa quadam ratione commistæ, communi illo temperamento quippiam efficiunt aliud, neque tale qualis vnaquæque ante mixturam fuerat: sic cœlestium virtutum diuersæ sunt proprietates, quarum varia ex astrorum vel accessu vel recessu profecta coniunctio varias ac diuersas vitæ reddit actiones, tanquam influxus quidam inde ad nos sine interruptione deriuetur. Quæ etiam causa est quamobrem ij, qui hæc diligentius inuestigant, futura minimè falsò prædicant. Quemadmodum enim peritus medicus, si medicamentum calidum aut eiusmodi quod dissolutionem, stuporem, torporémue conciliet, cum aliquo alio commisceatur, proprietatem ex illa diuersarum rerũ mixtura oriundam prædicit: quid item efficiat, & quamdiu vim retineat; cui perniciosum, cui salutare sit: ita is etiam qui ad res cœlestes animum seduló applicauit, & cuiusq́ naturam perspexit: sciet coniunctionis earum quæ sit vis & efficacitas. Porrò

iste influxus ne ad breue quidem temporis spatium sibi similis est: sed quia congredientium siderum nunquam stabilis est motus, influxus quoque vnà cum illa motus diuersitate varietur semper, ad eamq; efficientiam suam accommodet necesse est. Cuius influxus portionem nascens quisque in eo temporis momento sortitur & quasi spiritu attrahit, ac talis euadit, qualem eum portionis illius proprietas & præsignificauit & effecit. Prorsus enim necesse est, vt quomodo effigies signo insculpta ceræ imprimitur: sic hominis quoque vita, in quam partem influentis ex astrorum motu virtutis incidit, ad illius proprietatem conformetur ac talis fiat, qualem in se continebat illa influxus portio, quam quisque initio vitæ veluti spiritu attraxisset, & qua virtute semel velut insignitus esset, cum ea necessariò deinceps conuenire, iis rebus tum gerendis tum ferendis, quarum principia causásue sidereus ille & fortuitus influxus contulisset. Quæ cùm ille diceret, Non desines, inquam, nugas & ineptias mihi commemorare, & confirmare indiuiduam illam portionem momentanei influxus, quo in nos, vt ais, causæ omnes è cœlis influant, cùm tamen neque dicas animatúmne sit ac voluntatis arbitriiq; particeps, nec qua ratione res animatas regat id quod neque per se subsistit, neque animâ, neque vllo naturæ instinctu præditum possis ostendere, sed omnibus consiliis, cogitationibus, prouidentiæ, institutioni, curæ, studio virtutis quasi quendam tyrannum aut dominum præficias inanimum quiddam, arbitrij expers,

expers, inſtabile, fluxum, inſecabile, nec per ſe ſubſiſtens: ad cuius potentiam rerum & conſtitutionem & gubernationem oratione tua refers. An non vides quàm hoc auribus animiſq; hominum ſit abſurdum? Si enim tantam vim habet fortuitus ille influxus, vt non ſequendo ſed præcedendo rerum conſtitutionem moderetur: certè præcedet naſcentem, ac non iam nati caſibus ſeruiet. Incertum enim hîc eſt quid quo ſit prius, cùm ad punctum temporis & æqualiter inter ſe ac ſimul moueantur. Nam & homo necdum in lucem editus motu quodam cietur, decrementi videlicet & incrementi naturalis, quæ quidem ſpecies motus ſunt: quo fit vt non quieſcat, ſed moueatur prius etiam quàm ſpiritum ducat. Et quoniam æqualiter ac ſimul mouentur, certò iudicare non poſſumus, vter præcedat: cùm & ille circulorum conuerſione, & hic naturæ motione feratur. Quod ſi tempore conueniunt ambo, quod in eis diſcrimen eſt, vt alterum ab altero pendere credamus? Si enim aſtra hominem progignerent, ortus rerum eſſet continuus, neque vel ad momentum temporis hominum procreatio intermitteretur. Iam verò cum inter naſcentes crebra interſint interualla; perſpicuum fit hominum ortum non ſequi motum ſiderum. hic enim perprtuus eſt, ille interrumpitur: ac ſuo quodam peculiari nexu atque ordine tam homines quàm aſtra per ſe mouentur, cùm nulla neceſſitas inter ſe copulet ea, quæ natura diſiunxit. At ſi id veſtra ſibi vult oratio, vt in illa temporis particula ſitam eſſe credamus cauſam omnium quæ contra leges committun-

tur: vide quot myriadas dominorum ac tyrannorum in dies singulos, in singulas item noctes per minutas illas & indiuiduas temporis sectiones existant, die ac nocte in viginti quatuor, vt dicitis, horas diuisis; quauis hora in sexaginta minuta, quouis minuto in sexaginta secunda, quouis secundo, vt asserunt ex vobis ij qui hæc subtilius pertractanda susceperunt, retentq eodem sexagenario numero, in sexaginta tertia. Ex quibus in vnum collecti *momentanei illi* Dij *siue tyranni, siue nescio quibus aliis nominibus afficiendi, amplius vnam & viginti myriadas conficiunt. Iam si vna hora tot nobis myriadas suppeditat, viginti quatuor proportione vnius omnino multiplicatæ, infinitas fatorum myriadas proferent. At enim quoduis ex illis ineuitabili potentia præditum esse confirmatis: ex quo efficitur nullum eorum esse quod non agat. Neque enim potentiæ proprium esse dixeris vt non agat, quandoquidem potentia omnis in actione perspicitur. Æqualia sunt igitur etiam potētiæ effecta: quare quot sunt segmenta temporis, totidem quoque homines horis singulis nascantur necesse est. Porrò si cuiuis fato æqualis potentia aßignanda est, erunt omnes ex æquo reges, longæui, potentes, fortunati, fœlices; & quicquid præterea in bonis numeratur, acquirent. Nam si quis eorum defectus est, aliquod certè imbecillius & imperfectius iudicandum est. Neque enim æqualem potentiam tribueris tam ei qui magna, quàm qui parua beneficia confert.* Exempli *causa, alius centesimum superaddit annum, senex, opulentus, fœlix, omnibus in rebus secundam*

dam expertus fortunam, nepotibus stipatus, pronepotum aspectu letus, sanus, incolumis, honoratus, doloris expers, opibus affluens; & si quid aliud in hac vita pretiosum est, rebus omnibus beatus. Alius simul atque ex materno vtero prodiit, suffocatur. multi quippe ex meretricibus aut adulteris nascuntur infantes, quos vtpote nothos suis ipsæ manibus matres obtruncant, cædeq; flagitium supprimunt. Quæ fati potentia in his enitet? an istis æquè ac illi diuturnam vitam dare non potest? Si asseritis posse, omnibus in rebus ex æquo vis eius elucebit. neque enim aliud poterit, aliud non poterit, si reuera potentia valet: at potentia ex effectis cognoscitur. Nulla ergo existet vitæ dissimilitudo, sed summam sibi fœlicitatem pariter omnes pollicebuntur, eò quòd ex vestra sententia omnes fato sint subiecti, ipsumq; fatum semper omnia possit. Si & omnia & semper posset fatum istud, omnia in omnibus poterit. Atqui multa & varia viuendi sunt genera, cùm dignitate, & opibus, tum temporum corporumq; temperatura, omnibusq; aliis rebus, quibus beatus quispiam aut miser habetur. Itaque commentitium illud vestrum fatum non omnia posse, effectorum diuersitas liquidò declarat. Etenim si vitam longam à potentia proficisci existimamus, breuem profectò ab impotentia promanare oportet. Ita fatum aliud infirmum, aliud potens statuendum erit. Quia enim vitæ longitudo eiusdem breuitati contraria est, principia vtique inter se contraria sibi vendicabunt. siquidem nemo ad eandem causam retulerit & beatitudinem &

miseriam; sed si illâ per potentiam potiamur, hac omnino propter defectum potentiæ non erit. Miseria quippe in eo vel maximè consistit, quòd beatitudinem quis consequi non poßit. Enimuerò plures vitam degunt miseram: fati ergo infirmitas quàm potentia est maior & efficacior. Vbi nunc est inuicta illa, & omnipotens atque ineluctabilis neceßitas, vt in ea omnium rerum humanarum potestatem esse positam putemus, quam maiori ex parte infirmam esse comprobauimus. Sed dices hoc istum, alium aliud velle; in vtroq; tamen id valere quod velit. Quæ verò huius voluntatum diuersitatis est causa? Faciamus esse duos homines, qui nihil inter se differant; neuter siue bonum siue malum vltrò sit amplexus, sed hic paulò antè ex materno vtero prodierit, si casu sic eum natura effuderit; ille vel continuò ve l paulò post. Non eadem ambobus vita sorte obtingit, sed alter fœlix aut omnino rex fortaßis, auro & purpura natus mox inuoluitur; alter pauperis alicuius aut etiam serui filius ne laceris quidem pannis à parentibus integitur. Quid ergo deliquit quòd paulò citius vel tardius altero sit progenitus, idq; non suo consilio sed naturæ motu, vt idcirco vitam sortiretur inhonoratam? Quam vos hîc defensionem pro vestra illa domina afferetis? Vbi iustitia, vbi pietas, vbi numen? num dices fatum nihil horum curare, neq; virtutis rationem habere, neque bono cuiquam prouidere? si non istis, vtique contrariis studiis vacabit, quia constat quod à bono abhorret, id cum malo esse coniunctum. Neque hoc, inquies, neque illud ei curæ est. inanimum

animum ergo, neque voluntario iudicio, neq; boni maliue cognitione præditum eſſe affirmas, ſi anima, ratione, & voluntate caret, neque per ſe ſubſiſtit. Et adhuc tantam ei largimini poteſtatem, vt animantes arbitrij capaces moderetur, expers vitæ participes, animatas inanimum, exors conſilij & virtutis conſortes: denique, entia non ens. Nam quo rerum genere continetur iſtud, cuius nomen tantopere iactatis, fatum? Animal non eſt, in Zodiaco non cernitur, Deus non habetur. quî enim Deus eſſet, qui neque virtutis, neque æquitatis ducat rationem? Quod verò nihil ex his rebus eſt, quid tandem eſt? Sed videtur à vobis fatum dici quoduis temporis momentum: ſiquidem tempus ſeſe ad omnem motum ſiue fluminum ſiue ſtellarum extendit. Neque refert ſiue fluuij motu deſignes inſecabilia cuiuſlibet inſtantis temporis ſegmenta, ſiue nauis vi ventorum agitatæ, ſiue hominum iter facientium, ſiue aſtrorum. Vnus enim eſt omnium quæ loco mouentur terminus, vt migrent ex eo in quo ſunt, vel ex eo in quo non ſunt. Quòd ſi neq; fluminum, neq; nauigiorum motus, neque hominum ambulatio interualla temporis deſignantium efficiunt fatum: cur temporis punctis ex motione ſtellarum ortis fatum fieri fingitis? cur dicitis motus cæteros eſſe vel tempora vel indicia temporis: at verò ex motu ſiderum fatum exiſtere obſeruatum eſſe? Cur non ſingulis momentis ſinguli homines naſcuntur? repetam enim ſuperiorem orationem. Quoniam eadem cauſa eſt vt homo ſit beatus vel miſer, & vt omnino ſit: ſi aſtra ſunt cauſa

euentuum, qui hominis ortum sequuntur; prorsus & ipsius etiam ortus causa sunt: sin huius causæ non sunt, nec illorum vtique sunt. At verò astra non esse causas ortus, vel ex eo liquet, quòd tempori continenter fluenti nequaquam continens hominum ortus respondeat, sed interrumpatur; illa autem fata ex fluenti tempore ac sempiterna siderum motione sine vllo nascuntur internallo quod vel sensu vel intellig ẽtia percipi queat. Quodnam igitur est istud fatum? quod vnúmne sit generale, an plura sectionibus temporis minutè concisa, nondum ratione colligere potui. Moueri astra dicitis; nos quoque vicissim fluminum motum proferimus: at illa semper; hæc itidem perpetuò: at illa in tempore; neque hæc extra tempus: at in illis motus initium inuenire non possumus; neque in his. Par itaque est illorum & horum eademq́ ratio. Nec verò contrarium motum quispiam his assignauerit, cùm aqua naturaliter semper è superiore loco in inferiorem defluat. Quæ cùm ita sint, aut fluminum quoque motum fata quadam edere concedite, aut neque nos eam vim astrorum motui concedemus. At ea vis est, inquit ille, Arietis, Tauri & cuiusuis planetæ, vt si quis sub aliquo ex iis nascatur, siue aliquod erraticum sidus solum, siue cum aliis in orbe circumferatur, vita illius qui in eam inciderit horam, intercedente virtutum coniunctione cum ortu consentiat. O vaniloquentiam, inquam ego, taurum adeò seruilem fortè propterea dicitis, quia id animal iugo dometur; arietem contrà beneficum quòd lanam ferat; ac si quis sub istorum altero natus aut

alius

alius viciſsim è medio ſublatus fuerit, commiſtis proprietatibus certam quandam ſortem naſcentibus obuenire. Quid ergo? dic mihi, ſponténe aut taurus ſubiugis eſt, aut aries tondetur? Damni item ac torporis afferendi facultas arieti ſupremum cœlum obeunti, vel Marti vel cuiuis alij ſtellæ volenti ſua vis ineſt, an inuitæ? Si quidem volentes in malis ſunt ac voluntaria nocendi vi prædita; quiſquis id fatetur, palàm infelices pronunciat, quòd meliorem ſortem in ſua poteſtate cùm teneant, deterior ipſis voluptati ſit. Sin haud ſua ſponte tales ſunt quales exiſtimantur, ſed neceſſariò tales quales factæ ſunt: aliquod ergo aliud ſuperius fatum his quoque naturarum ac virtutum proprietates deſtinauit. Quo fit vt alia ſidera his ſuperiora quærenda ſint vnà cum motu quem ſibi vendicent, quorum certa coniunctio fatali quadam neceſsitate aut taurum ſeruilem aut arietem damnoſum, aut cancrum capite mutilum effecerit, aut ſi quid aliud de ſingulis aſtris ſophiſtæ nugantur. Ac ſi ea quæ vobis apparent, neceſsitate cuiuſdam fati ſunt eiuſmodi; certè etiam ſuperioris illius neceſsitatis inſuper alia tibi cauſa neceſſaria excogitanda erit eiuſmodi conſtitutionis, & huius alia, iterumq́; alius alia infinitè, atque ita fatum fati, ſortis ſors, neceſsitatis neceſsitas alia ſemper confingenda. His à me ita diſputatis, philoſophus quis cum diſputabam huiuſmodi rationibus in eas anguſtias redactus, orationis longius prouectæ filum in medio incîdit, & quid, inquit, pugnas cum vi? cur non ſequeris eos, qui rerum veritatem per numeros indagauerunt, ac tempo-

tempore ortus accuratè cognito totam deinceps naſcentis vitam prædicunt, ætatem, ingenium, mores, pericula, caſus, coniugia, procreationes liberorum, honores; aut contrà liberorum orbitatem, morbos, ignominias, vitæ breuitatem, incommoda paupertatis. Quæ cùm accuratè præſignificentur, euentusq; ſit teſtis veritatis: quæ tibi reliqua eſt ratio, quamobrem fati neceſſitatem eſſe non credas? Tum ego eiuſmodi prædictionum cauſas me paulò poſt allaturum pollicitus, rogaui, num huiuſcemodi euentuum cauſa fortuita eſſet neque cum certa ratione coniuncta; an verò ſimul etiam rationem aliquam inueniſſent, vt conſentaneum eſſet fieri quæ fierent. Imò verò, inquit, ratione nituntur quæ fiunt, quia cùm ex certo ſiderearum qualitatum concurſu certam conſtitutionem naſcentis corpus ſibi vendicet; qui accuratam cœleſtium rerum cognitionem habet, naſcentis conſtitutionem prænoſcit, nec non quamdiu viuere poſſit; diutius quidem ſi firmior ſit corporis conſtitutio; non item, ſi infirmior. His dictis arriſi, & Neſciebam, inquam, fata tibi Galeni & Hippocratis ac ſimilium parentum pignora videri: quoniam illi quoq; miſſa ſiderum motione quantum facta ex propoſito corpore coniectura conſequi poterant, futura prænuntiabant: vt cùm ſunt oculi caui, tempora contracta, frons indurata & vix pelli adhæreſcens, mortem prædicunt. At multis tamen ægris ac mortem iam iam imminentem præſtolantibus ars medica huiuſce fati fila quaſi retexuit ac retractauit: quemadmodum Plato de Pædotriba Herodico ſcriptum reliquit, nunquam

nunquam illum quidem gymnaſtico exercitio integram ſanitatem recuperare potuiſſe, quòd morbus eſſet lethalis; ſemper tamen præſentem mortem ſolertia ſua protraxiſſe, neque perfeciſſe vt ſecurè viueret, ſed vt tardius moreretur, ac lenta morte vſque ad ſenectutem perduraret illo remedio ſapienter inuento. Quod argumento eſt non indiſſolubile eſſe fati vinculum, ſiquidem arte quadam diſſoluitur. At hoc argumentum, inquit ille, prædictiones fatales non confutat, quia fieri poteſt vt id quoque prænuntient ij, qui cœleſtem motum accuratè contemplati ſunt; atque alij certam, alij dubiam mortem prædicant. Hîc ego, non eſt, inquam, ita, id quod ex ipſa ratione neceſſitatis conſtat, alia quippe eſt contingentium ratio, alia immutabilium quæ minimè conuenit in contingentia, quorum alterutrum omnino fieri neceſſe eſt, ita tamen vt in vtramque euentus partem opinione claudicemus: quod à neceſſitatis ratione longiſſimè abeſt. Veruntamen quæſiui ex eo, quo fundamento niteretur futurorum euentuum prædictio? Quod, inquit ille, ſæpius iam ex me audiſti, de eo etiamnum percontaris? Sunt virtutes quædam ſiderum propriæ, quæ pro infinitis diuerſis coniunctionibus à perpetua motione prouenientibus infinitas easq; diuerſas producunt facultates. Qualis igitur eſt per id tempus aſtrorum conformatio, ac vis hora, in quam cuiusq; ortus fortuitò inciderit, talem eius vitam fore neceſſe eſt, neque aliter ſe res habet. Quid, inquam, calamitates bellicæ, terræmotus, vrbium ruinæ, maximarum naufragia onerariarum,

rum, inundationes, deflagrationes, hiatus terræ, aliáque huiuſcemodi exitij genera? quî iſta cum prædictione conſentient? quàm multa noſtrâ, quàm multa patrum memoria contigerunt, vt diluuium ætate Noë, exuſtio Sodomorum, ſuffocatio Ægyptij exercitus in mari rubro, conſecuta alienigarum iugulatio & cædes, naturalis mors Iſraëlitici populi in infinita illa multitudine confecti; clades qua centum octoginta quinque millia Aſſyriorum momento temporis perierunt; calamitates & mala quæ Medis, Iudæis & Græcis acciderunt, atrocibus terra maríque commiſsis præliis: & quæcunque id genus alia memoriæ prodita ſunt. Quin etiamſi hæc omnia prætereantur, ſatis multa huius rei teſtimonia nobis ſuppeditant, quæ noſtro ſeculo contigerunt. Quis enim neſcit magnam Bithyniæ metropolim, vnam ex præſtantiſsimarum vrbium numero? quis latam ac ſpatioſam ignorat Thraciam? illam terræmotu ac igne, hanc bello repente funditus eſſe euerſam? quot ibi pueri, quot infantes, iuuenes, ſenes, liberi & ſerui, victores & victi, diuites, pauperes, valentes, ægroti, denique omnes puncto temporis interierunt; omnes ex æquo abſumpſit ignis; domus loco ſepulchrorum fuêre omnibus. Vbi ſunt ſiderum coniunctiones, quæ diuerſas vitæ formas hominibus præfiniunt? num omnes illi eadem aſtrorum conſtitutione nati fuerunt? num omnium natalitium ſidus fuit Cancer, omnibusq́ eam ſortem deſtinauit? Atqui diuerſitas, penè dicam infinita, ætatum & honorum teſtis eſt, non omnes vno tempore fuiſſe progenitos. Quocirca ſi

diuerſo

diuerso quisque tempore natus, in parem nihilominus calamitatem incurrit: nónne vel hæc euenta prædictionem leuitatis & inconstantiæ conuincunt? Sed est, inquit, & nauis & vrbis, gentis & cuiusuis rei fatum, quod ex primo astrorum situ totum deinde statum consequentem constituit, & causam continentem ac superiorem in gubernandis rebus contentis ac inferioribus necessariò iuuat. Quis ergo, inquam, est nauium ortus? quis ciuitatu? vnde originem trahit qualibet gens? Cadit materiarius materiam; eam venalem habet negotiator lignorum, nauium opifex pecunia redimit, partitur opificium in operarios. alius enim serra lignum secat in asseres; alius carinam fabricatur; alius erigendis tabulatis dat operam: hic proram, ille puppim extruit: huic malus, illi antenna cura est: quidam ex lino rudentes texunt, clauum gubernator curat: quidam foros & velum conficiunt; quidam nauem etiam picturis exornant: nonnulli pice iuncturas perungunt, & in medio sentinam construunt. Neque omnes simul suum faciunt opus, sed alius iam, alius paulò pòst: ille captum iam ad finem perduxit; iste etiamnum laborat. In quo igitur tempore fatum nauis sapientes collocabunt? num in eo, quo lignum emitur, cæditur, aut tractatur; an quo ferrum auehitur; an quo clauis asseres compingũtur? Nam cùm multa & diuersa diuerso tempore studia conatusq; aduersus naufragium adhibeantur: quodnam tempus naui fatale aßignabis, vt instante interitus neceßitate vectores vnà secum perdat? Quid iam dices de ciuitatibus?

terræ esse affectiones. Si ergo ita accidat vt etiam hominum habitatio eo in loco inueniatur; ipsi quoque infortunium illud loci necessariò participant: sin is ab incolis sit vacuus, infortunium loci hominibus damni dat nihil. Quæ igitur est fati necessitas, cùm ex æquo loca habitata & inhabitabilia huiusmodi affectionibus sint obnoxia? Nam si possent demonstrare terram particulatim ac non vniuersam simul conditam esse: vaniloquentia ista speciem fortassis aliquam præ se ferret, certâ siderum coniunctione certæ parti terræ connexâ, hoc aut illud necessariò fieri. Quoniam verò omnia se mutuò complectuntur, cœlum, terra, mare, atque vt Moyses ait, terra etiam prius condita est quàm astra cum motu suo: cur eorum quæ in certis terræ partibus eueniunt, causam ad siderum referunt motionem? Quapropter cùm terra sit astris æquæua, neque vllam inde vel concidendi vel perdurandi causam capiat; cumque in certis partibus eiusmodi existant affectiones: non vtique fati necessitas, sed alia quædam iis in locis istorum casuum propria causa est. Quando igitur tale quippiam terræ accidit, atque eiusmodi aliquæ calamitates inde oriuntur, etiam incolis ruina obrutis: quid dicunt, qui fatum adorant, & astrorum motum rebus præesse opinantur? quî fit vt occidat infans, adolescens, vir, pater, senex, nobilis, patricius, mercenarius, vinctus? cur neque tempus nascendi, neque discrimen dignitatis vllum prohibet, quò minus pari calamitate inuoluantur? Adhæc

quis ignorat extremum malum esse, corpus cum filia commiscere, violare matrem? quod si quadam sortis necessitate fieret, vtique apud nos quoque fieret: nunc autem apud solos Persas & qui illorum edocti sunt instituta, flagitium hoc perpetratur. Ex quo planum fit sortem ac fatum esse cuiusq; voluntatem pro arbitrio quod libet amplectentem. Præterea ne quid tale possint dicere, in certis locis proprias quasdam astrorum motiones reperiri, atque ideo alios matres ducere in matrimonium, alios occidere hospites, & humanas vorare carnes, quòd certus quidam astrorum situs vim suam in illos priuatim exerceat: tametsi hæc prorsus indoctorum hominum sit oratio, neque rerum contemplationi deditorum, sed existimantium certa terræ spatia certis portionibus superis circumscribi (sic autem terrestria forent potiora cœlestibus, siquidem horum constitutio ex illorum conditione penderet) tamen hoc quoque argumentum adiiciam, quo magis illorum falsa refutetur opinio; omnes propemodum terræ partes à gente Iudæorum fuisse habitatas; orientales, australes, mediterraneas, occidentales, septentrionales; gentes denique ferme omnes promiscuè cum Iudæis habitasse. Quid ergo causæ erat, cur nulla siderum necessitas in vllo eorum valuerit, vt quempiam gentilem præstaret indemnem, sed quamuis sint infinitæ coniunctiones astrorum diuersæ, qualis quisque forte fortuna natus est, talis semper esset, ac præfinitis diebus damnum natura eius faceret. Hæc loco ille,

ille, Nondum iſta quidem, inquit, apud nos explorata ſunt, qua ratione res apud multas gentes legibus conſtitutæ imminens ex aſtris fatum euitent: futurorum tamen prædictio magno argumento fuerit, fatum cuiuſque eſſe ineuitabile. Quomodo enim quiſpiam non falsò præuideret, quot annos hic aut ille ſit victurus, quæqúe ei ſint euentura, niſi aliqua neceſſitas & illi hæc ita futura decreuiſſet, vt non poſſint non fieri, & prænuntianti per certam numerorum obſeruationem palàm feciſſet. Ego verò ſatius eſſe aiebam, me rerum huiuſcemodi ignarum videri, quàm noſtrorum dogmatum rudioribus anſam præbere riſus: veruntamen neglectis quæ ridiculè nobis obiicerentur, quàm poſſem pauciſſimis omnem earum rerum cauſam complexurum. Eſt, inquam, hominum generi naturâ hoſtis, vis quædam bonæ naturæ aduerſaria. Cuius rei ſexcenta eáque euidentia afferri poſſunt argumenta; ſed non arbitror neceſſarium eſſe in præſenti perſequi ordine omnia quibus fidem facere queam. Cùm ergo diuinæ naturæ quoduis bonum ſiue cogitatum ſiue nominatum conueniat, à qua proficiſcitur vita, lux, veritas, iuſtitia, ſapientia, immortalitas, & quicquid boni beneuolus animus poteſt concipere: cùm, inquam, talis ſit diuina natura, ac talia largiatur; aduerſariam quandam vim cuiuis bono oppoſitam, eſſe, omni ex genere colligimus. Quæ proinde loco vitæ mortem, loco veritatis fraudem, loco cuiuſlibet boni oppoſitum malum hominibus irrogat: quippe cui id gra-

tum ſit, quod naturæ humanæ exitioſum. Sed quemadmodum qui veneficia exercent, lethale pharmacum melle reddunt dulce, non eo animo vt comedentis guſtatum oblectent, ſed ne lethale eſſe ſentiatur: ſic mortifera illa natura, cùm in animo habeat, hominem inducere, vt à bona natura deſciſcat; bonarum rerum formas induit, ac prædictionibus & medicamentis latentes inſidias ac fraudes tegit: vt miſeri mortales ad id intenti, idq; bonum eſſe rati, illius quod naturâ bonum eſt, deſiderio ne teneantur. Quomodo autem accidit, vt quis per fraudem aliquam ſe futuri quippiam profiteatur prædicturum: ſic & fraudulenti dæmones faciunt in iecoris contemplatione, in auguriis, in ominibus, in manium euocatione, in vaticiniis ex natali petitis: cum quodlibet horum non eodem ſed diuerſo modo futurum præſignificent. Itaque vt qui ex inſpecto iecore, aut ex omine quopiam coniectat, aut ex aſpectu volantis auis; non per fati neceßitatem ea ſe prædicere pollicetur: ita cùm huiuſce vaticinationis ſit vnica cauſa, fraus videlicet & opera dæmonum; quoniam aliquid prænuntiatum aliquando perfectum eſt (ſi tamen omnino perfectum eſt) non continuò fati vis demonſtratur, quia omne vaticinationis genus habere vim ſuam ex fato, iure diceretur. Sic vnum fatum horarum eſſet horarium, aliud ex palpitatione, aliud ex auguriis vel ominib. vel quibuſdam ſymbolis conſtaret. Quòd ſi in his nihil prohibet, quo minus vaticinatio ſit ſine fato: neque ſi qui

fortuiti

fortuiti euentus cum prædictione conſentiant, ſatis id fuerit vt probetur, non facilè talia contingere. Quanquam neque certæ & indubitatæ diuinationes ſunt eorum, qui eam artem profitentur, ſed multa ſibi effugia prouident, vt ſi contrarius euentus vanitatis eos coarguat, poßint euadere, prolatis rationibus quas præmeditantur. Ex quo efficitur neque ſcientiam eorum vllam eſſe, niſi vt in eum qui in hora indicanda errauerit, culpam conferant erroris, ſicq; prædictiones ambiguè & in vtramque partem paratas inſtituant; vt quicquid euenerit, id prædictum eſſe videatur idq; res noſtra memoria geſtæ teſtantur. Valente enim Romanorum *Imperatore talis fraus & impoſtura quendam ad imperium affectandum permouit. Animos illi quidem faciebat audacioremq; reddebat Genethliacorum prædictio; ſed exitus conatuum eiuſmodi fuit, vt ipſe ſummis magiſtratibus geſtis clarus, fieret magnitudine calamitatis inſignior: idq; patrocinium Genethlialogiæ pleriſque viſum eſt, quòd res proſperæ viri aduerſas exæquaſſent. Verùm ego falſis iſtorum prædictionibus ad fatum refellendum non nitor: ſed illa potius ratione, quòd fallaces ac ſubdoli dæmones multis etiam aliis modis vaticinationes fraudulenter comminiſcuntur. Nam diuinatoria quædam aqua epota in mentis errorem & inſaniam inducit: & ſpiritus supernè per quoddam orificium permeans, intráque fœminea viſcera receptus, & vtero exitium & menti furorem ac delirium conciliat. Quæ omnia, diui-*

na & vaticinia videntur errore deceptis. Quin etiam omnes illi, qui ex iecore aut signis quibusdam ignis, aut ex auium volatu futura coniectant, vim vaticinij non ad fatum, sed ad insuperabilem quendam dæmonem referunt. Quare existimo aut non esse omnino vera vaticinia, quòd multis euentibus contrariis conuelluntur: aut si quis ostendat fatum præsignificare aliquem futurum euentum; quod in aliis omnibus ita vti prænuntiata fuerant, euenientibus reperimus, id in huiusmodi quoque vaticinationis genere necessariò reperiri censemus. Par enim in his omnibus est ratio, vt fatidici vbi in plerisque errauerint, in quibusdam certè futurorum euentuum veritatem vaticinatione videantur assecuti. Atque instar fraudulentorum dæmonum eam rem omnes cogitationes conferunt & curas, vt hominem eò redigant ne oculos ad Deum conuertat, ab eóque omnia bona obtineat: atque adeò consilium, quo homines simplices & fallaciis obnoxij à diuina voluntate amplectenda reuocantur ad huiusmodi astrorum coniunctionem ac vim inde defluentem; maximè ad malignorum dæmonum spectat scopum. Itaque si iucundum est dæmonibus animos hominum ab amicitia Dei auertere, siq; auertit istarum rerum fallacia: perspicuum fit id dæmonum quoddam esse opus, comparatum ad decipiendos eos, qui omnem illam vim híscе rebus contineri opinantur, neque oculos ad Dei summam conuertunt potestatem.

D. GRE-

D. GREGORII NYSSENI ORATIO CONTRA VSVRARIOS.

HOMINVM virtutis ſtudioſorum, & qui mores ex rationis praeſcripto formant, vita continetur bonis legibus & praeceptis, in quibus videre eſt legiſlatorem duo generatim ſpectare: Alterum, vt mala vetet; alterum, vt ad honeſtas actiones ſuſcipiendas ſingulos incitet. Non enim fieri poteſt, vt quis in ſocietate ciuili vitam ad recti & temperantiae normam componat, niſi totis viribus improbitatem fugiat, virtutemq́ maximo ſtudio perſequatur. Coacti igitur hodie quoque in vnum, audiuimus, quomodo propheta, peſtifera foenoris germina, vſuras inquam, ſuccidat, & ex hominum conſortio funditus euellat pecuniae ad vſuram elocationem. Noſtrarum partium erit, morem gerere prophetae monitis, ne efficiamur illa petra, ſupra quam cum ſemen cecidiſſet, exaruit, nullumq́ fructum protulit, ne fortè audiamus, quod olim ad praefractos & intractabiles Iſraëlitas dictum eſt: Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, nec tamen videbitis. Rogo autem omnes quicunque audituri ſunt, vt me audaciae & inſipientiae non condemnent, quod cum vir diſertus, & in rebus ad diuinam philoſophiam ſpectantibus, magni nominis, & in omni dicendi genere admodum exercitatus,

& in hac ipsa materia praclarè versatus orationem contra fœneratores instruendæ vitæ reliquerit, ego in eandem arenam descenderim, iunctis boum aut asinorum paribus, quibus contendam cum equis victoriæ corona redimitis, semper enim cum grandioribus visuntur nonnulla humiliora. Nam onerariam nauem, quæque millenis mercibus referta à ventis hinc inde impellitur, sequitur exigua quædam cymbula, idem secans æquor; viriq; athletico more & ritu depugnantibus, eadem lege digladiantur & pueri. Hæc igitur nostra sit petitio. Tu verò, quem alloquor, quisquis es, odio habeto mores cauponum, cùm homo sis. Ama homines non pecuniam, obsiste tantisper peccato. Insona aliquando gratissimis tibi vsuris vocem illam Ioannis baptistæ: Genimina viperarum abite à me. Pernicies estis iis, qui vos retinent & accipiunt. Paululum oblectationis adfertis, sed temporis progressione virus à vobis sparsum, fit animæ acerbum oblectamentum. Regni cœlestis fores clauditis. Modicum quidem oculos aspectu, tinnitúque vestro aures recreatis, interim æterni doloris causa & origo estis. Hæc vbi dicta, valedic superfluæ rerum copiæ & vsuris, pauperumq; amorem in te excita; & illum qui mutuum petit, ne auerseris, ob inopiam tibi fit supplex, foribúsque tuis assidet; cùm egens sit, confugit ad tuas copias, vt ab eo egestatem depellas. At tu contrarium facis, Opitulator vertitur in hostem, non enim opem fers, vt ex illa, qua premitur inopia, euadat; sed serij afflicto mala, nudum exuens.

exuens, vulneratumq́; denuò vulnerans, curas curis accumulans doloresq́; doloribus addens; Nam qui pecuniam cum fœnore reddendam accipit; pignus & arrham paupertatis accipit: specie beneficij exitium domum reportans; quemadmodum enim is, qui precibus victus febricitanti, & quem vehementissimus calor, sitisq́; nimia exagitat, poculum porrigit, exhilarat quidem ægrum perbreui tempore, dum poculum exhaurit; non longè vero pòst acerbissimam & decuplo grauiorem febrim misero parit; sic & qui egeno pecuniam sub fœnore commodat, necessitatem illius non subleuat, sed calamitatem potius auget. Ne vixeris igitur specie humanitatis vitam inhumanam & efferatam; neque esto medicus, qui perimat, nomen quidem & formam prateferens quasi serues; sicut & ille propter artem, voluntate autem tua & animo ad alterius, qui se tibi committit, perniciem abutens. Segnis & insatiabilis est vita vsurarij. Nescit laborem agrorum colendorum. Mercaturam non exercet; sed vno in loco confidens immanes domi suæ feras nutrit. Vult omnia sibi sine satu & inarata progigni, cui quidem aratrum est, calamus: ager, charta: semen atramentum: pluuia, tempus, quod illi pecuniæ fructus occultis incrementis adauget & educat. Falx illi est, repetitio: area, domus; in qua miserorum fortunas ventilat. Cùm videt omnia esse alicuius propria, imprecatur hominibus calamitates, vt coacti ad ipsum confugiant, odit, qui rebus suis contenti viuunt; & quos sibi

conspicatur non esse obaratos, in hostium numero habet. Assidet curia & foro, vt inueniat, quem sors aduersa affligit. Exactores & procuratores suos semper sequitur, vt vultures castra & acies. Circumfert autem loculos, vt miseris escam ostendat: vt ei ob necessitatem inhiantes, deuorent simul vsura hamum. Quotidie numerat lucrum, suamq; cupiditatem minimè explet. Dolet ob argentum domi repositum; quod otiosum est & infructuosum. Imitatur colonos, qui ex aceruo frumenti semper semē petunt. Non relinquit miserandum aurum intactum, sed ex manu in manu transfert. Aspicis igitur opibus diuitiisq; abundantem; sæpe domi sua ne vnum quidem nummum habere; sed omnes spes eius in charta sitas, omnesq; fortunas in pactis & conuentis, qui nihil habet, & omnia possidet, contrario modo Apostolicis monitis vitā instituens; qui omnia largitur petentibus, non humanitatis, sed cupiditatis gratia. Eligit enim pauperiem ad nonnullum tempus, vt pecunia instar laboriosi serui operans, cum mercede ad ipsum reuertatur; Vides vt spes futuri lucri exinaniat domum, efficiatq; vt inops sit, cui alioquin multum auri suppetit. Huius verò quæ nam causa? Scriptura in papyro consignata, & pactio seu promissio afflicti. Reddam cum fœnore. Restituam cum lucro sortem. *Deinde insto & admoneo, vt ne fidem fallat. Et debitor quidem licet inops fidem facit ob syngrapham. Deus autem qui diues est, licet multa polliceatur clara & sonora voce, non tamen audi-*

auditur; Da & ego reddam; clamat in Euangeliis, in publico totíque terrarum orbi noto chirographo, quod quatuor, loco & vice vnius ſcripſerunt, cuius teſtes omnes Chriſtiani à temporibus partæ ſalutis exſtiterunt. Habes paradiſum pignus, pignus vtique dignum, quo fidenter nitaris. Quod ſi & hîc aliquid quæris, totus mundus probi debitoris poſſeſſio eſt. Curioſè circumſpice copiam, qua abundat is, qui beneficium abs te petit, & inuenies ipſius diuitias, Nam omnes auri argentíque fodinæ debitoris poſſeſſio ſunt. Omne metallum argenti & æris & id genus aliorum Dominio & imperio ipſius ſubiicitur. Reſpice in totum cœlum, qua patet. Mente concipe maris infinitatem. Cogita terræ latitudinem; Numera, quas nutrit feras. Omnia ſubiecta ſunt illius potentiæ, cuius tu paupertatem contemnis. Moderatus & æquus eſto. Ne iniuria affeceris Deum. Neque æſtimes Deum inferiore & inhonoratiore loco eſſe quàm trapezitas; quibus, ſi ſpondeant, abſque dubio credis. Da ſponſori immortali. Crede chirographo inaſpectabili quidem, ſed eiuſmodi tamen quod perdi nequeat. Ne exigas lucrum, ſed impende beneficium ſine ſpe quæſtus, videbiſq; Deum non ſine additamento rependere gratiam. Quod ſi hæc oratio tibi peregrina & præter opinionem accidit, in promptu habeo teſtimonium, quo perſpicuum ſit Deum piè ſumptus & impẽſas facientibus multis variiſq; modis reponere vicem; Petro enim interrogante & dicente: Ecce nos reliquimus omnia & ſecuti ſumus te, quid

quid ergo erit nobis? Amen dico vobis, inquit, omnis qui reliquerit domos, aut fratres aut ſorores, aut patrem aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros, centuplum accipiet, & vitam æternam poſsidebit. Vides liberalitatem? vides bonitatem? Et valde quidem impudens fœnerator laborat, vt ſortem duplicet: at Deus ſponte ſua, ei qui fratrem ſuum non opprimit, centuplum reddit. Obtempera igitur Deo conſulenti vſuraſq; peccato non obnoxias referes. Cur te haud ſine ſcelere curis conficis, dies numerans, menſes computans, ſortem animo reuoluens, incrementum ſomnians, metuenſq; diem præſtitutam, ne infructuoſa veniat inſtar illius æſtatis, qua grando fruges contudit. Curioſè & anxiè inquirit fœnerator in omnes debitoris actiones, in peregrinationes, in egreſſum, progreſſum, mercaturam; & ſi fama oriatur infauſtior, quòd ſcilicet quidam in latrones inciderit, vel euentu aliquo inops ex opulento euaſerit; ſedet iunctis manibus, aſsiduè gemit, ſæpius plorat, voluit chirographum, lamentatur in literis illis aurum; efferens contractus tabulas non ſecus atque veſtem filij mortui; acerbioremq; adhuc illarũ adſpectu exſuſcitat dolorem; ſi autem mutuum fuerit nauticum, littoribus aſsidet, deflet ventorum procellas & tempeſtates, perpetuò examinat euntes & redeuntes, num quid alicubi de naufragio ſit inauditum, num qui alicubi periculum adierint; conſtringit & angit quotidiana ſollicitudine animum. Huic igitur dicendum eſt: deſiſte ô homo à periculoſa cura. Abiice

ſpem

spem excruciantem; ne fœnus quærens amittas & sortem. A paupere exigis reditus & augmenta tuarum diuitiarum; similiter facis ac si quis ex agro calore ingenti exsiccato accipere vellet frumenti aceruum, aut vuarum multitudinem ex vinea post immissam grandinem, vel liberorum prouentum ab infæcundo ventre, vel lactis nutrimentum à fœminis quæ non pepererunt. Nullus conatur ea quæ sunt præter naturam & impossibilia, nam præterquam quod nihil efficeret, aliis etiam risui & ludibrio esset. Solus Deus adeo est omnipotens, vt ex rebus desperatis & depositis elicere possit non parum emolumenti, quippe qui faciat ea, quæ præter omnium spem & exspectationem esse solent, modò quidem imperans vt ex rupibus aqua profluat; rursus ex cælo, quasi pluuiam, demittens panem insolitum & nouum, iterumq; dulcem efficiens amaram illam myrrham contactu ligni, præterea Elizabethæ infœcundum vterum fœcundans, Annæq; Samuelem & Mariæ Virgini primogenitum donans. Hæc solius omnipotentis dexteræ sunt opera. Tu verò æris & auri rerum parere non solitarum, ne quære fætum, neque coge paupertatem ea quæ diuitum sunt præstare, neque vsuras pendere illum, qui sortem petit, aut nescies quam mutui exposcendi necessitas digna sit misericordia. Quapropter diuina quoque scriptura, quæ nos ad omnem pietatem informat; vbique vsuras prohibet; si fratri tuo mutuam dederis pecuniam, non vrgebis illum; Accedit quod ipsa gratia,

gratia, quæ omnis omnino bonitatis abundantissimus fons est, remissionem debitorum lege sancit quam liberalissimè his verbis: Non dabitis mutuum his à quibus speratis recipere vicem, & alibi sub specie parabolæ, durum & immitem seruum grauiter puniit, quod conserui procidentis non fuerit misertus, neque remiserit certum denarios, exiguum videlicet debitum, qui decies mille talētorum condonationem fuerat consecutus, saluator porro noster omnisque honestatis Magister, cùm discipulis suis modum orandi nihil superuacanei continentem præscriberet, hunc etiam adiecit precandi formulæ articulum, quasi qui maximè valeat ad exorandum Deum: Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Hoc quomodo à Deo postulabis ô fœnerator? Qua conscientia voti tui à Deo particeps fieri cupis, qui omnia accipis, & nihil dare nosti? An nescis preces tuas nihil esse aliud quàm inhumanitatis tuæ repetitionem? Quid remisisti; quod remissionem petis? Cuius misertus es, quod misericordiam imploras. Et si des eleemosynam, inhumanitatis tuæ exactiones, an non plena est alienarum calamitatum, lachrymarum & gemituum? Quod si inops sciret, vndénam largiaris eleemosynam, vtique non acceptaret, refugiens videlicet gustare fraternas carnes, & sanguinem suorum familiarium, téque sermone moderata quadam libertate pleno cohortaretur; Ne me mi homo, alas fraternis lachrymis. Ne dederis panem pauperi confe-

ſtum ex gemitu egenorũ meorum ſodalium.Redde fratri tuo,à quo iniuſtè ſurripuiſti, & grates agã. Quid vtilitatis affers dum multos efficis inopes, & vnum cõſolaris? Si non eſſet tãta multitudo vſurariorũ nõ eſſet tanta copia pauperũ. Diſſolue tribũ & ſodalitium tuum, omnibusq́ ſuppetent res neceſſariæ. Omnes accuſant fœneratores; nec malo huic mederi queunt Lex, Prophetæ, Euangeliſtæ. Qualia diuinus Amos intonat? Audite qui conteritis manè pauperem, & opprimitis egenos terræ, dicentes, quando tranſibit menſis, & venudabimus merces? *Neque enim patres tantopere lætantur generatione filiorum, quantum fœneratores fine menſium; quin & ſcelus ſuum pulchris obuelant nominibus; Humanum cenſum ſeu quæſtum appellitantes Ethnicorum inſtar, qui deas quaſdam odio in cunctos inflammatas, hominumq́ interfectrices nominant Eumenides. Itáne verò humanus cenſus? An non exactio vſuræ eſt, quæ domos euertit, diuitias diſſipat, efficitqúe, vt qui honeſto & nobili loco nati ſunt, deteriorem vitam viuant, quam ſerui; quæ quidem initio nonnihil delectat; poſteriores verò vitæ partes acerbo dolore complet. Quemadmodum enim aues, quibus aucupes inſidias tendunt, delectantur principio quidem ſparſa illis eſca, illáque loca frequentant, in quibus vberem & copioſum cibum reperiunt, paulò pòſt autem retibus captæ intereunt, ſic & qui fænebrem pecuniam accipiunt, perbreui. temporis ſpatio abundant, poſtea verò paternis*

ternis sedibus excidunt. Cæterum omnis misericordia exulat ab vsurariorum perditis & sceleratis animis, cumq; ipsam debitoris domum venalem prostare aspiciunt, non mouentur vlla commiseratione, quin potius venditionem importunius adhuc vrgent, vt citius argento accepto alium quendam miserum fœnoris nexibus astringant, more indefessorum & insatiabilium piscatorum, qui vno gurgite retibus circumdato, omnibus qui in eo latent piscibus captis, ad vicinos gurgites nassas transferunt, & ab hoc ad alium, & ita deinceps, quoad omnia loca piscatione sua peragrarint. Qualibus ergo oculis tu qui talis es, in cœlum respicis? Quomodo petis remissionem peccatorum? Num fortè ob stuporem illud quoque oras; quod nos Saluator docuit? Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quam multi ob vsuras laqueo sese interemerunt, vel præcipites in fluuios deiecerunt, tolerabiliorem rati mortem, quam fœneratorem, relictis filiis orphanis, quibus paupertas nouerca haud benigna & facilis esse cæpit. At verò præclari scilicet isti vsurarij ne orbæ quidem domus miserentur, sed trahunt rapiuntq; hæredes, quibus fortè præter laqueum hæreditatis nihil obtigit, aurumq; poscunt eos, qui victum sibi ex aliorum liberalitate comparant. Cùm autem debitoris mors illis, vt par est, exprobratur, cumq; nonnulli vt erubescant laquei mentionem faciunt, nullo penitus pudore ob hoc facinus afficiuntur, neque animo expauescunt, sed potius

tius

tius ex pectore exulcerato verba fundunt plena impudentiæ: & num moribus nostris, aiunt, adscribetur, si miser ille & impos mentis, infelici sidere natus, necessitate fati compulsus, violentas manus sibi intulerit, philosophantur enim vsurarij quoque & Mathematicorum Ægyptiorum discipuli fiunt, cùm opus est vt apologiam instituant pro piaculis & execrandis facinoribus & homicidiis suis. Talis igitur hoc sermone compellandus est. Tu ille infaustus ortus es, & illa infelix siderum necessitas: si enim curam leuasses, & partem quidem partis dimisisses, partemq́ accepisses cum remissione, non vtique odisset lucem tanquam odiosam, neque suiipsius carnifex exstitisset. Et quibusnam oculis tempore Resurrectionis intueberis interfectum; venietis enim ambo ad Christi tribunal, vbi non vsuræ computabuntur, sed vitæ ratio acta iudicabitur. Ecquid respondebis accusatus incorrupto iudici, quando tibi dixerit: Habuisti legem, Prophetas, Euangelicas præceptiones, omnes audiuisti simul ingeminantes vna voce charitatem & humanitatem, his quidem monentibus; fratri tuo non fœneraberis; Aliis verò: pecuniam suam non dedit ad vsuram; Aliis: si mutuum dederis fratri tuo non vrgebis illum; At Matthæus in parabolis clamans, Domínique mandatum annuncians, ait: Serue nequam, omne debitum tibi remisi, quia rogasti me; nonne oportebat & te misereri conserui tui; vt & ego tui misertus sum? Et iratus Dominus tradidit illum tortoribus, quousque persoluerit omne debitum. Tunc sera & infructuosa

ctuosa pœnitentia duceris, luctusq; grauissimus te incesset, & pœna ineuitabili punieris. Nec tibi adiumento erit aurum, nec opem feret argentum. Amarior felle erit fanoris acceptio. Hæc non sunt nuda verborum terriculamenta; sed ipsa rei veritas; quæ iudicium futurum prius testatur, quàm experientia cognoscatur quod proinde vir prudens, & cui cura futuri, sedulo cauere studebit. Vt verò vtilitatis aliquid audientibus afferam, narrando quiddam quod in ædibus cuiusdam feneratoris ante illud Dei iudicium contigit, attendite: Etsi fortaßis multi vestrûm id, quod cõmemoraturus sum, iam exploratum habeatis: Erat vir quidam in hac ipsa ciuitate, nomen reticebo, ne videar mortuum nominatim traducere velle; Huic fenerari lucríque aliquid ex detestandis vsuris capere, vnica ars erat. Correptus autem hoc auaritiæ morbo tenax & sordidus in seipsum suosq; euasit; vt solent auari; quippe qui in mensa neque satis cibi apponeret, neque vestes vnquam nisi summa neceßitate coactus mutaret; neque liberis suis necessaria ad victum suppeditaret; nec balneis vteretur metu mercedis triobolaris; perpetuò in id vnum intentus, quomodo semper magis atque magis pecuniæ numerum augeret. Neque quenquam satis fidum crumenæ suæ custodem arbitrabatur, non filium, non seruum, non trapezitam, non clauem, non sigillum, in parietum angulis & recessibus, luto superillito, inuisas diuitias & ignotum asseruabat thesaurum; déque loco ad locum & de pariete ad parietem sine intermißione transferebat; vt hac ratione omnes

omnes lateret. Porro derepente ex hac vita decedens familiarium nemini indicauit, vbinam aurum defoſſum eſſet. Defoſſus igitur eſt & ipſe, hoc vnum ſcilicet lucratus, vt & ipſe defoſſus occultaretur. At liberi ipſius cùm ſperarent, ſe omnium ciuium fore ditiſſimos, omnia perſcrutabantur, ex aliis ſciſcitabantur, famulos examinabant, pauimenta ædium fodiendo aperiebant, parietes euacuabant, vicinorum & familiarium domos frequentes obibant, omnemq́ lapidem, vt dicitur, mouebant, neq; tamen vel obolum inueniebant, Viuunt autem in præſenti vitam extorrem domusq́ & foci expertem, quotidie patris ſtultitiam deteſtantes. Tales igitur vſurarij veſter amicus & ſocius fuit, qui digno moribus ſuis fine vitam concluſit; fænerator ventoſus & leuis, qui cum innumeris moleſtiis ipſáque fame conflictatus, ſibi quidem æternas pœnas quaſi hæreditario iure comparauit, liberis autem ſuis inopiam reliquit. Neſcitis miſeri, cui opes corrodatis & congregetis. Euentus rerum varij ſunt; impoſtores infiniti, inſidiatores & prædones terram turbant & mare; videte ne amiſſo auro potiſſimum veſtrum lucrum ſit peccatum; ſed oratio hæc, aiunt, nobis odioſa eſt & grauis: Noui & ego veſtrum murmur dentiumq́ fremitum; etſi vos ex hoc loco ſuperiore ſæpius in recta ſententia firmare coner. Inuidet, inquiunt, iis, qui beneficiis afficiuntur & egentibus. Ergo à mutuo dando ſuperſedebimus. Et quam vitam agent inopes & afflicti? Digna profectò moribus iſtorum oratio; conueniensq́ obiectio iis, qui diuitiarum tenebris obnubilati

 ſunt.

sunt. Neque enim mentis iudicium satis firmatum habent, vt quæ dicuntur, intelligere possint. Hinc monita rectè suadentium in contrariam partem accipiunt: vt enim me perorante minantur se pauperibus non daturos mutuum, sic non sine murmure minantur egenis sese venientibus occlusuros ianuam. Ego quidem primùm dandum & donandum esse prædico & annuntio. Deinde ad mutuum quoque exhortor. Altera enim donationis species est mutuum, sed addo hoc dandum esse sine fœnore & exactione vsuraria, eóque modo quo id diuina oracula præcipiunt. Æquè enim obnoxius est pœnæ, qui non dat mutuum, & qui dat sub conditione vsuræ. Illius namque inhumanitas; huius verò cauponarius quæstus meritò condemnatus est. At isti vltro ad alterum extremum sese conferunt, omníque modo à dando abstinere volunt; quod sanè impudens est propositum, & contra ius fasq; furiosa contentio, lisque & bellum contra Deum. Vel enim non dabo, inquit, vel mutuum dans, contractum faciam fœneraticium. Contra vsurarios igitur satis hactenus dictum esto; & accusationis capita perspicuè tanquam in foro & coram iudice demonstrata sunt; Deus largiatur eis pœnitentiam malè factorum; Ad illos autem, qui promptè dant mutuum, vsurarumq; hamis sese affixerunt, nullum verbum faciam, sufficere ratus consilium, quod diuinus dedit Basilius in propria de hac materia concione, pluribus cum illis agens, qui inconsultè dant mutuum, quàm qui auaritiæ causa id faciunt.

AD

AD LECTOREM.

OCTAVVS syllogismus ita legitur in Codice Bauarico. Τῶν δ' ἄλλων ἐναντιουμένων, οὐδὲν κοινὸν, ὥστε πᾶσα ἀνάγκη τῷ θατέρῳ ὑπάρχον τῷ λόγῳ μὴ ὑπάρχειν, ὑπάρχει δὲ τῷ ἀγαθῷ τῷ εἶναι ἀγέννητον, τὸ ἄρα κακὸν οὐδέτερον τούτων ὑπάρχει, μὴ ὂν ἄρα τὸ κακόν. Decimus sic habet: Εἰ ἀγέννητον τὸ κακὸν κατὰ φύσιν αὐτὸ ὑπάρχει τὸ κακὸν εἶναι, οὐδεὶς δὲ κατὰ φύσιν ἐνεργῶν ἁμαρτάνει. τὸ μὴ ἁμαρτάνειν οὐχ ὑπαίτιον, ὑπαίτιος δὲ ὁ σατανᾶς· οὐκ ἄρα ἀγέννητος.

Nec terrearis cum legis in Nysseno malum (culpæ) esse qualitatem; Accipit enim more aliorum etiam patrum,& nominatim germani sui Basilij,qualitatem latè, vt scilicet significat omne illud, à quo aliquo tandem modo res denominatur *Qualis*,siue sit priuatiuum,siue quiddam positiuum. Oratio contra vsurarios, cuius meminit Nyssenus initio & sub finem suæ concionis videtur esse Homilia secunda D. Basilij in Psalmum octauum, contra fæneratores.

Locus etiam ille fol. 31. μὴ χωροῦντα δὲ τὸν ἄνθρωπον, &c. ita verti potest. Hominem verò cùm propter nimiam iudicij imbecillitatem non caperet manifestationem verbi & mentis, ne specie diuini cultus prolaberetur in multorum Deorum cultum, tempore procedente erudiebat tanquam infantulum crescentem hæc nostra mundi natura, velut ab anima quadam edocta à Deo & patre, vt obscurè cognosceret, & quasi per quædam.

Cum facultate superiorum.

